

T.C.
İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

ENFLASYON, EKONOMİK BÜYÜME VE CARİ
AÇIK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE
EKONOMETRİK BİR ÇÖZÜMLEME

Doktora Tezi

Danışman **Hazırlayan**
Prof. Dr. İrfan KALAYCI **Mehmet Ali SEYİDOĞLU**

Malatya-2023

T.C.
İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

**ENFLASYON, EKONOMİK BÜYÜME VE CARİ AÇIK
İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE EKONOMETRİK BİR
ÇÖZÜMLEME**

Doktora Tezi

Mehmet Ali SEYİDOĞLU

Danışman
Prof. Dr. İrfan KALAYCI

Malatya-2023

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. İrfan KALAYCI'nın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım ***“Enflasyon, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneğinde Ekonometrik Bir Çözümleme”*** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımca yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

.../.../2023

Mehmet Ali SEYİDOĞLU

TEŞEKKÜR

Araştırmanın başından sonuna kadar her aşamada akademik birikimiyle her türlü desteğini sunan, kişiliğini örnek aldığım saygı değer Hocam Prof. Dr. İrfan KALAYCI'ya hürmetlerimi sunar ve teşekkür ederim. Bu süreçte beni anlayışla karşılayan ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme de teşekkür ederim.

Mehmet Ali SEYİDOĞLU

Enflasyon, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneğinde Ekonometrik Bir Çözümleme

ÖZET

Klasik iktisat akımı, ekonomik büyümenin temelinde sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşma olduğunu savunurken, Keynesyen görüş, toplam talep yönetiminin ekonomik büyümenin temelinde olduğunu iddia ederek devlet müdahalesini önermiştir. Daha sonra ortaya çıkan ekonomik düşünceler ise ekonomik büyüme için ekonomi yönetiminin pasif bir rol oynaması gerektiğini savunmuş, maliye politikalarına başvurulmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanında, Tüm ekonomi yöneticilerinin temel kaygısı olan ekonomik büyümenin sürekliliğinin sağlanması da temel hedefler arasındadır. İktisat literatürü, ekonomik büyümenin temel belirleyicisinin ne olduğu ve nasıl sürekli hale getirilebileceği sorularının yanıtını aramaktadır. Çalışmada Türkiye'deki enflasyon, ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişki ekonometrik yöntemlerle incelenmiştir. Çalışmanın bulguları, enflasyon ve cari açık arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de cari açığın temel belirleyicilerinin bütçe dengesi ile birlikte dış borçların olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’de bütçe açığının dış borçlar ile kapatıldığı varsayıldığında ve dış borç ödemelerinden ortaya çıkan faiz ödemelerinin cari açığı artırdığı düşünüldüğünde merkezi bütçe açığının cari açık üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkili olduğu söylenebilir.

THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION, ECONOMIC GROWTH AND CURRENT ACCOUNT DEFICIT: AN ECONOMETRIC ANALYSIS IN THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

Classical economics argues that the basis of economic growth is capital accumulation, division of labor and specialization. The Keynesian view suggested government intervention, claiming that aggregate demand management is at the root of economic growth. The economic thoughts that emerged later argued that the economy management should play a passive role for economic growth and emphasized that fiscal policies should not be resorted to. In addition, ensuring the continuity of economic growth, which is the main concern of all economy managers, is among the main objectives. The economics literature seeks answers to the questions of what the main determinant of economic growth is and how it can be sustained. In this study, the relationship between inflation, economic growth and current account deficit in Turkey has been examined by econometric methods. The findings of the study show that there is a negative relationship between inflation and current account deficit. However, when all the results are evaluated together, it is understood that the main determinants of the current account deficit in Turkey are the external debts together with the budget balance. It can be said that the central budget deficit has a direct and indirect effect on the current account deficit, assuming that the budget deficit in Turkey is covered by external debt and the interest payments arising from external debt payments increase the current account deficit.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	1
Araştırmanın Kapsamı.....	1
Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Beklenen Yararları	4
Araştırmanın Sunum Planı	4
1.BÖLÜM	5
TEMEL ÇERÇEVE	5
1.1. Enflasyona Dair.....	5
1.1.1.Kavramsal Çerçeve	6
1.1.2. Kuramsal Çerçeve.....	14
1.1.3. Türkiye Çerçevesi.....	15
1.2. Ekonomik Büyümeye Dair	18
1.2.1.Kavramsal Çerçeve	18
1.2.2.Kuramsal Çerçeve.....	23
1.2.3. Türkiye Çerçevesi.....	37
1.3. Cari Açığa Dair	39
1.3.1.Kavramsal Çerçeve	39
1.3.2.Kuramsal Çerçeve.....	44
1.3.3. Türkiye Çerçevesi.....	52
1.4. Enflasyon – Ekonomik Büyüme – Cari Açık Arasındaki İlişkilere Dair.....	57
1.4.1. Kavramsal ve Kuramsal Değerlendirme	57
1.4.2.Türkiye ve Diğer Ülkeler ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	61

İKİNCİ BÖLÜM.....	65
AMPİRİK ANALİZ.....	65
2.1. Model ve Veriler.....	65
2.2. Metodoloji.....	71
2.2.1. Becker vd. (2006) Fourier KPSS Birim Kök Testi.....	71
2.2.2. Fourier Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresyon Modeli (FARDL).....	72
2.2.3. Fourier Nedensellik.....	73
2.3.Uygulama Sonuçları	74
2.3.1. Model 1'e Ait Uygulama Sonuçları	74
2.3.2. Model 2'ye Ait Uygulama Sonuçları	84
SONUÇ	92
KAYNAKÇA.....	103

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Temel Alan Çalışmalar	16
Tablo 1.2. Özet Ödemeler Bilançosu Hesapları	40
Tablo 2.1. Değişkenlere Ait Tanımlamalar	70
Tablo 2.2. Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler	74
Tablo 2.3. Fourier KPSS Test Sonuçları	75
Tablo 2.4. FARDL Eş bütünleşme Test Sonuçları	77
Tablo 2.5. FARDL Uzun Dönem Parametreler	78
Tablo 2.6. Fourier Nedensellik Test Sonuçları	80
Tablo 2.7. Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler	84
Tablo 2.8. Fourier KPSS Test Sonuçları	85
Tablo 2.9. FARDL Eşbütünleşme Test Sonuçları	87
Tablo 2.10. FARDL Uzun Dönem Parametreler	87
Tablo 2.11. Fourier Nedensellik Test Sonuçları	89

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1. Özgün Phillips Eğrisi	14
Grafik 1.2. Phillips Eğrisi	15
Grafik 1.3 Yıllar İtibariyle Dış Ticaret Dengesi ve Cari Denge.....	53
Grafik 1.4 Yurtiçi Tasarruflar ve Cari Denge.....	54
Grafik 1.5 Kamu Kesimine Ait Göstergeler ve Cari İşlemler Dengesi	55
Grafik 1.6 Büyüme ve İşsizlik Oranları.....	58
Grafik 1.7 Büyüme ve Enflasyon Oranları	58
Grafik 1.8 İşsizlik ve Enflasyon Oranları	59
Grafik 1.9. Büyüme ve Cari Açık/GSYH Oranları.....	60
Grafik 1.10. Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi.....	61
Grafik 2.1. Fourier Fonksiyonlara Ait Grafikler	76
Grafik 2.2. Fourier Fonksiyonlara Ait Grafikler	86

KISALTMALAR

AD	: Aggregate Demand (Toplam Talep)
AS	: Aggregate Supply (Toplam Arz)
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
CAB	: Current Account Balance (Cari İşlemler Dengesi)
GDP	: Gross Domestic Product (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF:	: Uluslararası Para Fonu
INF:	: İnflation (Enflasyon)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
P	: Price (Fiyat)
UNEMP:	: Unemployed (İşsizlik Oranı)
π	: Enflasyon oranı (inflation rate)
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
u	: İşsizlik oranı (unemployment rate)
Yİ-ÜFE	: Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi
w	: Parasal ücretlerdeki değişme oranı (Rate of change of money wages)

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Araştırmanın Kapsamı

Ekonomi politikalarının temel amacı sürdürülebilir ve istikrarlı bir şekilde ekonominin büyümesidir. Bu bağlamda uygulanacak politikalar da bu hedefe yönelik olarak tasarlanacaktır. Politika tasarlanırken politika yapıcılarının dikkat etmesi gereken en önemli nokta ekonomik büyümenin belirleyicilerine göre politika kurulumu yapmaktır. Bunun yanında politika uygulamalarının etki etmesi planlanan göstergelerin diğer iktisadi göstergeler ile olan ilişkisi bir diğer önemli konudur. Zira uygulanacak politika bir iktisadi değişkeni olumlu etkilerken bir diğer değişkeni olumsuz etkileyebilecektir. Tüm bu açıklamalar ışığında ekonomik büyüme için politika tasarlamak karmaşık ilişkilerin doğru yorumlanması sayesinde olacaktır. Araştırma kapsamında kurgulanan modellerle bu karmaşık ilişkiler sadeleştirilerek yorumlanması sağlanacaktır.

Ekonomik büyüme ile ilgili bir diğer konu ise ekonomik büyümenin kaynağının belirlenmesidir. Ana iktisadi akımlar büyümeyi yorumlarken büyümeyi besleyen çeşitli faktörleri kaynak olarak göstermişlerdir. Ana iktisadi akımların ilki olarak tanımlayabileceğimiz Merkantalist düşünce ekonomik büyümenin kaynağını değerli madenler olarak görmüştür. Bu düşünceye göre bir ülkenin büyüklüğü o ülkede bulunan değerli maden stokuna bağlıdır. Merkantalist düşünceyi takip eden Fizyokratlar ekonomik büyümenin temeline tarımsal üretimi yerleştirmiştir. Fizyokratlara göre tarımsal ürünlerdeki artış ekonomik büyümenin temelini oluşturmaktadır.

Öncül ekonomik büyüme kuramlarını Klasik iktisat akımının büyüme modelleri takip etmiştir. Adam Smith ekonomik büyümenin temeline iş bölümü ve sermayenin birikimini yerleştirmiştir. Ona göre iş bölümü arttıkça uzmanlaşma ve dolayısıyla verimlilik artacaktır. Ricardo ve Malthus da ekonomik büyümenin temeline işgücü ve fiziksel sermaye artışı koyarken, Karl Marx artı değer görüşü ile Klasik iktisadın klasik liberalizm görüşüne karşı düşünceler ortaya koymuştur.

Marx da dahil olmak üzere klasik iktisatçılar ekonomik büyümenin önemli bir girdisi olan teknolojik gelişmenin ekonomik büyümeyi nasıl etkileyeceği, üretim fonksiyonuna nasıl etkide bulunacağı hakkında bilgi vermemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya atılan Keynesyen ve Neo-Klasik büyüme modelleri de teknolojik gelişmenin veri olduğu, belirleyici faktörler olarak nüfus ve fiziksel sermayenin olduğu modellerdir. Yine bu modellerin teknolojinin dışsal olma karışıklığını çözemeyeceği görülmüştür.

1980'li yıllara gelindiğinde teknolojinin üretim fonksiyonuna içsel olarak eklenmesiyle içsel büyüme modelleri ortaya çıkmıştır. Üretimin ve dolayısıyla ekonomik büyümenin sağlanmasının beşerî sermaye ve teknolojik gelişmeler ile mümkün hale geleceği belirtilmiş ve bu iki faktör öncelikli hale gelmiştir. Romer, Lucas, Barro, Arrow ve Scott gibi içsel büyüme kuramcıları farklı tip modellerle ekonomik büyümenin reçetesini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Tüm bu ekonomik büyüme modelleri ile iktisadi büyümenin temeline farklı göstergeler yerleştirilmiştir. Örneğin; Barro modeline kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini kamu harcamalarının vasfı ve finansman şekli ile modele dahil ederek büyümeyi açıklamaya çalışmıştır. Klasik iktisatçılardan itibaren dışa açıklıktaki artışın ekonomik büyüme oranını artıracak görüşü Barro tarafından da ele alınmış ve bir diğer değişken olarak dışa açıklık değişkenine modelde yer vermiştir. Hem kamu harcamalarının hem de dışa açıklığın yanlış politikalar çerçevesinde kullanılması ekonomi açısından istenmeyen sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bunlardan ilki bütçe açığı ve dış borçlar, ikincisi ise cari açıktır. Kamu harcamalarının gelir düzeyinden kopması bütçe açığını gündeme getirmektedir. Bütçe açığının yurtdışından alınan borçlar ile finanse edilmesi durumunda yabancı borçlar ortaya çıkmaktadır. Cari açıktaki dalgalanmalar ekonomik büyümeyi doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir.

İktisat literatüründe cari işlemler dengesizliğinin ekonomik krizin bir göstergesi olup olmadığıyla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. İktisatçılar arasında bu konu ile ilgili bir görüş birliği bulunmazken, yüksek cari açıkların ekonomiyi krize karşı daha kırılgan hale getirdiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Cari işlemler dengesi ile diğer makroekonomik göstergeler arasındaki karşılıklı ilişkiler, ekonomi politikası kararları

açısından cari işlemler dengesini hangi faktörlerin ne ölçüde etkilediğinin araştırılmasını önemli kılmaktadır.

Son olarak ekonomik büyümenin performansını etkileyen ve farklı iktisat okulları tarafından geniş bir perspektifte irdelenen enflasyon, araştırmanın bir diğer ayağını oluşturmaktadır. Zira enflasyondaki dalgalanmalar iktisadi hayatı etkileyen önemli değişkenlerden bir tanesidir. Bir ekonomide gerçekleşen enflasyon oranı iktisadi birimlerin kararlarını olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle iktisadi büyüme ve cari açık üzerinde de etkili olacağı muhakkaktır.

Anlaşılabacağı üzere enflasyon, cari açık ve ekonomik büyüme ilişkisi kompleks bir yapıdadır. Bu karmaşık ilişki ağının ortaya çıkarılması doğru ekonomi politikaları tasarlamak adına oldukça önemlidir. Özellikle 2008 krizinden sonra çoğu ülkenin ekonomik istikrarının bozulması hükümetlerin politika değişikliğine gitmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda TCMB, 2012 yılında yurtiçi kredi hacimlerini sınırlandırma kararı almıştır. Fakat alınan bu karar ilk çeyrek büyüme oranlarının çok düşük kalmasına neden olmuştur. Bunun üzerine TCMB tarafından politika değişikliğine gidilmiş ve kredi hacmi tekrar artırılmıştır. Fakat bu önlemler 2012 yılsonu büyüme rakamlarının (%2,2) gerilemesine engel olamamıştır. ABD merkez bankası FED'in Mayıs 2013'ten sonra tahvil alımını durduracağını duyurması üzerine gelişmekte olan ülke ekonomileri bu duyuruya aşırı tepkiler vermeye başlamıştır. Ağustos 2013'te Morgan Stanley tarafından yayınlanan ekonomi raporunda Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika kırılgan ülkeler olarak sınıflandırılmıştır. Türkiye ise bu ülkeler arasında cari işlemler açığı / GSYİH oranı en yüksek ülke olduğundan en kırılgan ülke olarak değerlendirilmiştir.

Özellikle son yıllarda Türkiye ekonomisi, enflasyon, cari açık, işsizlik ve ekonomik büyüme arasında tercih yapmak durumunda kalmıştır. Büyüme ve istihdamı artırmak için uygulanan genişletici para ve maliye politikaları cari açık ve enflasyonu artırmakta, cari açık ve enflasyonu düşürmek için uygulanan daraltıcı politikalar ise istihdam ve ekonomik büyüme oranını azaltmaktadır. Bu durum yerleşik bir iktisadi politika zincirinin kurulmasını engelleyerek gelir dağılımında adaletsizlik, satın alma gücünün düşmesi gibi sorunların artmasına neden olmuştur.

Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Beklenen Yararları

Bu bilgiler ışığında yapılan bu çalışmanın amacı Türkiye’de seçili dönemlerde enflasyon, ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişkiyi bir ekonometrik model yardımıyla ortaya koymaktır. Kurulan modellerde ilk olarak ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak seçilen cari açık, enflasyon ve işsizlik oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu bağlamda ilk modelde 2005:Q1-2022:Q1 dönemi Türkiye ekonomisine ait veriler kullanılmıştır. Bu veriler, reel gayrisafi yurtiçi hasıla (GDP), cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının (CAB), enflasyon oranı (INF), işsizlik oranı (UNEMP) değişkenleri kullanılmaktadır. Sonrasında ise kurulan ikinci modelde cari açığın belirleyicisi olarak merkezi yönetim bütçe açığı ile dış borç değişkenlerinin herhangi bir rolü olup olmadığı test edilmektedir. Cari açığın belirleyicilerinin incelendiği analizin ikinci model’de Türkiye ekonomisinin 2005:Q1-2022:Q1 dönemi çeyreklik veriler ile incelenmektedir. Çalışma kapsamında modelde kullanılacak değişkenlerin durağanlığı Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen Fourier KPSS Birim Kök Testi ile test edilmiştir. Sonrasında ise birim kök testi ile uyumlu olan Fourier Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresyon Modeli (FARDL) kullanılarak değişkenler arasındaki eşbütünleşme test edilmiştir. Son olarak ise Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilecek bulgularla yukarıda bahsedilen döngünün anlaşılması ve sonrasında duruma uygun politikaların önerilmesi bu çalışmanın beklenen yararlarıdır.

Araştırmanın Sunum Planı

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde enflasyon, ekonomik büyüme ve cari açık kavramları hem kavramsal hem de kuramsal çerçevede ele alınmış ve Türkiye ekonomisinde enflasyon, ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisini temel alan çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise kuramsal olarak anlatılan iç ve dış faktörlerin enflasyon, ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğini açıklayan modeller toplanan veriler ışığında ekonometrik olarak analize tabi tutulmuştur. Tüm bu kuramsal ve deneysel açıklamalar sayesinde politikanın nasıl değişeceği ülke grubunda ne gibi değişikliklere sebep olacağı ortaya konmuştur.

1.BÖLÜM

TEMEL ÇERÇEVE

1.1. Enflasyona Dair

Enflasyon oranı makro ekonomik perspektifte iktisadi hayatı etkileyen önemli değişkenlerden bir tanesidir. Bir ekonomide gerçekleşen enflasyon oranı iktisadi birimlerin kararlarını olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle iktisadi büyüme ve cari açık üzerinde de etkili olacağı muhakkaktır. Bu bölümde enflasyon ile ilgili temel kavramlara, enflasyon oranındaki bir yükselişin ya da düşüşün sebeplerinin ne olduğuna, enflasyondaki bir değişimin ekonomideki yapacağı etkilere ve sonuçlarına dair kuramsal bilgiler verilmektedir. Enflasyonun sonucu olarak ortaya çıkan gelişmeler ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Örneğin Friedman – Ball hipotezi yüksek enflasyonun belirsizliği artırdığını vurgularken, Cukierman – Meltzer hipotezi ise yüksek enflasyondaki artışın belirsizlikteki artışın sebebi olduğunu ve belirsizliğin enflasyonu daha da artıracığını ifade etmektedir (Atgür, 2021: 306).

Ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkiyi ortaya koyan en önemli çalışmalardan biri A. W. Phillips tarafından ortaya konmuştur. A.W. Phillips yaptığı çalışmada, işsizlik oranı ile parasal ücretlerdeki değişme oranı arasındaki ilişkinin, doğrusal olmayan, ters yönlü ve istikrarlı olduğunu ortaya koymuştur. Phillips eğrisinin dönüştürülmesi ise Paul Samuelson ve Robert Solow tarafından çizilmiştir. Samuelson ve Solow Phillips eğrisindeki ilişkiyi enflasyon oranı ile işsizlik oranı olarak dönüştürmüşlerdi. Zira üretim yapısı dikkate alındığında işçilere ödenen ücretlerdeki değişimin maliyetleri dikkate değer şekilde artıracığı, bu artışın ise fiyatları artıracığı düşünülebilir. Fiyatlardaki artışın enflasyona neden olacağı düşünüldüğünde işsizlik ile enflasyon arasında ters yönlü bir ilişkinin oluşacağı görülmektedir. Enflasyon ve işsizlik arasında ters yönlü ilişkinin olması işsizliğin azaltılmasının ancak enflasyon oranının artması pahasına mümkün olduğu sonucunu vermektedir. Dolayısıyla bu durum istihdam seviyesi ile ekonomik performans arasındaki ilişki bağlamında ele alındığında istihdam artışının (işsizlik azalışının), ekonomik performansı artıracığı ve böylece ekonomik büyüme ve enflasyon arasında doğru bir orantının olacağı sonucuna varmayı mümkün kılmaktadır.

1.1.1.Kavramsal Çerçeve

Enflasyon en genel anlamda, “toplam talep düzeyinin (Aggregate Demand, AD) toplam arz düzeyinden (Aggregate Supply, AS) daha büyük olması sebebiyle cari genel fiyat düzeyinin (Price, P) sürekli olarak yükselmesidir” şeklinde tanımlanmaktadır. Enflasyondan bahsedebilmek için (P) yükselişlerinin sürekli olması gerekmektedir (Güvel, 2011: 235). Enflasyon sadece bir malın fiyatındaki artış değil, ekonomideki bütün malların fiyatlarındaki artıştır. Dolayısıyla, P ekonomideki bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarının genel bir ortalamasını ifade etmektedir (Çelik, 2015: 119).

Temelde aynı fakat biçimsel olarak farklı olan enflasyon tanımları mevcuttur (Aydoğan, 2004: 92). Enflasyonun bir diğer tanımı, bir toplumu oluşturan ekonomik birimlerin toplu olarak ekonomide mevcut olan miktarından daha fazla mal ve hizmet talep etmeleridir. Talebe göre arz edilen mal ve hizmet miktarı az olduğundan fiyatlar yükselecektir. Bununla birlikte enflasyonist bir süreçte toplam talebin parasal değeri mal ve hizmetlerin değerinden daha hızlı artacaktır (Parasız, 2001: 3). Enflasyonun başka bir tanımı ise, fiyatlar genel seviyesinin hissedilir ölçüde ve devamlı olarak artmasıdır. Ayrıca enflasyondaki fiyat artışları kümülatif bir niteliktedir. Fiyat artışlarının sebepleri ise şunlardır: Diğer değişkenler sabit olmak üzere (ceteris paribus, c.p.) toplam talebin toplam arzdan yüksek olması, bilinçsiz olarak yapılan devalüasyon, tasarrufların yatırımlardan az olması, yüksek faiz hadleri, yüksek tabanlı fiyat politikaları, zarar eden kamu kuruluşları, dolaşımdaki para miktarının hızla artması ve yanlış yapılan ekonomi politikaları (Aydoğan, 2004: 92).

Enflasyon oranı (π) işsizliğin tersine iktisadi dalgalanma ile aynı yönde değişen bir değişkendir. Buradan hareketle, π 'nin iktisadi dalgalanmanın genişleme aşamasında Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) artarken değeri artar, iktisadi dalgalanmanın daralma aşamasında Reel GSYİH azalırken değeri azalır. Dolayısıyla π aynı yönlü devrevî bir değişkendir. Dahası π iktisadi dalgalanmadan daha sonra dip ve zirve yapar. Yani enflasyon geciken bir değişkendir (Ünsal, 2014: 118).

Ekonomi tarihine bakıldığında ilk ciddi π 'deki artış olayının 16. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Amerika'nın keşfinden sonra, Orta Amerika'nın İnka ve Aztek uygarlığına son veren İspanyol'ların getirmiş oldukları altınlar ile İspanyol Hindistan'ından Avrupa'ya gelen yüklü miktarda altın, fiyatları yukarı doğru harekete geçirmiştir. Bu durum ise π 'da artışın gerçekleşmesine neden

olmuştur. Türkiye’de ise 1939 yılında gerçekleşen enflasyon artışı, halen devam etmektedir (Aydoğan, 2004: 92). π artış problemi, ekonomi kuramının tekrar eden büyük sorularından birisidir. Bunun nedeni, ampirik olarak gözlemlenebilir bir fenomen olarak enflasyonun farklı dönemlerde çok farklı görünmesidir (Frisch, 1977: 1289). Bu farklılığı anlamak için enflasyonun belirli dönemlerde ölçülerek sebeplerinin araştırılması önemlidir.

Bir ekonomide P’de meydana gelen sürekli artış anlamına gelen enflasyon, π ile ölçülmektedir. π , P’de cari dönemde meydana gelen artış ile önceki dönem arasındaki oranın 100 ile çarpımına eşittir (Ünsal, 2004: 96):

$$\pi = \frac{(P - P_{-1})}{P_{-1}} \times 100 = \frac{\Delta P}{P_{-1}} \times 100$$

(1)

Kısacası, π , P’de belirli bir dönemde meydana gelen yüzde artış oranını ifade etmektedir. Ekonomistler π ’yi fiyat endeksi ile ölçmektedirler. Fiyat endeksi belirli bir mal sepetinin cari yıl fiyatıyla aynı sepetin temel bir yıl fiyatı arasındaki oranın 100 ile çarpımına eşittir (Ünsal, 2004: 97):

$$\text{Fiyat Endeksi} = \frac{\text{Belirli Bir Sepetin Cari Yıldaki Fiyatı}}{\text{Aynı Sepetin Temel Yıldaki Fiyatı}} \times 100$$

(2)

Fiyat endeksleri oluşturulurken iki durum dikkate alınmaktadır. Bu iki durum; Tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) ve toptan eşya fiyatları endeksi (TEFE) ya da üretici fiyatları endeksi (ÜFE)’dir. Baz dönem ağırlıklı endeksler (Laspayres Endeksi), diğeri GSMH zımni deflatörü olarak bilinen bir endeks baz alınarak hesaplanan cari dönem ağırlıklı endekslerdir (Paasche Endeksi) (Güran, 1999: 56). GSYİH zımni deflatörü, bir dönemin nominal GSYİH’sinin Reel GSYİH’sine oranıdır. Baz alınan yıl ile ölçümü yapılan yıl arasındaki fiyat değişiminin bir ölçüsü olarak ifade edilmektedir. GSYİH deflatörü, ekonomide üretilen tüm malları ve hizmetleri içeren, oldukça geniş kapsamlı bir fiyat endeksidir. GSYİH Deflatörü şu formülle bulunur (Yıldırım, Bakırtaş vd., 2012: 37):

$$GSYİH Deflatörü_{(t \text{ yılı})} = \frac{\sum_{i=1}^n P_{it} \times Q_{it}}{\sum_{i=1}^n P_{ib} \times Q_{it}} \times 100$$

(3)

TÜFE, tüketicilerin, sabit bir mal ve hizmetler sepetini satın alma maliyetindeki değişimleri ölçmektedir. Dolayısıyla hane halklarının yaşam maliyetinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. TÜFE’de sepete dahil edilen mal ve hizmetlere baz alınan yılda hane halklarının bütçedeki payına göre ağırlık verilir ve baz yıl değiştirilmedikçe bu değerler değişmemektedir (Aydoğuş vd., 2007: 424). TÜFE için 2003 yılı itibariyle yapılan değişiklikler kapsamında TÜFE’nin hesaplanmasında endeks zincirleme Laspeyres formülasyonu kullanılmaktadır. Böylece sabit bir baz yıl yerine her yıl bir önceki yılı baz alarak hesaplama yapılmaktadır (Yıldırım, Bakırtaş vd., 2012: 38).

ÜFE de TÜFE gibi belli bir mal sepetinin maliyetini ölçmektedir. ÜFE’de ülke ekonomisinde üretimi yapılan ve yurtiçi satışa konu olan ürünlerin genel fiyat düzeylerindeki değişimi ölçülmektedir. Ayrıca ÜFE diğer iki endeks için haberci konumundadır. Çünkü ÜFE’deki artışlar TÜFE ve deflatördeki muhtemel bir artışı göstermektedir. Kamuoyunda üzerinde durulan enflasyon oranları da ÜFE ile ölçülen oranlardır (Yıldırım, Bakırtaş vd., 2012: 39).

Buradan hareketle, π , o yıla ait fiyat endeksi ile bir önceki yıla ait fiyat endeksi arasındaki farkın bir önceki yılın fiyat endeksine bölünmesi ve bu sonucun 100 ile çarpılmasıyla bulunur ve şu şekilde formüle edilebilir (Çelik, 2015: 123):

$$Enflasyon Oranı (t \text{ yılı}) = \frac{Fiyat Endeksi (t \text{ yılı}) - Fiyat Endeksi (t-1 \text{ yılı})}{Fiyat Endeksi (t-1 \text{ yılı})} \times 100$$

(4)

Enflasyonun niçin ortaya çıktığı ile ilgili farklı değişkenlerden bahsedilmektedir. Bu faktörler devlet eli ile de ortaya çıkabilirken hane halklarının talep yapısındaki değişimden de ortaya çıkabilmektedir. Üretim maliyetlerini, özel sektör harcamalarını artıran bir faktör ya da devletin senyoraj geliri elde etme isteğinin enflasyona neden olabileceği ifade edilmektedir.

Maliyet enflasyonu ve talep enflasyonu kavramlarından enflasyon oranında yaşanan artışların kaynağını belirlemek amacıyla yararlanılmaktadır. Maliyet enflasyonu üretim maliyetlerindeki artış sonucu P’nin yükselmesini ifade etmektedir.

Talep enflasyonu ise P'nin yükselmesine harcamalardaki artışın neden olduğu durumda ortaya çıkan enflasyondur (Somel, 2014: 174).

Maliyet enflasyonun nedenleri genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Somel, 2014: 174);

- i) Aksak rekabet piyasalarında fiyatların yüksek belirlenmesi
- ii) KDV gibi devletin vergi oranlarını yükseltmesi
- iii) Kamu malların fiyatlarının yükselmesi
- iv) Girdi fiyatlarının artması
- v) Hammadde fiyatlarının yükselmesi
- vi) Ücretlerdeki artış.

Enflasyon ekonomik bir gösterge olmasının yanı sıra sosyal bir göstergedir. Bu anlamda para otoritesinin toplumla arasındaki uzlaşmayı da yansıtır. Ekonomik karar birimleri ise gündelik yaşamda kendilerini nerede konumlandıklarını önemli derecede enflasyonist eğilimler tarafından belirlenir (Alptekin, 2016: 79). Dolayısıyla enflasyon gerek ekonomik gerekse sosyal hayatı etkilemektedir. Enflasyon devleti, firmaları, hane halklarını bir şekilde etkisi altına almaktadır.

Bu konuda enflasyonun beklenip beklenmemesi önem arz etmektedir. Eğer enflasyonun ne kadar olacağı önceden biliniyorsa, ekonomik birimler ona göre davranış sergileyebilirler. Yani enflasyonun etkilerini ortadan kaldırabilir veya hafifletebilir. Hatta enflasyondan kazanç bile sağlanabilir. Fakat enflasyonun önceden tahmin edilememesi ekonomik ve sosyal hayat üzerinde büyük olumsuzluklar yaratabilir. Ayrıca ekonominin dengeleri altüst olabilir ve enflasyondan dolayı yeni maliyetler ortaya çıkabilir (Çelik, 2015: 127).

Enflasyonun etkilerini incelerken her bir gösterge üzerindeki etkisini ayrı ayrı incelemek gerekmektedir. Enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisi iki şekilde ele alınabilir. Bunlardan birincisi, gelir dağılımının sabit gelirli aleyhine, değişken gelirli olanların lehine bozulmasıdır. İkincisi ise gelir dağılımının alacaklılar aleyhine, borçlular lehine bozulmasıdır. İlk olarak enflasyonist ortamda üretim faktörleri arasında yaşanan “gelir çekişmesi” karşısında ücretliler gibi gelirlerini kısa sürede artırma fırsatına sahip olamayanların satın alma güçleri (reel gelirleri) azalacaktır.

Buna karşılık gelirini π kadar hemen artırma fırsatı olanların ise reel gelirleri azalmayacaktır (Güvel, 2011: 241). Kısacası enflasyon karşısında sabit ücretli ve maaşlı kesim nominal olarak geliri artarken, reel geliri azalmaktadır. Dolayısıyla enflasyon nedeniyle düşük ve orta gelir düzeyine sahip ücretli ve maaşlı bireylerin gelir kaybı yaşaması gelir dağılımını olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Akbulut, 2021: 160).

Ekonomide varlıkların bedeli genellikle nominal olarak belirlendiğinden enflasyondaki beklenmedik değişimler gelir dağılımı bozmaktadır. Bu süreçte alacağın reel değeri azalacağı için alacaklılar zarar edecektir. Buna karşılık borcu reel olarak azalanlar yani borçlular kazançlı olacaklardır. Özellikle yüksek ve dalgalı enflasyon dönemlerinde bu sapmalar fazlasıyla artacaktır (Güvel, 2011: 242).

Enflasyonun vergi gelirleri üzerine etkisi ile ilgili değerlendirme yapıldığında ise enflasyonist dönemlerde, dönem sonu ya da taksitler halinde alınan vergilerin reel değeri düştüğü gözlenmektedir. Böylelikle kamu bütçesi açık vermektedir. Bütçe açıkları ile enflasyon arasında iki yönlü bir etkileşim vardır. Bütçe açıkları para basma yoluyla kapatıldığında enflasyon daha da artmaktadır. Yüksek π da bütçe açıklarını artırmaktadır (Aslan, 2008: 418). Uzun süre böyle devam edilmesi halinde, hiperenflasyon yaşanması kaçınılmaz hale gelecektir. Ayrıca bütçe açıklarının kapanması amacıyla sürekli ve karşılıksız para basılması devlet için bir vergidir. Bu duruma “enflasyon vergisi” ismi de verilmektedir. Bu vergi ise sabit gelirlielerin sırtından çıkacağı için son derece adaletsiz bir vergidir. Vergiler parasal gelir üzerinden alındığı için enflasyon nedeniyle fiyatlar yükseldiği için parasal gelir de yüksek çıkmaktadır. Böylece vergi mükelleflerinin vergi dilimi artmakta ve daha fazla vergi ödemektedirler. Bu durum ise vergi kaçırmayı özendircektir. Ayrıca kayıt dışı ekonomiyi de artırmaktadır. Nitekim devletin vergi kaybına sebep olmaktadır (Çelik, 2015: 128).

Enflasyonun ödemeler dengesi üzerine etkileri ile ilgili şu şekilde değerlendirme yapılabilir: Enflasyon dönemlerinde döviz kurlarının da artması beklenmektedir. Dalgalı kur sisteminde enflasyonun artması döviz kurlarını kendiliğinden artırır. Fakat sabit döviz kur sistemlerinde döviz kurlarını artırmak için devalüasyon yapılması gerekli olmaktadır. Ancak hükümetler devalüasyon yapmaktan kaçınmaktadırlar. Nitekim devalüasyon yapılarak ulusal paranın değerinin düşürülmesi halk tarafından iyi karşılanmaz. Döviz kurlarının düşük kalması ise ithal mallarının yurtiçinde satış fiyatını

azaltacağı için ithalat karlı bir duruma gelmektedir. Öte yandan döviz kurlarının artmaması ihracatçıların rekabet gücünü azaltır ve ihracat miktarını azaltır. Kurların yükseltilmesi durumunda π da yükseltirirse, ithal girdi kullanan yurtiçi üreticilerin maliyetleri artacak ve bu defa maliyet enflasyonu söz konusu olacaktır (Çelik, 2015: 130).

Enflasyonun var olduğu bir ülkede P’de sürekli artış görülmesi, döviz kurlarında gereken düzenlemelerin yapılmaması durumunda; ithal malların daha ucuz olmasına, ihraç edilen malların fiyatlarının artmasına neden olmaktadır. İthalatın arttığı durumlarda ihracat azalmasa bile ödemeler dengesinin bozulması ile sonuçlanmaktadır. Bunu engellemek için alınan önlemlerinde bir takım yan etkileri vardır. Örneğin ithalatta kısıtlamalara gidilmesi özellikle ülke içerisinde hammaddeleri dışarıdan getirtilen ürünlerin üretiminde zorlukların yaşanmasına, π ’nin daha da artmasına neden olmaktadır. Politika yapıcılarının devalüasyona gitmesi, ihraç fiyatları sabitken (c.p.) ithal malların özellikle de ithal girdilerin fiyatlarında artmalara neden olmakta, bu da enflasyonun daha da hızlanması gibi olumsuz sonuçların doğmasına neden olmaktadır (Manisalı,2002: 438). Sonuç olarak dış ticaret açığı enflasyonun önemli risklerinden bir tanesidir.

Enflasyonun ekonominin farklı göstergeleri üzerindeki etkileri bağlamında genel olarak olumsuzluklardan bahsedildiği görülmektedir. Bununla birlikte enflasyonun olumlu etkileri de söz konusudur. Zira enflasyonun alternatif bir tanımını da “ekonomik büyümenin maliyeti” şeklinde de tanımlayabiliriz.

Keynesyen kuramı destekleyen bazı ekonomistler, pozitif ve ılımlı bir enflasyonun ekonomiyi olumlu etkileme potansiyeline sahip olduğunu belirtmektedirler. Bu görüşü savunanlara göre ılımlı enflasyon “ekonominin yağıdır” hipotezini varsayarlar. Ekonominin canlanması ve Cari İstihdam Düzeyinin artması için ılımlı bir enflasyonun sosyal maliyeti faydasından çok daha düşük gerçekleşecektir. Bu sebeple politika yapıcıları enflasyon oranını minimize etme ya da sıfırlama yoluna gitmemelidir. Dahası optimal bir enflasyona razı olmalıdır. Aksi durumda işsizlik artar, cari büyüme hızı azalır, refah düzeyi azalır. Diğer yandan, özellikle yüksek enflasyon oranları, aşağı doğru katı olan Parasal Ücret Düzeyi sabitken Cari Reel Ücret Düzeyinin sektöre özgü şoklar uyumlanmasını sağlayarak ekonomik dalgalanmaları azaltıcı etki yapabilecektir.

Ayrıca enflasyon, geleneksel vergilerin yanı sıra hükümetler için potansiyel bir gelir kaynağı olarak da kullanılabilecektir (Güvel, 2011: 242).

Enflasyon, hükümetin senyoraj geliri elde etmesini sağlayarak, kamu finansmanını kolaylaştırmaktadır. Senyoraj, paranın satın alma gücü ile paranın basılma maliyeti arasındaki fark olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, senyoraj, paranın üretim maliyeti ile üzerindeki yazılı değer arasındaki farktır. Bu fark ise devletin emisyon işleminden sonra kasasına gelir olarak girmektedir. Söz konusu gelir “senyoraj geliri” olarak ifade edilir. Elde edilen bu gelirin üretim karşılığı yoktur ve üretilmiş mal ve hizmetlere karşılıksız şekilde ortak olunur. Dolaşımda bulunan para, paranın arzı ile belli oranda değer kaybeder ve bu durum, bireylerin ellerindeki paranın satın alma gücünün, devlete vergi vermelerindeki gibi azalmasına neden olmaktadır. Bahsi geçen azalma da enflasyon vergisine eşit olmaktadır (Akçaba ve Şafaklı, 2019: 20).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun büyüme için kaçınılmaz olduğu yolunda bulgular elde eden araştırmacılar iki değişken arasındaki pozitif ilişkiden bahsetmektedirler. Malik ve Chaudry (2001) Orta Asya ülkeleri için yaptıkları analizden bir takım sonuçlar elde etmişlerdir. Bunlar;

- Enflasyon ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
- Hızlı büyüebilmek için enflasyon kaçınılmazdır.
- Enflasyonun ekonomik büyümeyi etkileme derecesi, ekonomik büyümenin enflasyonu etkileme derecesinden daha büyüktür.

Görüldüğü üzere ekonomik birimlerin üretim yapmaya teşvik edici bir mekanizma gibi çalışan enflasyon sürecin sonunda ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Dahası ekonomik büyüme performansını artıran enflasyon aynı oranda artmamaktadır.

Enflasyonun ekonomideki sonuçları genellikle üç unsura bağlıdır. Bu unsurlar (Tunay, 2007: 70):

- (i) Enflasyonun beklenip-beklenmediği,
- (ii) Enflasyon oranının istikrarlı olup olmadığı ve
- (iii) Enflasyon oranının “düşük”, “ılımlı” ve veya “yüksek” olmadığı.

Sıralanan bu özellikler kapsamında enflasyon aşağıdaki sonuçlara yol açmaktadır:

- Paranın değerini azaltmaktadır. Paranın satın alma gúcünün düşmesi nedeniyle insanlar yaşam standardını sürdürmek amacıyla daha yüksek nominal gelir düzeyi elde etmelidirler.
- Geliri, nominal geliri π kadar artımayanlardan, nominal geliri π kadar ya da daha fazla artanlara doğru yeniden dağıtır.
- Geliri, borç verenlerden borç alanlara doğru yeniden dağıtır.
- Girdi ve çıktı fiyatlarında belirsizlik olduğu için enflasyon ticaret kanalıyla genel ekonomik faaliyet düzeyine müdahale eder.
- Ekonomik birimlerin kaynaklarını ekonomik etkinliğe katkısı olacak verimli alanlardan uzaklaştırarak, enflasyona karşı güvenli tasarruf araçlarına yönlendirmelerine neden olur. Enflasyon parasal gelir ve servetin alım gúcünü düşürmesi sebebiyle, birikimlerini korumak için ekonomik birimler enflasyon karşısında değeri güvenli döviz, altın vb. aktiflere yönelirler.

Tüm bu açıklamalar ışığında enflasyonun sonucu olarak ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme de belirsizlik olarak görölmektedir. Enflasyonun diğer ekonomik göstergelere olan etkileri değerlendirildiğinde belirsizliği artırması nedeni ile ilgili göstergeleri etkilediğı anlaşılmaktadır. “Friedman–Ball hipotezi” olarak adlandırılan görüş özellikle yüksek enflasyonun belirsizliği artırdığını vurgulamaktadır.

Bu bağlamda enflasyonun kendi içerisindeki etkileşimine de bakmakta fayda bulunmaktadır. Enflasyondaki artış belirsizliği artırdıkça belirsizliğin de enflasyonu etkilediğine dair literatürde araştırmalar mevcuttur. Bu konudaki çalışmalar farklı hipotezleri ortaya atmaktadır.

Yüksek enflasyondaki artışın belirsizlikteki artışın sebebi olduğu ve belirsizliğin enflasyonu daha da artıracakını vurgulayan “Cukierman–Meltzer hipotezi”ne göre artan belirsizlik, siyasi otoritenin kontrolü altında olan merkez bankasının kısa dönemli istihdam artışlarını sağlamak için sürpriz enflasyon ya da beklenmedik enflasyon oluşturma uygulamalarına başvurmasına neden olacaktır (Erkam, 2008: 160). Merkez bankasının bu davranışı enflasyonun gittikçe artmasına ve hiperenflasyonun kronikleşmesine sebebiyet verecektir.

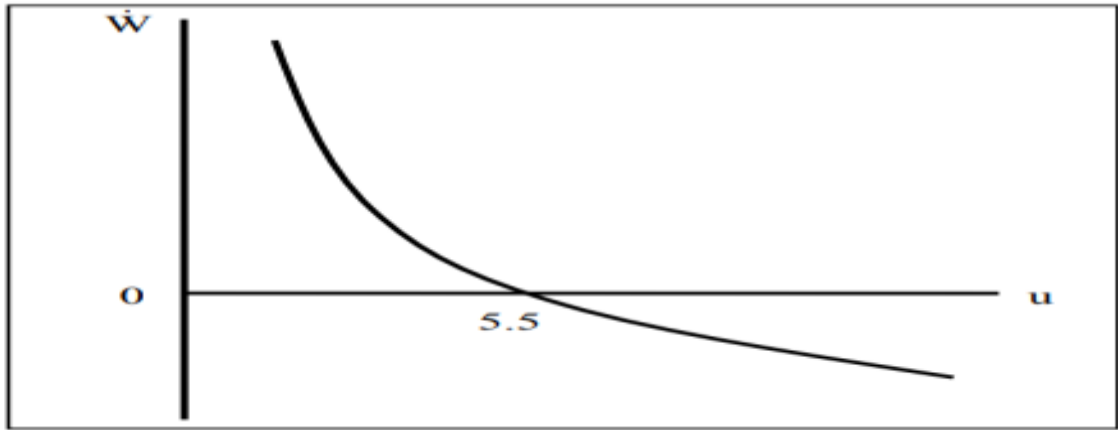
Bu konudaki bir diğer görüşe göre ise enflasyonla birlikte gelen belirsizlik merkez bankalarının istikrar (stabilizasyon) eğilimini artıracaktır. Böylece ilerleyen dönemde enflasyon düşebilecektir. Bu hipotez “Holland hipotezi” olarak adlandırılmaktadır (Erkam, 2008: 160). Konuyu ele alan bu son iki hipotezin geçerliliği, merkez bankalarının bağımsızlıkları ve politika kurumlarında enflasyona karşı bakış açılarına bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.2. Kuramsal Çerçeve

Enflasyonun ekonomi üzerindeki etkileri göz önüne alındığında önemli bir gösterge olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada literatürde enflasyonun ekonomi üzerindeki etkisini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların belki de en önemlisi A. W. Phillips tarafından yapılmıştır.

A.W. Phillips yaptığı çalışmada, işsizlik oranı (u) ile parasal ücretlerdeki değişme oranı (w) arasındaki ilişkinin, doğrusal olmayan, ters yönlü ve istikrarlı olduğunu ortaya koymuştur. Phillips eğrisinin özgün ya da başlangıçtaki hali Grafik 1.1’de yer almaktadır. Grafik 1.1’de yatay eksen u , dikey eksen w gösterilmektedir.

Grafik 1.1. Özgün Phillips Eğrisi

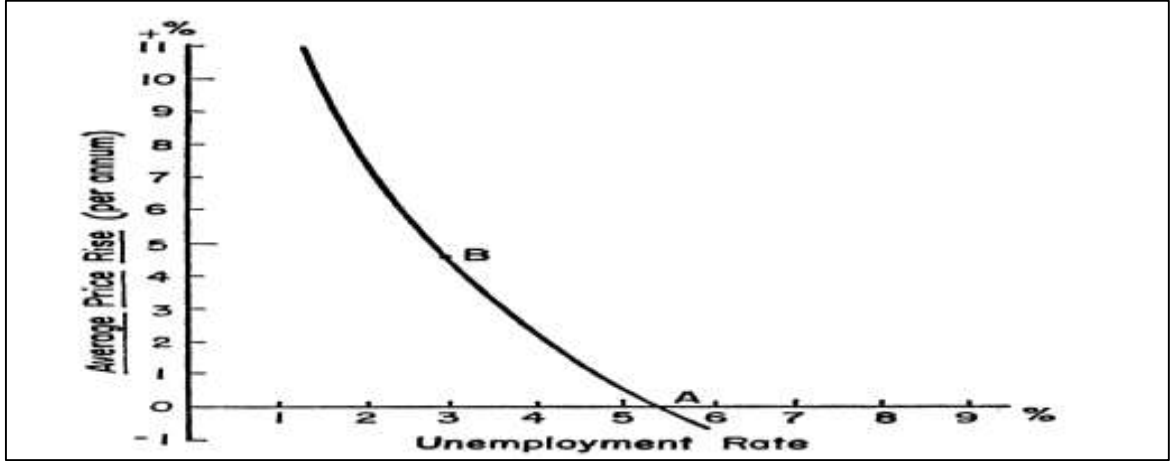
* w : Ücret * u : İşsizlik

Kaynak: Büyükekın (2008)

Phillips eğrisinin dönüştürülmesi ise Phillips’in yaptığı çalışmadan iki yıl sonra Paul Samuelson ve Robert Solow tarafından çizilmiştir. Söz konusu yazarlar, Phillips eğrisindeki ilişkiyi π ile u olarak dönüştürmüşlerdir (Büyükekın, 2008: 139). Zira üretim yapısı dikkate alındığında işçilere ödenen ücretlerdeki değişimin maliyetleri dikkate

değer şekilde artıracığı, bu artışın ise fiyatları artıracığı düşünülebilir. Fiyatlardaki artışın enflasyona neden olacağı düşünüldüğünde işsizlik ile enflasyon arasında ters yönlü bir ilişkinin oluşacağı görülmektedir. Bu durum ise grafik 1.2'de görülmektedir.

Grafik 1.2. Phillips Eğrisi

*Average Price Rise: Ortalama Fiyat Artışı *Unemployment Rate: İşsizlik Oranı
Kaynak:-Samuelson, P. A., & Solow, R. M. (1960)

Phillips eğrisinin dönüştürülmüş hali olan Grafik 1.2’de yatay ekseninde u , dikey ekseninde ise π yer almaktadır. Phillips eğrisi enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu gösterir. u ’nun azaltılması ancak π ’nin artması pahasına mümkün olmaktadır. Tam tersine ise π , u artırılarak azaltılabilir (Yıldırım vd., 2016: 27). İstihdam seviyesi ile ekonomik performans arasındaki ilişki bağlamında istihdam arttıkça, u azaldıkça, ekonominin performansının artacağı ve bu nedenle ekonomik büyüme ve enflasyon arasında doğru bir orantının olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.3. Türkiye Çerçevesi

Bu bölümde enflasyon kavramı teorik çerçevede değerlendirilmiştir. Öncelikle farklı açılardan alternatif tanımlara yer verilmiş, sonrasında ise farklı açılardan sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bölümün birinci kısmında enflasyonun nedenleri ve maliyetlerinin neler olduğu özetlenmiştir. Ayrıca enflasyonun ekonomik göstergeler üzerindeki etkileri de ayrı başlıklar altında teorik olarak incelenmiştir. Tüm bu analizlerin ışığında da son kısımda ekonomik büyüme arasındaki ilişki Phillips eğrisi ışığında inceleme yapılmıştır. Ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkinin bir bütün olarak incelenebilmesi için ekonomik büyümenin ne şekilde olduğu,

kaynaklarının ne olduğu ve büyümeye farklı teorik yaklaşımların bilinmesi gerekmektedir. Bir sonraki bölümde ekonomik büyüme başlığı altında bu kavramlar incelenmektedir.

Ayrıca bu bölümde Türkiye ekonomisinde enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisini temel alan çalışmalara Tablo 1.1’de yer verilmiştir

Tablo 1.1. Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Temel Alan Çalışmalar

Yazar(lar)	Yöntem	Değişkenler	Bulgular
Artan (2004)	Eşbütünleşme	Enflasyon ile Ekonomik büyüme	Hem enflasyonun yüksek olmasının hem de enflasyon belirsizliğinin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Enflasyon ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişki bulunmaktadır.
Aykırı (2008)	Vektör otoregresyon, Nedensellik	Enflasyon, ekonomik büyüme ve işsizlik	1980-2005 yılları arasında enflasyon ve büyüme arasında büyümeden enflasyona yönelik ve işsizlik-büyüme arasında büyümeden işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik bulunmaktadır.
Can (2019)	Vektör otoregresyon, Nedensellik, Eşbütünleşme	Enflasyon ve enflasyon belirsizliğinin büyümesine ilişkin etkisi	Enflasyon belirsizliğinin enflasyonu arttırdığı, oynaklık arttıkça büyüme de artmaktadır.
Çiftçi (2015)	En küçük kareler yöntemi	Ekonomik büyüme ile enflasyon	Enflasyonun büyüme üzerinde arasında negatif etkisi (-0.6) bulunmaktadır.
Gök (2017)	Nedensellik, Varyans Ayırıştırması, Etki-Tepki Fonksiyonları	Enflasyon, işsizlik ve döviz kuru	Enflasyon ve işsizlik GSYH üzerinde etkilidir. Reel döviz kurundan büyümeye doğru nedensellik bulunmaktadır. Reel döviz kurundaki %1 birimlik artış 3 dönem gecikme ile büyümede 0,24 oranında artırmaktadır.
Kılınç (2013)	Vektör otoregresyon, Nedensellik, Eşbütünleşme	İşsizlik, ekonomik büyüme ve enflasyon	İşsizlik ve enflasyon arasında çift yönlü ve asimetrik nedensellik bulunmaktadır. Ayrıca enflasyon ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü ve simetrik bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik büyümede yer alan %1 oranındaki artış işsizlik düzeyinde %0,004 oranında azaltmaktadır.
Kurnaz (2009)	Nedensellik, Eşbütünleşme	Ekonomik büyüme ve enflasyon	Enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.
Kütükçü (2020)	Johansen Eşbütünleşme	Ekonomik büyüme ve enflasyon	Ekonomik büyüme ile enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
Saçkan (2006)	Vektör otoregresyon, Granger Nedensellik, Etki-Tepki Fonksiyonları, Varyans Ayırıştırması	Ekonomik büyüme ve enflasyon	Enflasyon ve büyüme ilişkisi negatif yönlü ve düşük düzeydedir.

Sağdıç (2018)	Vektör otoregresyon, Granger Nedensellik	Enflasyon, döviz kuru ve ekonomik büyüme	Enflasyondan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik, döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü nedensellik bulunmaktadır.
Saraç (2009)	Yapısal Kırılmalı Birim Kök, Nedensellik	Ekonomik büyüme ile enflasyon	Enflasyon ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönem de negatif bir ilişkinin bulunmaktadır.
Sarıdoğan (2006)	Vektör otoregresyon, Granger Nedensellik, Etki-Tepki Fonksiyonları, Varyans Ayırıştırması	Ekonomik büyüme ve enflasyon	Ekonomik büyüme enflasyondan uzun ve kısa dönemde etkilendiği, uzun dönemde negatif olarak etkilendiği, uzun dönemde sürdürülebilir ekonomik büyüme ve toplumsal refaha ulaşması bakımından oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir.
Taraktas (2010)	Vektör otoregresyon, Granger Nedensellik, Etki-Tepki Fonksiyonları, Varyans Ayırıştırması	Ekonomik büyüme, mali yerleşme ve enflasyon	Mali yerleşmenin ile enflasyon düzeyi üzerindeki artırıcı etkisinin, ekonomik büyüme üzerindeki yarattığı pozitif etkiyi ortadan kaldırdığı tespit edilmiştir.
Telek (2012)	Granger Nedensellik, En küçük kareler yöntemi	Ekonomik büyüme ve enflasyon	2003-2011 yılları arasında enflasyondan ekonomik büyümeye doğru nedensellik bulunmaktadır.
Tunç (2015)	Johansen Eşbütünleşme	Ekonomik büyüme ve enflasyon	Enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi bulunmaktadır.
Turan (2010)	Vektör otoregresyon, Nedensellik, Eşbütünleşme	Ekonomik büyüme ve enflasyon	Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki kısa dönemde, cari enflasyonun büyüme üzerine etkilerinin negatif yönde olduğu, yüksek enflasyonun ekonomik büyümeye belirsizliğe neden olmaktadır.
Turhan (2007)	Parametre Tahmini	Ekonomik büyüme ve enflasyon	Enflasyondaki %10 oranındaki artışın ekonomik büyümeyi %2,5 oranında azaltmaktadır.
Ünal (2019)	ADF Birim Kök Testi, Regresyon Analizi, Granger Nedensellik	Ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik	Enflasyon ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu, işsizlikten enflasyona doğru, ekonomik büyümeye enflasyona doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Karabulut (2019)	Vektör otoregresyon, Eşbütünleşme	Enflasyon ve ekonomik büyüme	Enflasyon ile GSYİH arasında uzun vadeli bir ilişki bulunmamaktadır.
Terzi (2004)	Vektör otoregresyon, Granger Nedensellik	Enflasyon ve ekonomik büyüme	Enflasyondan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Toker ve Gürel (2019)	Gecikmesi Dağıtılmış Otokoregresif model	Ekonomik büyüme ve enflasyon	Enflasyonun arttığı zamanlarda ekonomik büyüme düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir.
Türkekul (2007)	Vektör otoregresyon, Granger Nedensellik	Ekonomik büyüme ve enflasyon	Enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif olarak etkilediği, enflasyondan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin yer aldığı rapor edilmiştir.
Uçan ve Çebe (2018)	Birim Kök Analizi, ARDL Sınır Testi, Granger Nedensellik	İşsizlik, ekonomik büyüme ve enflasyon	GSYİH birinci farkında durağan, işsizlik ve enflasyon düzeyinde durağan çıkmıştır. Her üç değişken uzun dönemde eşbütünleşiktir.
Yapraklı (2007)	Vektör otoregresyon, Granger Nedensellik	Ekonomik büyüme ve enflasyon	Enflasyondan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

1.2. Ekonomik Büyüme Dair

Ekonomik büyümenin sağlanması ekonomi politikalarının hem kısa hem uzun dönemde temel amaçları arasındadır. Zira ekonomik büyüme ile hane halklarının satın alma gücü ile refahları da yükselmektedir. Bu nedenle ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ekonomi yönetimleri için büyük önem arz etmektedir.

Ekonomik büyüme bu denli önemliyken büyüme sağlayacak faktörlerin neler olduğu ve olası politikaların nasıl uygulanacağı önemli başlıklar haline gelmektedir. Ekonomik büyümenin belirleyicileri ve büyümenin temellerine kuramsal bakış açıları bu bölümde anlatılmaktadır. Öncelikle Ekonomik büyümenin ne olduğu ile ilgili kavramlar anlatılmakta, sonrasında ekonomik büyümenin belirleyicileri açıklanmaktadır. Sonrasında iktisadi büyüme iktisat okullarının farklı yaklaşımları açıklanmaktadır.

1.2.1.Kavramsal Çerçeve

Ekonomik büyüme kavram olarak bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen ürün miktarının artması olarak tanımlanmaktadır. Kısaca gayri safi yurtiçi hasılda (GSYİH) yaşanan artıştır. Ekonomik büyümeden bahsederken kişi başına düşen GSYİH’de yaşanan artıştan da bahsedilmektedir. Zira GSYİH’nin nüfusa bölünmesi ile elde edilen bu ölçüt bireylerin yaşam standardı ya da refahının yükselişi ile ilgili daha gerçekçi bilgi vermektedir (Yıldırım vd., 2011: 440). Ekonomik büyüme ile ilgili vurgulanması gereken bir diğer unsur da süreklilik arz ediyor olmasıdır. Tüm bu açıklamalar ışığında ekonomik büyümeyi “kişisel gelirden meydana gelen sürekli artışlar” olarak tanımlamak mümkündür.

Büyüme denildiğinde, ülkenin üretim ölçeğinin genişlemesi, potansiyelinin artması şeklinde yorumlanabileceğinden, büyüme daha uzun vadeli bir olgudur ve makroekonomik anlamda arz tarafından belirlenmektedir. Yani üretim olanakları eğrisinde sağa ve dışarı doğru kayması ile oluşan bir durumdur. Bu sayede toplam arz (AS) eğrisi sağa doğru kaymaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 207).

Görüldüğü üzere ekonomik büyüme ekonominin arz tarafı ile açıklanmaktadır. Bu nedenle ekonomik büyümeyi açıklarken üretim fonksiyonunun yapısı önem arz etmektedir. Üretim fonksiyonu ise dört temel faktör tarafından etkilenmektedir. Bunlar,

işgücü, fiziksel sermaye, beşerî sermaye ve teknolojidir. Bu faktörlerin üretim sürecine dahil edilmesi ile birlikte çıktının oluşmasına neden olurlar. Acemoğlu'na (2008) göre ekonomik olmayan kaynaklar da ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Bunlar arasında kamunun etkinliği, kurumsallaşma, politik ve idari sistemler, kültürel ve sosyal faktörler, coğrafî ve demografik yapı bulunmaktadır.

Ekonomik büyümenin birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bunlar (Kaya, 1998: 20 – 21):

- Ekonomik büyüme, kalkınmanın aksine, nicel bir gözlem ile ölçülen kavramdır.
- Ekonomik büyüme uzun dönemli bir kavramdır. Uzun dönem analizlerinden faydalanılmaktadır.
- Ekonomik büyüme reel bir artışı ifade etmektedir.
- Ekonomik büyüme üretim ve milli gelirdeki artış anlamına gelmektedir.
- Ekonomik büyüme makro boyutludur ve küresel analizlere dayanmaktadır. Fakat mikro ölçekli analizlerden soyutlamak mümkün değildir.

Kaya (1998) büyümenin sonuçlarını ise şu şekilde sıralamaktadır:

- Ekonomik büyüme sonucunda toplumsal değişim hızlanmaktadır.
- Ekonomik büyüme tüketim kalıplarını değiştirmektedir.
- Ekonomik büyüme kentleşme oranını yükseltmektedir.
- Ekonomik büyüme ekonomilerde dengesizlikleri artırmaktadır. Sektörler arasında ve bölgeler arasında dengelerin değişmesine neden olmaktadır.
- Ekonomik büyüme fiyat yapısında bozulmalara neden olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ölkelerde fiyatları artırıcı yönde etki etmektedir.
- Ekonomik büyümenin bir diğer sonucu ise sosyal yapıdadır. Ekonomideki büyüme sosyal maliyetleri artırmaktadır.

Geleneksel büyüme kuramlarında ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak üretim fonksiyonuna doğrudan dahil edilebilen faktörlerin olduğu görölmektedir. Bunlar özellikle İkinci Dünya savaşından sonra ölkelerin büyümesinde etkili olan faktörlerin

olduğu söylenebilir. Nitekim teknolojinin dışsal olarak kabul edildiği, Solow tipi büyüme modellerinde nüfus ve fiziksel sermaye büyümenin temel kaynaklarıdır.

Sonraki dönemde ortaya çıkan büyüme modellerinde ise işgücünün eğitim durumu, teknolojinin ortaya çıkması için gerekli olan çalışmalar ve üretimin gerçekleştirildiği ekonominin yönetim şekli ve kurumsal kalite gibi kavramlar üretim fonksiyonu içerisinde dahil edilmeye başlanmıştır (Doğanalp ve Kartal, 2018: 4123). Büyüme modellerinde ele alınan faktörler şu şekilde ele alınabilir: Fizikî sermaye, teknolojik gelişme, beşerî sermaye, araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, dışa açıklık oranı ve yapısal ve kurumsal faktörler.

Bir ülkede mal ve hizmet üretilmesinde kullanılan sabit sermaye yatırımlarının toplamına “fizikî sermaye” adı verilmektedir. Ülkedeki fizikî sermaye toplamı olduğu kadar kişi başına düşen fizikî sermaye miktarı da büyümeye ne derece katkı yaptığını belirlemek adına önemli bir göstergedir.

Fiziki sermayedeki bir artış nüfusun verimliliğini artırarak birim işgücünün daha fazla üretim yapabilmesine imkân tanımaktadır. Üretimde makineleşmeye gidilmesiyle el emeği ile uzun sürelerde yapılan ürünler makineler ile saniyeler içerisinde tamamlanabilmektedir. Bu bağlamda sanayi devrimi ile ortaya çıkan seri üretiminde temel olarak bu olgu bulunmaktadır.

Ekonomik büyümenin bir diğer belirleyicisi ise “teknolojik” gelişmedir. Öncelikle teknoloji seviyesinin ne olduğunun anlaşılması önemlidir. Zira Kibritçioğlu’na (1998) göre teknoloji seviyesi, üretim süreci, ürünün kendisi, üretim ve yönetim organizasyonu, pazarlama ve satış sonrası servis ile ilgili bilgi ve deneyimlerin toplamı ya da stoku olarak tanımlanmaktadır. Teknolojik gelişme tarım, sanayi ve hizmetler alanlarında etkinliği artırdığı gibi, dolaylı olarak insan faktörünün eğitimi, sağlık düzeyini, iletişim ve ulaşım olanaklarını ve dolayısıyla insan refahını ve bireyin verimliliğini artırmaktadır.

Teknolojik gelişme bir firmanın kar ya da zarar etmeyi göze alacak şekilde yenilik ortaya koyması şeklinde tanımlanmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 211). Yeniliğin ortaya çıkması içsel ya da dışsal olabilir. Eğer firma kendi bünyesinde yapmış olduğu çalışmalar sayesinde bu yeniliğe ulaşıyor ise ya da firma bünyesinde çalışan işçilerin

yaptıkları faaliyetler sonucunda öğrendikleri farklı bilgilerin bir araya gelmesi sayesinde ise içsel diye tanımlanabilecek bir inovasyon faaliyeti ortaya çıkmaktadır.

Dışsal olarak tanımlanan teknolojik gelişmeleri de teknoloji transferleri olarak tanımlamak mümkündür. Bu tip teknolojik gelişmede resmi olarak ya da gayri resmi olarak teknoloji ülkeler arasında hareket etmektedir.

Tüm bu açıklamalar ışığında teknolojik gelişimin içsel olarak ortaya çıkabilmesi için gerekenler nelerdir sorusu akla gelmektedir. Soyak’a (2017) göre ekonomilerin teknolojik gelişmelerden faydalanma düzeyleri farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin teknolojik gelişmelerin öncüsü olması bu ülkelerdeki beşerî sermayenin ileri düzeyde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerde insana yapılan yatırımın daha fazla olması teknolojik gelişmenin fazla olmasına ve insanın bu gelişmeden daha fazla faydalanabilmesine imkân tanımaktadır.

“Beşerî sermaye”, üretim faktörlerinin birey tarafından daha etkin bir şekilde kullanılmasına yardımcı olan faktörlerin toplamı olarak tanımlanabilir. Diğer taraftan Doğanalp ve Kartal (2018) beşerî sermayeyi bilgi ve yeteneğe sahip, nitelikli işgücü olarak tanımlamaktadır. Bu durumda beşerî sermayeyi oluşturan faktörler arasında tecrübe, bilgi ve beceri seviyeleri gösterilebilir. Beşerî sermayenin en önemli özelliği harcamanın yapıldığı dönemde bir maliyet olarak kayıtlara geçirilirken ilerleyen dönemde üretkenliği artırarak maliyetleri düşürmektedir. Bu bağlamda yatırım olarak kabul edilmektedir. Beşerî sermaye yatırımlarına örnek olarak üniversite öğrenci sayısının artırılması, mesleki programların artırılması ya da sağlık sisteminin iyileştirilmesi örnek olarak verilebilir (Deliktaş, 2011: 635).

Fiziksel sermaye yatırımlarında azalan verimler yasası geçerli olduğu bilinirken beşerî sermaye yatırımlarının tersine, artan marjinal verimliliğinden bahsetmek mümkündür. Şöyle ki, birey eğitim ile kendini geliştirdikçe etrafına da olumlu etkiler bırakacaktır. Örneğin yeni bir üretim yöntemi öğrenen çalışan arkadaşlarına da bu teknik ile üretim yapmayı öğretecek ve sonunda yapılan yatırım karşılığında alınan verim gittikçe artacaktır. Bireyin sağlığı için yapılan harcamalar bireyi sağlıklı hale getirirken toplum açısından da daha sağlıklı bireylerin sayısını artırarak toplum refahını ve yaşam standartlarını yükseltecektir. Bu durum Şimşek vd. (2007) tarafından “saçılma etkisi” olarak tanımlanmaktadır. Saçılma etkisi fiziksel sermayede olmayan bir durum

olduğundan beşerî sermayeye yapılan yatırımların ekonomiye etkisi daha fazla olacaktır.

Yeni yaratıcı fikirlerin ya da buluşların ekonomik alanlara uygun hale getirilmesi ile seri üretimde kullanılması faaliyeti bir bütün olarak inovasyon ya da “araştırma ve geliştirme” (AR-GE) faaliyeti olarak adlandırılmaktadır. Bu noktada önemli olan unsur yaratıcı fikrin ekonomik hale dönüştürülmesidir. Ekonomik hale dönüştürülmesinden kastedilen ise üretimde kullanılabilir hale gelmesidir.

AR-GE faaliyetinin üretimdeki artış için etkilemesi gereken üç nokta sermaye verimliliği, emeğin verimliliği ve çoklu faktör verimliliğidir (OECD, 2004: 30). Çoklu faktör verimliliğindeki artış hem sermaye hem de emeğin verimliliğini bir arada artırarak “çarpan etkisi” oluşturmaktadır.

Özellikle içsel büyüme modelleri ile gündeme gelen belirleyici faktörlerden bir tanesi de “yapısal ve kurumsal” faktörlerdir. Politika yapıcılarının ekonomiye hangi kanal ya da politikalar ile etkileyeceği bir tartışma konusu olmakla birlikte alınan politika kararlarının uzun dönemde ülkenin ekonomik büyüme politikasını etkileyeceği kabul edilmektedir. Bu nedenle alınan politika aksiyom planları ekonomik büyüme performansını etkilemektedir.

Ekonomik büyüme performansı üzerinde etkili olan bir diğer faktör ise kurumsal yapıdır. Rodrik (2000) kurumsal faktörleri üretim üzerinde doğrudan etkisi olmayan fakat dolaylı olarak beşerî sermayenin gelişimini, yatırımların miktarını, teknolojik gelişimini sağlayan faktörler olarak tanımlamıştır. Ona göre kurumsal faktörler arasında hem fiziki hem de fikri mülkiyet hakları, ekonomik hayatı düzenleyici kurumları, makro ekonomik istikrarı sağlayan kurumları, sosyal güvenlik kurumlarını ve çatışma yönetimi kurumlarını bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

Bir ülkenin diğer ülkeler ile olan ticari ilişkisini ölçmeye yarayan “ticarî açıklık” oranı ekonomik büyüme ile doğrudan ilişkilidir. İhracat ve ithalat hacimlerinin ülkenin GSYİH’sine oranı olarak ölçülen oran arttıkça ekonomik performans artacaktır. Bu iki şekilde olmaktadır: Verimlilik ve talep artışı.

1.2.2.Kuramsal Çerçeve

Ekonomik büyümenin nasıl gerçekleştiğini açıklamak iktisadi düşünceler tarihi incelemelerinde iktisadın temel sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda iktisadi düşünce okullarının tamamı bu olguyu açıklamaya yönelik bir kuram ortaya koymuştur.

Bu kuramlar farklı faktörleri büyümenin merkezine yerleştirmiştir. Bu noktada büyüme kuramlarını farklı sınıflandırmalara tabi tutmak mümkündür. Geleneksel büyüme kuramları ekonomik büyümenin temeline fiziksel sermaye ile emeği koymaktadır.

Her ne kadar Merkantalistlerin büyüme ile ilgili görüşleri olsa da geleneksel büyüme kuramlarının başlangıcı olarak Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" adlı kitabındaki düşünceleri gösterilebilir. Sonrasında gelen klasik iktisatçılar bu fikir üzerinden hareket etseler de teknolojik gelişimi içselleştirme konusunda başarılı olamamışlardır. Sonrasında gelen Keynesyen büyüme kuramları da aynı problem ile karşı karşıya kalmışlardır. Son olarak ise içsel büyüme modelleri teknolojik gelişimi içselleştirerek günümüz modellerine ulaşmışlardır.

Bu başlık altında ekonomik büyüme modellerinin gelişimi ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Sınıflandırma geleneksel büyüme kuramları, Keynesyen büyüme kuramları, Neo-Klasik büyüme modelleri ve içsel büyüme modelleri şeklindedir.

17. yüzyıla uzanan geleneksel büyüme kuramlarından bahsederken Merkantalist düşünceye atıfta bulunmak gerekmektedir. Zira bu düşünce akımında zenginliğin temelinde kıymetli maden miktarı bulunmaktadır. Bir ülke ne kadar değerli maden stokuna sahip ise o kadar zengindir. Bu nedenle ülkeye değerli maden girişi teşvik edilmelidir (Berber, 2006: 53). Bunun yolu da ülkenin nüfusunun artışından geçmektedir. Nüfusun artması talebi üretimi tetiklerken ücretlerdeki düşüş ile birlikte ürün fiyatlarının düşmesine ve ihracatın artmasına neden olacaktır. Bu nedenle ekonomik büyümenin temelinde nüfusun artışı bulunmaktadır.

18. yüzyılda fikirleri kabul edilmeye başlanan fizyokratlar ise büyümenin kaynağının tarım sektörü olduğunu, toprağın kıt bir mal olduğunu, emek ve sermayenin ise daha bol girdiler olduğunu iddia etmişlerdir. Bu nedenle üretimi belirleyen yegâne

faktör topraktır (Özsağır, 2008: 335). Bu nedenle, ekonomik büyüme ancak tarımsal üretimdeki artış ile sağlanabilecektir.

Geleneksel büyüme kuramları kapsamında değerlendirilecek olan Adam Smith ve diğer Klasik iktisatçıların fikirleri ayrı ayrı değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu sebeple öncelikle klasik iktisatçıların ekonomik büyüme ile ilgili düşüncelerine yer verilmiş sonrasında sırasıyla Keynesyen ekonomik büyüme modelleri, Neo – Klasik büyüme modelleri ve içsel büyüme modellerine yer verilmiştir.

Adam Smith ekonomik büyümeyi açıklamaya çalıştığı “Milletlerin Zenginliği” adlı kitabında ekonomik büyümenin temeline iş bölümü ve dolayısıyla işgücü verimliliğini koymaktadır. Ona göre üretim fonksiyonunda üç temel girdi bulunmaktadır. Bunlar emek, sermaye ve topraktır. Üretimdeki artışla birlikte tasarruflarda artış olacaktır. Tasarruflardaki artış ise iş bölümü ve makineleşme sayesinde olacaktır (Kıraçlar, 2005: 21).

Smith, işgücündeki artışı nüfustaki artış ile olacağını, bu bağlamda işgücündeki artışın da ücretlere bağlı olacağını vurgulamıştır. Ona göre ücretlerdeki artış nüfus artışını tetikleyecektir. Çünkü ücretlerdeki artış, erken evlenme ve doğum oranlarındaki artışı da beraberinde getirecektir. Bu nedenle, ekonomide nüfusu belirli bir seviyede kalmasına neden olan asgari geçimlik ücret bulunmaktadır.

Büyüyen ekonomilerde yüksek ücretler geçerli olacakken düşük ücretler küçülmeye giden ekonomilerde ortaya çıkacaktır. Durgun ekonomilerde ise asgari geçimlik ücret bulunacaktır. Kaya’ya (1998) göre ücretlerdeki artışı sağlayan ekonominin bulunduğu büyüklükten ziyade ekonominin büyüme hızıdır. Yani ücretlerin en yüksek olduğu ülke en zengin ülke değil, en hızlı büyüyen ülkedir.

Ekonomik büyümenin kaynağı ile ilgili ortaya atılan iki önemli nokta iş bölümü ve mübadeledir. Üretimdeki artış için iş bölümü gerekmektedir. İş bölümü uzmanlaşmayla birlikte üretimi artıracak, teknolojik gelişmeyi sağlayacak, sermaye birikimini yükseltecektir. İş bölümüyle birlikte gündeme gelecek olan bir diğer konu ise mübadeledir. İş bölümüne giden bireyler diğer insanların talep ettikleri ürünleri üreterek kendi ihtiyaçlarını diğer insanların ürettiklerinden karşılayacaktır. Bu şekilde mübadele ortaya çıkacaktır.

Smith'in iş bölümü önerisinden bahsederken zihinsel emekten de bahsetmektedir. Zira iş bölümü bir zihinsel değerlendirme sonucunda gelişecektir. Bu durum Smith'in emeğin eğitime atfı olarak değerlendirilebilir. İş bölümü verimliliği artırırken üretken bilgi oluşmaktadır. İş bölümünün oluşması için öncelikle sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Sermaye miktarı arttıkça iş bölümü de artmaktadır. Bununla birlikte ekonomik büyüme süreklilik arz etmeyecektir. Çünkü sermaye birikimi, nüfus ve gelirdeki artış belirli bir süre sonra yavaşlayacak, ekonomi sonunda durağan bir duruma gelecektir (Hiç, 1975: 17).

Klasik iktisatçılardan bir diğeri olan David Ricardo'nun kurmuş olduğu ekonomik büyüme modeli iki temele dayanmaktadır. Bunlardan ilki azalan verimler, ikincisi ise nüfus kuramıdır. Adam Smith artan verimlerden bahsederken Ricardo verimliliğin azalan olduğunu iddia etmiştir. Ona göre ekonomik büyümenin temelinde sermaye birikimi bulunmaktadır. Sermaye birikimi olabilmesi için ise kar zorunludur. Eğer ekonomide teknolojik gelişme ve sermaye birikimi yoksa ekonomik büyüme duracaktır. Bu Smith'in durağan durumuna Ekonomik büyüme sürecinde artan nüfusla birlikte ihtiyaç duyulan gıda maddelerini üretebilmek için daha verimsiz topraklar tarıma açılacaktır. Bu durum fiyatların artmasına, fiyatlardaki artış ise daha verimli topraklarda üretim yapanların daha yüksek rant elde etmesine neden olacaktır.

Tüm bu açıklamalar ışığında Kaya (1998) modelin temel noktalarını şu şekilde özetlemektedir. Öncelikle sanayi sektöründe teknolojik gelişmeye bağlı olarak artan verimler, tarım sektöründe ise teknolojik gelişmenin yavaşlığı ve artan verimsiz toprak kullanımı nedeniyle azalan verimler kanunu geçerlidir. Ayrıca üretim fonksiyonu veri iken ücretler kısa dönemde değişkenlik gösterse bile asgari geçimlik düzeyinde belirlenmektedir. Zira ekonomide sürekli olarak tam istihdam seviyesi geçerlidir. Ekonomik büyümenin temelinde sermaye birikimi bulunmaktadır. Sermaye birikimi ise kar tarafından uyarılmaktadır. Son olarak Adam Smith tarafından önerilen durağan durum Ricardo'nun modelinde de bulunmaktadır.

Bir diğeri Klasik iktisat akımı üyesi olan Thomas Malthus'un ekonomik büyüme görüşlerinin temelinde nüfus bulunmaktadır. Malthus'a göre nüfus kontrol edilmedikçe artış hızı geometrik olacaktır. Diğer yandan gıda ürünleri aritmetik olarak artacaktır. Bu nedenle ilerleyen dönemlerde gıda arzında sıkıntılar ortaya çıkacak ve artan nüfusa

yeterli miktarda ürün üretilmeyecektir. Bu durum toplumun refahının azalmasına neden olacaktır.

Malthus'un ekonomik büyüme kuramının temelinde iki varsayım bulunmaktadır. Bunlardan ilki toprak ile ilgilidir. Toprak miktarı sabittir ve üretim fonksiyonunun önemli bir faktörüdür. Bu durum üretim fonksiyonunda azalan verimler yasasının geçerli olmasına neden olacaktır. Bu da artan nüfus için yetersiz ürün miktarı anlamına gelmektedir. İkincisi ise gelirdeki artışın nüfus artışında olumlu etkisinin olması ile ilgilidir.

Karl Marx'ın ortaya attığı ekonomik büyüme kuramının temelinde Ricardo'nun artı değer ilkesi bulunmaktadır. Ona göre toplum içerisinde girişimcilerin önemi büyüdükçe ve sermaye miktarı arttıkça değişmez sermayenin değişir sermayeye oranı artacaktır. Bu kar oranının düşmesine, yatırımların azalmasına ve ekonominin daralmasına yol açacaktır.

Marx'ın emek değer kuramına göre kapitalizm dinamik bir sistemdir. Sistemdeki artan rekabet hızlı bir teknolojik gelişimi ve sermaye birikimini beraberinde getirmektedir. Fakat tüm bunlar kar oranını düşürmektedir. Kar oranları artırılmaya çalışılırken sermaye merkezileşecek, işsizlik artacak ve işçiler arasında ciddi refah düşüşü olacaktır.

Hiç (1975) Marx'ın değer ölçüsünü şu şekilde açıklamaktadır. Bir malın değerini o mala harcanan emek belirlemektedir. Yani emek miktarı malın mübadele değerini ortaya koymaktadır. Fakat sermaye sahipleri işgücüne asgari geçimlik ücreti ödediğinden işverenlerin kar elde etme güdülerini işgücünü sömürmelerine neden olmaktadır.

Marx'ın artı değer kuramı ise kar ve faizi emek değer kuramını temel alarak artık olarak tanımlamaktadır. Buna göre eğer değer tamamı emeğin ürünü ise bu durumda sermaye sahiplerinin elde ettiği kar ve toprak sahipleri tarafından elde edilen faiz işgücü sınıfının elde ettiği kazançtan haksız yere alınan artı değerdir (Skousen, 2003: 165).

Büyük buhranla birlikte popülaritesini yitiren Klasik iktisat görüşü yerini Keynesyen düşünceye bırakmıştır. Bu bağlamda Keynes, ekonomik büyüme konusundaki görüşlerini toplam talep üzerinde yoğunlaştırmış, emek ve sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki olası etkilerini göz ardı etmiştir. Bu durum iki

iktisatçı Harrod ve Domar tarafından eleştirilmiştir. Her iki modelin açıklamaları ışığında Harrod – Domar modeli ortaya çıkmıştır.

Harrod – Domar modelinin iki temel varsayımı bulunmaktadır. Birincisi, ulusal tasarruf düzeyi önemlidir. Zira daha yüksek tasarruf daha fazla yatırıma neden olacaktır ve bu da üretimde artışa neden olacaktır. Böylece ekonomik büyüme sağlanacaktır. İkincisi, azalan sermaye çıktı oranı, sermaye yatırımının verimliliğini göstermektedir. Düşük sermaye-çıkıtı oranı, daha verimli yatırım nedeniyle daha yüksek ekonomik büyümeye yol açacaktır (Sert, 2021: 29).

Berg ve Hendrik (2013) Harrod – Domar modelindeki farklı büyüme oranlarından şu şekilde bahsetmektedirler: Gerçek büyüme oranı (G), garantili büyüme oranı (G_w) ve doğal büyüme oranı (G_n). Modeldeki gerçek büyüme oranı, toplam üretim dönemindeki artışa temsil eden büyüme oranıdır. Gerçek büyüme oranı, yıllık gelirdeki artış oranı olarak tanımlanır. Garanti edilen büyüme oranı, 'tam istihdam büyüme oranı' olarak bilinir. Doğal büyüme oranı, mevcut doğal kaynaklarla maksimum büyüme oranı olarak ifade edilir. Fiili büyüme hızının garanti edilen büyüme oranına ($G = G_w$) eşit olduğu durumda, gelir büyüme oranı çıktı büyüme hızına eşittir, bu da ekonominin dengede olduğu anlamına gelmektedir.

Genel olarak, ekonomik büyümenin kilit noktası hem sabit sermaye hem de beşerî sermaye açısından yatırım düzeyini artırmaktır. Bu nedenle, tasarrufu teşvik eden ve teknolojik ilerlemeler üreten politikalara ihtiyaç vardır. Bu sayede firmalar daha az sermaye ile daha fazla çıktı üreteceklerdir. Keynesyen büyüme modellerinden bir diğeri de Solow-Swan modelidir.

Neo – Klasik büyüme modeli olarak tanımlanan Solow – Swan modeli olarak da adlandırılan modelin temeli Solow (1956) ve Swan (1956) tarafından geliştirilmiştir. Kuramının temel varsayımları şu şekildedir (Kibritçioğlu, 1998: 214):

- Ölçeğe göre sabit getiri vardır,
- Sermayenin marjinal verimliliği azalandır,
- Teknoloji dışsal olarak belirlenir,
- Faktörler arasında ikame edilebilirlik bulunur,
- Bağımsız bir yatırım fonksiyonu bulunmamaktadır.

Modelin en büyük eleştirisini alan kısmı, teknolojik gelişimin dışsallığı ile ilgilidir. Zira modelde kişi başına geliri yükseltecek yegâne faktör teknolojik gelişmedir. Fakat nasıl oluştuğu açıklanamamaktadır. Kişi başına düşen gelirin temel belirleyicileri ise yatırım oranlarındaki farklılıklar, nüfus artışı, teknolojiadaki dışsallık farklılıkları gösterilmektedir (Jones vd., 2001: 40).

Model ölçeğe göre sabit getirili Cobb – Douglas tipi üretim fonksiyonu ile açıklanmaktadır (Zellner vd., 1966: 789).

$$Y = AK^{\alpha}L^{1-\alpha} \quad (0 < \alpha < 1) \quad (2.1)$$

Denklemden Y hasılayı, K fiziki sermayeyi ve L ise emek girdisini temsil etmektedir. A ise toplam faktör verimliliğini göstermektedir ki, modelde Solow artışı olarak tanımlanmaktadır. Solow kalıntı, emek ve sermaye dışındaki tüm diğer faktörlerin üretim fonksiyonu üzerindeki etkisini kapsamaktadır. Kuramda kişi başına terimi kullanıldığından, her iki tarafı L'ye bölerek işçi terimi başına çıktı elde edilmesi gerekmektedir.

$$Y/L = A (K/L)^{\alpha} \quad (2.2)$$

Ayrıca model, teknolojik ilerleme olmadığını varsaymaktadır. Bu nedenle denklem (2.2), Y/L'nin işçi başına çıktı olduğunu ve işçi başına K/L'nin işçi başına düşen sermaye miktarını belirlediğini göstermektedir.

İşçi başına sermayedeki artış, azalan bir oranla işçi başına çıktıda artışa yol açmaktadır. Sermaye stokunun iki belirleyicisi bulunmaktadır. Bunlar, yatırım ve amortismanıdır. Tasarruf oranındaki artış, üretim fonksiyonunu etkileyen yatırımların artması yoluyla sermaye stokunun artmasına neden olacaktır. Öte yandan, amortisman sermaye stokunun azalmasına neden olacaktır. “Yatırım miktarı amortismanı eşit olduğunda, sermaye stoğu zamanla değişmez, bu nedenle bu durum, sabit durum sermaye düzeyi olarak bilinir.” Sermaye maksimum seviyeye ulaştığında ekonomi “Altın Kural” seviyesini yaşayacaktır.

Sermaye birikimi sürdürülebilir büyüme için yeterli değildir, çünkü ekonomi sonunda durağan duruma ulaşır, bu nedenle nüfus ve teknolojik ilerleme modelde önemli rol oynamaktadır. Denklem (2.3)'e göre, amortisman (δ) ve nüfus artışı (n) işçi başına sermaye stokunu olumsuz, yatırımın ise $sf(k)$ olumlu etkisi vardır. Dolayısıyla,

daha yüksek nüfus artış hızı, işçi başına daha düşük sermaye düzeyine yol açacaktır. Berber'e (2006) göre uzun dönemde toplam çıktı miktarı sermayeye ve teknolojik gelişme sonucunda gerçekleşen işgücü etkinliğine bağlı olacaktır. Chirwa ve Odhiambo'ya (2016) göre ise kısa dönemde ekonomik büyümenin temelinde sermaye birikimi, uzun dönemde ise teknolojik gelişme bulunmaktadır.

$$\Delta k = sf(k) - (\delta + n)k \quad (2.3)$$

Kibritçioğlu (1998) uzun dönemde ekonomik büyümenin teknolojik gelişmeye bağlı olmasının yakınsama hipotezini gündeme getirdiğini vurgulamıştır. Zira teknolojinin dışsal olması ve ülkeler arasında teknoloji seviyesinin aynı kabul edilmesinin bir sonucu olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uzun dönemde birbirine yaklaşacağı bu modelin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Yakınsama hipotezine göre, ülkeler farklı faktör donanımlarına sahiptirler. Ayrıca sermayenin marjinal verimliliği azalandır. Hipoteze göre, yakınsama süreci, zengin ülkelerden, sermayenin getirisinin henüz yüksek olduğu, sermayenin daha az olduğu, gelişmekte olan ülkelere doğru bir sermaye akışı yaşanacaktır. Aynı zamanda, uluslararası faiz haddi farklılıkları, sürecin işleyişine eşlik etmekte ve sermaye akımını uyarmaktadır. Ancak, zamanla, uluslararası sermaye hareketleri, faiz haddi farklılıklarının ortadan kalkmasına ve sonuçta ülkelerin reel büyüme oranlarının sıfıra doğru gitmesine ve birbirlerine yakınlaşmasına yol açacaktır (Kıraçlar, 2005: 59).

Tüm bu açıklamalar ışığında iktisatçılar, modeli kendi içerisinde tutarlı bulsalar da varsayımlar dikkate alındığında birtakım eleştirilere maruz bırakmışlardır. Bunlar ise (Kıraçlar, 2005: 59 -61):

- Öncelikle üretim fonksiyonu birinci dereceden homojen varsayılmaktadır. İktisatçılar bu yorumu katı bulmuşlardır.
- Azalan verimler varsayımı kısa dönemde geçerli olmayabilir.
- Üretim denkleminde sermayenin yerleşim şekli hatalıdır.
- Üretim faktörleri içerisinde toprağın üretim fonksiyonu içerisinde yer almaması hatalıdır.
- Teknolojik gelişmenin üretim fonksiyonu içerisinde bir “kara kutu” şeklinde yer alması hatalıdır.

- Nüfus dışsal olarak büyürken kişi başına düşen reel hasılanın temel belirleyicisi olması yanlıştır.

Geleneksel büyüme modellerinin gerçek dünyada yaşanan büyüme performanslarını açıklamakta yaşadıkları yetersizlikler “içsel büyüme” modellerinin ortaya çıkışındaki temel sebep olarak gösterilebilir. Özellikle Neo – Klasik büyüme modelinde üretim fonksiyonuna dışsal olarak yerleştirilen teknolojik gelişiminin içselleştirilememesi 1980’li yılların başından itibaren içsel büyüme kuramlarının sayısının artmasına neden olmuştur (Ünsal, 2005: 83). Kar ve Ağır’a (2006) göre bu modellerde beşerî sermaye ekonomik büyümenin temel kaynağıdır.

İçsel büyüme kuramlarının kuramsal çerçevesini oluşturan bir diğer nokta da teknolojik gelişimin coğrafyalar arasında farklı oluşudur. Zira yakınsama hipotezini test eden çalışmalar bu durumun geçerli olmadığını, dünyanın farklı bölgelerinde teknolojik gelişmişliğin farklı seviyelerde olduğu, bu nedenle de yakınsamanın gerçekleşmeyeceğini savunmuşlardır (Günsoy, 2001: 168).

Solow modelinden temelde iki şekilde ayrılan içsel model, öncelikle ölçeğe göre sabit getiri varsayımı ve sermayenin azalan marjinal verimliliği varsayımı reddedilmektedir. İkinci olarak, teknolojik değişim modelde içselleşmektedir. Tüm bu açıklamalar ışığında, bölümün bu kısmında Romer (1986) tarafından önerilen içsel büyüme kuramı ile başlayarak içsel büyüme kuramları değerlendirilecektir.

Neo – Klasik büyüme modelinde mevcut olan azalan verimler yasası ve durağan denge durumlarına yönelik eleştirilerden hareketle teknolojik gelişmeyi içselleştirmeyi hedef alan Romer (1986) üretim fonksiyonuna dört temel girdiyi yerleştirmiştir. Bunlar, emek (L), sermaye (K), teknoloji (A) ve beşerî sermayedir (H). Modelde yer alan beşerî sermaye rekabetçi bir yapıdayken teknolojik gelişmede rekabetçi özellikler bulunmamaktadır.

Ekonomide üç temel sektör bulunmaktadır. Bunlar, araştırma sektörü, ara malı sektörü ve nihai mal sektörüdür. Buna göre araştırma sektöründe beşerî sermayenin artışı ve yeni bilginin üretimi için mevcut bilgi stokunu kullanmaktadır. Ara malı sektöründe nihai mal sektörünün ihtiyaç duyduğu ürünleri araştırma sektörünün de aktardığı bilgiler ışığında üretecektir. Nihai mal sektörü ise mevcut sermaye stokunu,

emeği ve beşerî sermayeyi kullanarak nihai hasılayı üretecektir. Hasıla üretimi sonucunda ya tüketim ya da tasarruf ortaya çıkacaktır.

Romer'in modelinde fiziksel ve beşerî sermaye (H) ile işgücü (L) ile teknoloji düzeyi ise (A) ile gösterilmektedir. Romer'e göre araştırma ve geliştirme sektöründeki teknolojik gelişme ekonomik büyümenin temel belirleyicisidir (Romer, 1986). Teknoloji geliştikçe ekonomik aktörler daha çok sermaye birikimine yöneleceklerdir. İkisi birlikte işgücüne düşen üretimin artmasına neden olacaktır. Ayrıca teknolojinin gelişmesinde ekonomik karar birimlerinin etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle teknoloji içselleşmektedir. Bu bağlamda teknolojik gelişme, girişimcilerin yeni bir bilgiyi kullanarak piyasa değeri yüksek yeni bir malın üretiminde kullanılması şeklinde tanımlanabilir. Diğer bir unsur ise bilginin üretimi hakkındadır. Zira bilginin üretilmesinde katlanılan maliyete bir kez katlanması yeterlidir. Sonraki dönemlerde yeni bir maliyet ve amortisman gerektirmez.

Romer'in modeline göre piyasalar büyüdükçe AR&GE faaliyetleri de büyüyecektir ve sonucunda ekonomik büyüme oluşacaktır. Piyasalar büyüklüğünde nüfustan ziyade beşerî sermaye stokuna bakılmaktadır. Beşerî sermaye stoku ne kadar fazla ise o kadar hızlı büyüme gösterecektir. Bu nedenle ekonomik büyüme nüfustan ziyade beşerî sermayenin bir stokudur (Romer, 1986).

Romer teknolojik gelişme ile ilgili iki kavram üzerinde tartışmaktadır. Bunlardan bir tanesi nesnenin rekabete konu olup olmamasıdır. Birey bir malın mülkiyetini almış ise o malın diğerlerince kullanımını engellemiş demektir. Yani o mal rekabete konu bir maldır. Eğer bir mal rekabete konu değil ise herkes tarafından kullanılabilir. Diğer ise dışlana bilirliktir. Eğer bir mal dışlanabilir özelliğe sahip ise o malı sadece sahibi kullanabilir (Kıraçlar, 2005: 78). Bu açıklamalar ışığında teknoloji incelenecek olursa, teknolojinin rekabete konu olmayan bir mal olduğu ve kısmen dışlanabileceği Romer tarafından iddia edilmektedir.

Bu durumda ekonomik büyüme rekabete konu olmayan ve kısmen dışlanabilen teknolojik gelişmeden kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreci, düşüncenin tasarıma dönüşmesi olarak belirginleştirebiliriz. Yani, kar amacı ile çalışan firmalar teknolojik gelişmeyi tasarlayarak piyasaya sürdükten sonra, ilgili teknolojiden kısmen başka firmalar da yararlanmaktadırlar. Bu anlamda tasarım, beşerî sermaye olgusundan

farklılaşmaktadır. Çünkü beşerî sermaye yalnızca kiralayan firmanın tasarrufu altındadır ve aynı anda bir tek yerde bulunabilirler (Kıraçlar, 2005: 78).

Modelinin en önemli sonuçlarından birisi, araştırma projelerinin gelecekte ortaya çıkaracağı devamlı karlar nedeniyle hali hazırdaki maliyetleri değiştirmesi ve böylece teknolojik değişimin seviyesinin kar oranına bağlı olmasıdır (Mahiroğulları, 2009: 58).

İçsel büyüme kuramcılarının Lucas (1988) ekonomik büyümenin dinamiklerini açıklamak için kurmuş olduğu modelde nüfusu dışsal olarak tanımlamış ve fiziksel sermaye ile birikim ilişkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Lucas'ın modelinin varsayımları şu şekildedir (Ateş, 1998: 58):

- Tam rekabet piyasası geçerlidir.
- Ekonomi kapalı bir ekonomi özelliklerini taşımaktadır.
- Fiyat beklentileri ile ilgili olarak ekonomik birimler rasyonel bir davranış kalıbı benimsemektedir.
- Ölçeğe göre sabit getirili bir üretim teknolojisi yürürlükte.
- İşgücünün büyüme oranı dışsaldır.
- Teknolojik gelişme oranı dışsaldır.

Lucas (1988) beşerî sermayeyi üretim fonksiyonuna şu şekilde yerleştirmiştir:

$$Y = f(K, uN) \quad (2.4)$$

Lucas'a göre çıktı düzeyi (Y), fiziki sermaye (K) ve etkin emek girdisinin (Ne) bir fonksiyonudur. Bir t yılında ortalama yetenek düzeyinde (h) N adet işçi varsa ve her bir işçi "u" kadar zamanını cari üretim için harcıyorsa etkin emek arzı $Ne=uN$ olacaktır.

Buna göre çalışılan süre (u) ve işçilerin ortalama yetenek düzeyi (h) arttıkça çıktı düzeyi artar. Diğer yandan sosyal bir olay olarak kabul edilen ve daha çok okullaşma oranına bağlanan beşerî sermaye birikimi çalışmadan arta kalan zamanla (1-u) ilişkilendirilir.

$$h_t = h(t) \& (1-u(t)) \quad (2.5)$$

Bu fonksiyona göre $u(t)=1$ olması halinde zamanın tamamı mevcut üretimi gerçekleştirmeye gitmiş, işçilerin yeteneklerini geliştirmelerine hiç zaman kalmamıştır.

Bu durumda beşerî sermaye birikimi sıfırdır. $u(t)=0$ olması halinde ise, zamanın tamamı yetenekleri geliştirmeye gitmiş ve beşeri sermaye birikimi maksimum olmuştur (Kıraçlar, 2005: 79). Kısaca Lucas modelinde uzun dönem ekonomik büyümenin ancak süreklilik arz eden beşerî sermaye birikimi ile sağlanabileceği vurgulanmaktadır (Lucas, 1988: 32).

Lucas modelinin sonuçlarını ise şu şekilde özetlemek mümkündür (Mahiroğulları, 2009: 58 – 59):

- Ekonomilerin kapalı olduğu bir durumda zengin ülke ile aynı ekonomik büyüme oranına sahip fakir bir ülke arasındaki nispi yoksulluk devam edecektir. Yani ülkeler arasında gelir ve servet dağılımı kararlılığını koruyacaktır.
- Emek faktörü ülkeler arasında mobil değil ise, sermayenin serbest dolaşımı dış ticarete yönelik güçlü bir eğilim doğurmayacaktır. Eğer emek faktörü mobil ise, o zaman her şey emeğin üretkenliğini arttıran beşerî sermaye etkilerinin içsel olup olmadığına ve bu etkilerin bir kişiden diğerine taşarak dışsal yararlar sağlayıp sağlamadığına bağlı olacaktır.
- Beşerî sermayenin yüksek olduğu ülkelerde her yetenek düzeyindeki insan daha verimlidir ve daha yüksek ücret alacaktır. Bunun için yoksul ülkelere doğru göçler yaşanmaktadır. Bu göç bir yandan yoksul ülkelerin gelişmesini, diğer yandan zengin ülkelerin durgun duruma girmelerini önlemektedir.
- Çin ve Hindistan gibi ölçek ekonomiler doğuracak iç piyasa genişliğine sahip ülkeler, beşerî sermayelerinin zayıflığı ve beşeri sermayesi yüksek az sayıdaki insanın fırsatını buldukça ülkesini terk etmesi yüzünden geri kalmışlıktan kurtulamazlar.

Bir diğer İçsel büyüme kuramcısı Barro (1990) ekonomik büyümeyi açıklamaya çalıştığı modelinde kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisini harcamalarını içselleştirmeyi amaçlamıştır. Ekonomik büyüme oranı ile kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı arasında ters orantı bulunmaktadır. Zira kamu harcamalarının payı küçüldükçe ekonomik büyüme performansı artmaktadır. Tam tersi durum da geçerlidir. Ancak kamu harcamaları da verimliliği artırmak suretiyle büyümeye olumlu etki

yapacaktır (Altunç, 2008: 126). Öte yandan ekonomi büyüdükçe eğitim ve altyapı ihtiyaçları gibi kamu mallarına olan talep artmaktadır.

Barro'nun büyüme modeline kamu harcamalarını dahil etmek suretiyle büyümeyi açıklamaya çalışmıştır. Ölçeğe göre sabit getirisi olan üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$Y=f(k, G) = Ak^{-1-a}G^a \quad (2.6)$$

Modelde “G” kamusal mal ve hizmet harcamalarını göstermektedir. “k” ise geniş anlamda fiziki ve beşeri sermayeyi aynı zamanda özel sektöre ait bilgi birikimini kapsamaktadır.

Devletin rolü özel sektör üretiminde önemli etkilere sebep olmaktadır. Devletin sağladığı kamu hizmetleri özel sektör üretimi üzerinde olumlu etkiler bırakmaktadır. Fakat toplanan vergi yönünden bakıldığında negatif bir etki yapacaktır. Kamunun gelirdeki artışı vergilendirmesi durumunda yatırım seviyesi olması gereken seviyenin altına düşeceğinden ekonomik büyüme bu durumdan olumsuz etkilenecektir.

İyi uygulanan kamu politikaları emek ve sermayenin verimliliğini arttıracaktır. Bu ise hasıla seviyesi üzerinde olumlu etki bırakacaktır. Bu ise devletin vergi gelirlerinin artmasına yol açacaktır. Kötü uygulanan politikalar ise vergi gelirlerin düşmesine neden olarak devletin bütçeyi finanse etmesini güçleştirecektir. Bununla birlikte özellikle azgelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin varlığı devletin ekonomideki rolünün genişlemesine neden olduğundan yukarıda anlatılan model bu tip ülkeler için geçerliliği tartışılabilir.

Kamu yatırımları, özel sektör yatırımlarının eksik yönlerini telafi ederek özel sermayenin net marjinal verimliliğinin artmasına yardımcı olur. Bu durum, ekonomik büyümenin lehine gelişir. Ancak bu durumun dezavantajı ise kamu yatırımları vergilerle finanse edildiğinden vergiler bir süre sonra büyüme üzerinde negatif yönlü bir etki yapacaktır (Şen, 2007: 39). Kısaca kamu harcamalarının yapılması ile olumlu, finanse edilme şekli ile ekonomi üzerinde olumsuz etkisinin olduğu söylenebilir.

Barro, hükümetlerin politikalarıyla iktisadi büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğundan söz etmektedir. Örneğin, hükümetler kâr amacı gütmeyip ülke refahını artırıcı yönde çalıştıklarında büyümenin olumlu etkilendiği gözlemlenmektedir.

Hükümetler seçim endişesi altında kendi faydasını düşündüklerinde ise büyüme ve refah olumsuz yönde etkilemektedir (Yağcı, 2016: 55).

İçsel büyüme modellerinden bir diğeri de Scott tarafından geliştirilmiştir. Scott temel olarak Neo – Klasik büyüme modellerinin varsayımlarına karşın bir model oluşturmuştur. Modelin varsayımları şu şekildedir (Ateş, 1998: 81):

- Ekonomi tam rekabet piyasasında çalışan çok sayıda firmadan oluşmaktadır. Model için kullanılan örnek firma, sınırsız zaman ufkunda piyasadaki varlığını sürdürmektedir.
- Firmanın ya da tüm ekonominin çıktısı katma değer olarak ölçülmektedir: brüt kar+ücret.
- Üretim girdileri işgücü ve sermayedir.
- İşgücü istihdamındaki artış içseldir ve işgücü, eğitim-beceri özelliklerine göre nitelendirilmiştir.
- Firmalar yatırımlarını öz sermaye ile finanse etmektedirler. Bu nedenle sermaye piyasalarına yer verilmemiştir.
- Hükümet müdahaleleri yoktur.
- Firmaların amacı hisselerin net bugünkü değerini maksimize etmektedir.
- Firmanın kullandığı ara malların ve çıktılarının tüketim malları cinsinden fiyatları değişmemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde parasal ücretler sabit olsa da reel değeri bir miktar aşınacaktır. Bu durum firma karlılıkları için de geçerli olacaktır. Firmanın bu aşınmayı engelleyebilmesi için yatırım yapması gerekmektedir. Bu firma ortaklarının en azından önceki dönem tüketim düzeyini koruyacağı bir yatırım ile sağlanabilecektir.

Eğer yapılan yatırımlar yukarıda bahsedilen yatırım düzeyinin üstüne çıkar ise ortakların reel getirileri de artış trendine girecektir. Bu sürecin çok sayıda dönemi kapsadığı düşünüldüğünde, yatırım kararlarının verilebilmesi için, getirilerin net bugünkü değeri belirlenmelidir. Bu süreç Scott'un modelinde, sınırsız zaman ufku varsayımıyla analiz edilmektedir. Getirilerin net bugünkü değeri, yatırımların marjinal getirisinin indirgeme oranına eşitlendiği düzeyde maksimize edilmektedir ve ekonominin durağan durum dengeli büyüme düzeyidir. Yatırım oranı yükseldikçe, firmanın üretiminin büyüme oranı da artmaktadır. Dengeli büyüme sürecinde karlar ve

ücretler sabit kaldığından, karların değişim oranı ya da hissedarların sermaye/getiri değişim oranı da büyüme oranıyla aynıdır (Kıraçlar, 2005: 81- 82).

Ateş (1998) yatırım sürecini şu şekilde açıklamaktadır: Firmalar açısından esas problem, dengeli büyüme sürecini temin eden yatırım düzeyine ve proje tipine karar vermektedir. Bu kararın verilmesindeki önemli etken işgücü istihdamı ve reel ücretlerdeki değişimin boyutlarıdır. Firmanın ekonomi içerisindeki deneyim düzeyi, hangi projelerin seçileceği konusunda yol gösterici olacaktır. Deneyim ne kadar yüksek olursa, yatırım projelerinin AR&GE maliyetlerini azaltacaktır. Ancak firmalar açısından yatırım projeleri sınırsız miktarlarda değildir. Tam tersine kıttır ve bu nedenle yatırım oranlarındaki artışlar, yatırımın ortalama niteliğini zayıflatıcı etkiler yaratacaktır.

Scott'un kurmuş olduğu model ile ilgili şu önermeleri yapmaktadır (Ateş, 1998: 91 – 92):

- Scott'un büyüme modelinin temelinde geleneksel büyüme kuramlarında kullanılan üretim fonksiyonu ve toplam faktör verimliliğine verilen önemdeki hatanın belirlenmesi bulunmaktadır.
- Geleneksel büyüme modellerinde sermayenin önemi ihmal edilmektedir.
- Geleneksel büyüme kuramları, fiyat değişimi ve miktar değişimini dikkate almadan yapıldığı için sermaye değişimi dikkate alınmamaktadır ve bu nedenle yanlış analiz yapmaktadır.
- Geleneksel büyüme kuramları sadece reel üretimi etkileyebilen miktar değişimlerini dikkate almaktadır.
- Net büyümenin hesaplanmasında net sermayeye, aşınma ve yıpranmalar çıkarılarak ulaşılmaktadır. Scott'a göre, ömrünü tamamlamış bu kısımların ekonomik değerleri de sıfıra çok yakın olduğundan, net değil brüt yatırımları ya da sermaye stokunu analize katmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.
- Scott'un modeli yatırımlara, Arrowgil bir yaklaşımla değer yüklemektedir.
- Bir firmanın yatırımı, diğer firmalar için yeni yatırım olanakları doğuracağından tüm ekonomiye pozitif dışsallıklar yayılır. Bu nedenle iktisat politikaları, yatırımları özendirecek biçimde oluşturulmalıdır.

Örneğin tasarruflar ve karlar üzerinden alınan vergiler azaltılmalı, tüketim üzerinden alınan vergilerle ikame edilmelidir.

- Yatırımlar üzerindeki vergileme politikası, zorunlu çevresel koşulları ya da güvenliği etkileyebilen olağan durumlar dışında yatırım alanlarına göre seçici olmamalıdır.
- Ancak AR&GE sektörü ve eğitim sektörüne yapılan yatırımlar, yeni yatırım olanaklarını beraberinde getirdiğinden ve bu sektörlerin önemlerinden dolayı, özellikle kamu tarafından özendirilmesi gereken yatırım alanlarıdır.
- Kamu bütçesi, ekonominin gelişme dönemlerinde fazla, gerileme döneminde de açık veren bir politika ile kontrol edilmeli, ancak tüm dönemlerde nihai denge, denk bütçe politikası üzerinde kurulmalıdır.

Yaparak öğrenme olarak adlandırılan Arrow'un (1962) neo – klasik yaklaşım içerisinde açıkladığı modelde teknolojik gelişme üretim fonksiyonu içerisine dahil edilmeye çalışılmıştır. Bu modelde teknolojik gelişme yatırımların sonucunda dışsal olarak ortaya çıkan bir olgudur.

Bu modelde teknolojik değişim öğrenme sürecine dahil edilmektedir. Üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getirilidir. Teknoloji sabitken üretim faktörlerindeki değişim miktarı üretimin de artış miktarı olarak belirecektir.

Bilgili'ye (2004) göre firma tarafından yapılan yatırımlarla artan sermaye stoku, bütün ekonomi için bilgi seviyesini artıracaktır. Modelde öğrenmenin hiçbir maliyeti olmadığı varsayılmıştır. Sadece yatırımların yapılması yeterlidir. Bu sebeple de “yatırım yaparak öğrenme” adı verilmektedir.

Üretim sürecinde çalışan işçiler öğrenmiş oldukları yeni üretim tekniklerini yapılan yatırımlar ile birlikte üretim sürecinde kendiliğinden elde etmektedirler. Bu nedenle öğrenme sürecinin maliyeti bulunmamaktadır. Dahası, işçilerin kendi aralarında tecrübelerini aktarmaları da yaparak öğrenme olarak değerlendirilebilir.

1.2.3. Türkiye Çerçevesi

Ekonominin bir bilim dalı olarak kabul edilmesinden bu yana ekonomi araştırmacılarının çözmeye çalıştığı en önemli sorular belki de ekonomik büyümenin

nasıl sağlanacağı, ekonomik büyümenin sağlayıcılarının neler olduğudur. Zira ekonomik büyümenin sürekliliği ve istikrarı bireylerin refahlarının artması, yaşam standartlarının yükseltilmesi açısından politika yapıcıları açısından önem arz etmektedir.

Bu bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi, büyümenin temel belirleyicilerinin neler olduğu sorusuna ilk cevap vermeye çalışanların Merkantalistlerin olduğu görülmektedir. Değerli maden stokunu büyümenin temeli olarak gören bu düşünce akımını tarım sektörünü büyümenin temeline yerleştiren Fizyokratlar izlemiştir.

Bir model bağlamında kendi içerisinde tutarlı bir şekilde ekonomik büyümeyi açıklamaya çalışan ilk araştırmacılar ise Klasik iktisat akımına sahip iktisatçılardır. Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus önde gelen iktisatçılardır. Bu iktisatçılar her ne kadar sistematik bir şekilde ekonomik büyümeyi açıklasalar da teknolojinin büyüme içerisindeki yerini tam olarak belirleyememeleri, yeni ekonomik büyüme modellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sonrasında Keynesyen ve Neo – Klasik büyüme modelleri ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya savaşı sonrası dönemde büyümenin önemi artarken Harrod – Domar modeli ve Solow büyüme modelleri yine teknolojik gelişmeyi dışsal kabul ederek üretime gökten zembille inen bir etki yaptığı kabul edilmiş, bu ise içsel büyüme teorilerinde sıkça eleştirilmiştir.

1980’li yıllara gelindiğinde içsel büyüme modelleri, teknolojik gelişmeyi, öğrenme sürecini model içerisine dahil ederek ekonomik büyüme teorisine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Genel olarak içsel büyüme modelleri iş gücünün verimliliğinin artmasında eğitimin önemine atıfta bulunmuşlardır. Söz konusu eğitim okullaşma ile olduğu kadar üretim sürecinde kendiliğinden de ortaya çıkabilecektir.

Son olarak teknolojinin nasıl geliştiği de bu modellerde açıklanmıştır. Teknoloji yatırımlar ile birlikte artarken, ekonomide mevcut bilgi seviyesi yükseldikçe yatırımların teknoloji üzerindeki etkisi de o derece artacaktır.

Sonraki bölümde ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında olan ekonominin dışa açıklık oranı göstergesinin bir sonucu olan cari açık kavramı incelenecektir. Cari

açık kavramının teorik boyutunun belirlenmesi sayesinde ekonomik büyüme – enflasyon – cari açık ilişkisi uygulama sonuçları çerçevesinde yorumlanabilecektir.

1.3. Cari Açığa Dair

24 Ocak Kararlarıyla birlikte Türkiye ekonomisinin ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçmesi ile birlikte dikkate değer ödemeler bilançosunda dengesizlikler görülmeye başlanmıştır. Üçüz açıklar çerçevesinde değerlendirildiğinde cari dengede ortaya çıkan bozulma hem kamu bütçe dengesini hem de hane halkı tasarruf-yatırım dengesini etkilemektedir. Dış dengede ortaya çıkan yapısal sorunlar hem para hem de maliye politikasının etkinliğini değiştirmektedir. Ayrıca bir ülke ekonomisinde açıkların olması halinde; enflasyon, işsizlik, fiyat istikrarsızlığı, büyüme sorunları, devalüasyon süreçleri söz konusu olmaktadır (Altunöz, 2018:118). Bu nedenle dış dengesizliğe neden olan etmenleri ortaya koymak politika yapıcılar için önemli hale gelmektedir.

Bu bölümde ilk olarak ödemeler bilançosu ve alt hesabı olan cari işlemler dengesi ile ilgili kavramsal çerçevede bilgi verilmektedir. Kavramsal çerçeve kısmında ayrıca Cari işlemler dengesinin belirleyicileri olarak; dış ticaret açığı, tasarruf açığı, ikiz açıklar hipotezi çerçevesinde bütçe açığı ve cari işlemler açığı ilişkisi ve cari işlemler dengesini belirleyen diğer faktörler yer almaktadır. Daha sonra cari işlemler bilançosunda olası muhtemel açık/fazla durumuna karşı geliştirilen kuramlar yer almaktadır. Bu kısımda sırasıyla parasalcı (Monetarist) yaklaşım, Esneklikler (Marshall-Lerner Şartı) yaklaşımı, Dönemler arası yaklaşım, Mundell-Fleming modeli yer almaktadır. Son olarak cari işlemler dengesinin belirleyicilerinin yer aldığı kısım bulunmaktadır.

1.3.1.Kavramsal Çerçeve

Ödemeler bilançosu bir ülkenin diğer ülkeler ile yaptığı ekonomik işlemlerin takip edildiği muhasebe tablosudur (Winner, 1993:81, Kopuz, 2010:26). Bir ülkenin bir yıl boyunca yaptığı ekonomik işlemler süreklilik ve değişim arz ettiği için akım değişkendir (Gundlach ve Sinn, 1992:620, Bulut vd., 2018:51). Ödemeler bilançosu dört

ana temel hesaptan oluşmaktadır. Bu hesaplar; Cari İşlemler Hesabı, Sermaye Hesabı, Resmi Rezervler, Net Hata ve Noksan.

Cari işlemler hesabı ve sermaye hesabı çizgi üstü işlemleri, resmi rezervler ve net hata-noksan hesabı ise çizgi altı işlemleri oluşturmaktadır. Bu ayırımdaki temel mantık çizgi üstü işlemlerde ortaya çıkan olası bir açığı çizginin altındaki işlemler tarafından finanse edilmesine dayanmaktadır. (Ayrıntı için bkz. Tablo 1.2.)

Tablo 1.2. Özet Ödemeler Bilançosu Hesapları

I. Cari İşlemler Hesabı
A. Dış Ticaret Bilançosu
- Mal ve Hizmet İhracatı
- Mal ve Hizmet İthalatı
B. Hizmetler İhracat ve İthalatı
C. Yatırım Gelir ve Giderler
D. Turizm Gelir ve Giderleri
E. Yurtdışı Müteahhitlik Gelirleri
F. Faiz Ödemeleri ve Yabancı Yerleşikleri Kar Transferi
G. Tek Taraflı Transferler
II. Sermaye Hesabı
A. Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri
B. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri
III. İstatistikî Farklar
IV. Resmi Rezervler
A. Döviz
B. Parasal Altın
C. Özel Çekme Hakları ve Uluslararası Para Fonu Rezerv Pozisyonu

Kaynak: Seyidoğlu (2012:214-227)

Cari işlemler hesabı belirli bir ekonomik temele dayandırılmaktadır. Bunlardan ilki mal ticaret dengesi olup; yurtdışından ihraç edilenden daha fazla mal ithal edildiğinde ticaret dengesi açığının oluşması durumudur. İkinci ise sigorta, gayrimenkul, nakliye ve benzeri ticarete konu olan hizmetlerin net satışını içeren hizmet hesabı dengesidir. Üçüncüsü ise, yabancı yatırımcılara yapılan faiz ödemeleri eksi yurtiçi yerleşiklerin yabancı yatırımlardan elde ettiği faiz gelirlerine eşit olan yatırım geliri dengesidir. Son olarak hediyeler, dış yardımlar ve askeri olmayan ekonomik kalkınma hibelerinin değerine eşit olan tek taraflı transferlerdir (Hakkio, 1995:14).

Ödemeler bilançosu temel hesaplarından bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Mal ve hizmet ihracatının, mal ve hizmet ithalatından büyük olması durumunda dış ticaret fazlası (dış fazla), Mal ve hizmet ihracatının, mal ve hizmet ithalatından küçük olması durumunda dış ticaret açığı (dış açık) oluşmaktadır. Cari işlemler hesabındaki yer alan gelir kalemlerinin gider kalemlerden büyük olması durumunda cari işlemler fazlası (cari fazla), tam tersi durumda ise cari işlemler açığı (cari açık) oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2012:210-216). Uzun vadeli sermaye hareketleri ise vadesi bir yıldan uzun doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, yurtiçi yerleşiklerin uluslararası piyasalarda yaptıkları yatırımları, vadesi bir yıldan uzun tahvil yatırımlarını içermektedir. Kısa vadeli sermaye hareketleri ise diğer ülkelerin iki, beş, on yıllık hazine tahvil alımlarını ve borsalar kote edilmiş hisse senetlerine yapılan yatırımları içermektedir. Ödemeler bilançosu ulusal para cinsinden tutulduğu için bir yıllık periyot içerisinde ortaya çıkan nominal döviz kurundaki farklar net hata ve noksan hesabında izlenmektedir.

Cari işlemler hesabının denkleştirilmesinde çizgi altı ve çizgi üstü işlemlerde ayrılan hesaplar daha önce belirtilmiştir. Literatürde son yıllarda ortaya çıkan gelişmeler ile birlikte kısa vadeli sermaye hareketlerinin çizgi altına atılması ile başlamıştır. Ulusal tasarrufların yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde çizgi üstünde ortaya çıkan bir negatif durumun nominal faizlerin artırılarak yurtiçine yabancı tasarruf getirilmesi ile finanse edilmesi söz konusudur (De Mello vd., 2012:492). Ekonomilere giren kısa vadeli sermaye hareketlerinin ulusal paranın aşırı değerlenmesi neticesinde ithalatı artırıp ihracatı azalttığı için uzun dönemde ne kadar etkin olduğu iktisat kuramında tartışılmaktadır. Bu durum üçüz açıklar kapsamına değerlendirilmektedir. Dış piyasalara açık bir ekonomilerde iç denge ve dış dengenin birbirine eşit olması suretiyle denge milli gelir elde edilmektedir. Y milli geliri, M mal ve hizmet ithalatını, C özel tüketim harcamalarını, I özel yatırım harcamalarını, G kamu harcamalarını, X mal ve hizmet ihracatını, T vergi gelirleri olmak üzere;

$$Y + M = C + I + X + G - T$$

Şeklinde ifade edilmektedir. Milli gelir yalnız bırakıldığında;

$$Y = C + I + X - M + G - T$$

Durağan durum dengede değişim hızı sıfır olacağından ($\Delta Y=0$) ve yurtiçi tasarrufların tamamının yatırımları yönlendirileceği varsayımı altında denklemde (S-I)

$=0$, $(X-M)=0$ ve $(G-T)=0$ şeklinde denge sağlanacaktır. Söz konusu dengeler sırasıyla yatırım-tasarruf dengesi, dış denge ve bütçe dengesini tanımlamaktadır (Shastri, vd., 2017:295, Magoti vd., 2020:147). Her üç dengeden bir tanesinin bozulması durumunda dengenin tamamı bozulmaktadır. Üçüz açıklar hipotezi bağlamında dış dengesizliğin (cari açığın) temel bileşenlerinin yurtiçi tasarruf açığı ve kamu bütçe dengesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Yapılan ampirik çalışmaların birçoğu (Mughal vd., 2011:54, Belguith, 2016:64, Raji, 2019:92) süreci dış açık nedeniyle ulusal gelirin azalması, daha sonra yurtiçi tasarrufun azalması ve kamu bütçe açıklarının ortaya çıkması ile açıklamaktadır. Ayrıca ekonomi literatüründe cari işlemler dengesizliğini ekonomik krizin bir göstergesi olup olamayacağına dair birçok kuramsal ve ampirik çalışma bulunmaktadır. Ekonomistler arasında belirli bir cari açık oranının ekonomik kriz sinyali olarak kabul edilip edilemeyeceği konusunda bir görüş birliği bulunmamakla birlikte, yüksek cari açıkların ekonomiyi krize karşı daha kırılgan hale getirdiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Cari işlemler dengesi ile diğer makroekonomik göstergeler arasındaki karşılıklı ilişkiler, ekonomi politikası kararları açısından cari işlemler dengesini hangi faktörlerin ne ölçüde etkilediğinin araştırılmasını önemli kılmaktadır. Bu nedenlerle dış dengesizliğin ortaya çıkmasını açıklamaya yönelik birçok yaklaşım bulunmaktadır.

Dış ticaret dengesi gelişmekte olan ve nispeten daha düşük kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılaya sahip olan ülkelerde genellikle açık vermektedir. Dış ticaret hadlerindeki bir düşüş, ihracatın ithalat cinsinden nispi fiyatını düşürür. Dolayısıyla, dış ticaret hadlerindeki dalgalanmalar cari işlemler dengesini etkilemektedir. Geçici bir ticaret haddi gerilemesi cari işlemlerde dengesinde açığa, kalıcı olması durumunda ise daha düşük tüketim seviyesine ani bir kaymaya neden olabilmektedir (Obstfeld ve Rogoff, 1994:17). Gelişmekte olan ülkeler oluşan tasarruf açığı sorunu dış piyasalardan tasarruf talep etmesini gerektirmektedir. Ekonomik büyümenin hızlı olduğu dönemlerde dış ticaret dengesinin açık verdiği, büyüme hızının düşük olduğu ve ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde ise dış ticaret fazlası vermektedir. Kamu kesimi büyüme hızından feragat etmemek için nominal döviz kurunun denge değerini değiştirmeye yönelik ekonomi politikaları izlemektedir. Ulusa parada değer kaybının dış ticaret dengesinde bir iyileşme sağlayıp sağlamayacağı ihracat ve ithalatın fiyat ve gelir esnekliklerine

bağlıdır. Ayrıca, ihracat fiyat esnekliğinin, ithalat fiyat esnekliğinden daha yüksek olduğu durumlarda ithalat, ihracattan az olma eğilimindedir (Boyd vd., 2001:192).

Tasarruf, yatırım ve cari işlemler hesabı arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar, yurtiçi tasarruf -yatırım davranışlarına odaklanmanın ve bunları modern dönemler arası optimizasyon çerçevesinde modellemenin, cari işlemler hesabı ile ticaret hadleri, döviz kuru ve maliye politikası arasındaki ilişkiye dair bazı geleneksel sonuçları değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca böyle bir çerçevenin, yurtiçi tasarruf -yatırım oranları arasındaki güçlü korelasyonu, sınırlı uluslararası sermaye hareketliliğine dayanmadan açıklanabileceği öne sürülmektedir (Genberg ve Swoboda, 1992:351).

Bütçe açığı ve cari işlemler açığı; gelişmekte olan ülkeler için olduğu kadar, gelişmiş ülkeler için de zaman zaman meydana gelebilen ekonomik sorunlar olarak gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyüme hedefini gerçekleştirmek amacıyla maliye politikasına önemli görevler düşmektedir. Bu nedenle uygulanan genişletici maliye politikaları kamunun gelir-gider dengesini bozmaktadır. Kamu giderlerinin finansmanının vergiler, merkez bankaların kaynakları ve borçlanma ile yapılacağı sorusu önem kazanmaktadır. Kamu bütçe finansmanının vergiler yolu ile karşılanması durumunda dolaysız vergiler üzerinde alınan marjinal vergi haddinin yükselmesi vergiden kaçınmayı beraberinde getirmektedir. Öte yandan dolaylı vergileri ile finansman ise marjinal tüketim eğilimini düşürmekte ve gelir dağılımında eşitsizliğe yol açmaktadır. Kamu kesimi giderlerinin merkez bankası kaynaklarından finanse edilmesi durumunda (bütçenin monetarizasyonu) ise fiyat artışları olarak ekonomiye yük getirmektedir. Kamu borçlanmalarında meydana gelen artışlar ise yurtiçi tasarrufların kamuya düşen kısmının azalmasına, bütçe açığının artmasına yol açmaktadır (Kamacı ve Şahin-Kara, 2019:147). Kamu kesimi borçlanma gereğindeki artışlar kamu kesiminin borç servis rasyosunu artırmakta ve kamu kesiminden kaynaklı ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (İbrahim ve Kumah, 1996:121). Yüksek enflasyonun yaşandığı dönemlerde ithal malları fiyatı yurtiçindeki mallara göre daha da ucuzlamaktadır. İthalatın artması ve ihracatın azalması ile dış ticaret dengesi açık vermektedir (Bocutoğlu vd., 2003:45-57).

Denklem 3.1'e göre denklemin sağ tarafında kamu kesimi bütçe dengesi bulunmaktadır. Bu denkleme göre yurtiçi tasarruf-yatırımlar sabit varsayıldığında eğer

bütçe dengesi açık verirse cari işlemler dengesi de açık vermektedir (Hossain ve Chowdhury, 1998:57-64).

$$(X-M) = (S-I) + (T-G) \quad (3.1)$$

Denklem 3.1’de dış ticaret dengesi yalnız bırakılırsa;

$$(M - X) = Y - (C + I + G) \quad (3.2)$$

X ihracat değişkeni yurtiçinde sınırsız kaynak arzı ile yapıldığı varsayımı nedeniyle denklemin sol tarafının açık vermesi durumunda dışarıdan net kaynak giriş olması gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda harcamaların gelirden daha büyük olması ile ortaya çıkabilir. Yatırım harcamalarının tamamının yurtiçi tasarrufla karşılandığı ($S=I$) ve denk ($T=G$) bütçe varsayımı altında eşitlik;

$$Y = C + S + T \quad (3.3)$$

Şeklinde yazılabilir. Tasarrufların yalnız bırakılmasıyla;

$$S = Y - C - T \quad (3.4)$$

Şeklinde dir. Tasarruf konusunu kamu (S_P) ve özel (S_G) sektör olarak iki ayrılması durumunda; kamu tasarrufları $S_P = T - G$ ve özel kesim tasarrufları $S_G = Y - T - C$ olarak bileşenlerine ayrılmaktadır. Son olarak her iki denklem birbirine eşitlenirse;

$$S_G + S_P = (Y - T - C) + (T - G) = Y - C - G$$

$S_P = I + (M - X) - S_G$ ise $S_P = I + (M - X) + (G - T)$ olmaktadır. Bu eşitliğe göre genişletici maliye politikası ile kamu kesiminden özel kesime servet transferi gerçekleşmektedir. Söz konusu servet transferi ise toplam talepte artış yaratıp prematüre enflasyona neden olmaktadır (Wheeler, 1999: 274-277).

1.3.2.Kuramsal Çerçeve

Parasalcı (Monetarist) Yaklaşım: Gelişmekte olan herhangi bir ülkenin ekonomik yönetimi, cari işlemler dengesi, istikrarı ve uyumu tamamen bir ekonominin temel araçları olan para politikası ve döviz kuru ile ilgilidir. Gelişmekte olan ekonomilerin çoğunda reel döviz kuru, devalüasyon ve genişletici para politikasının bir sonucu olarak uluslararası rekabet gücünü ve yüksek enflasyonu göstermektedir. Para politikası, merkez bankası veya para otoritelerinin işsizliği azaltmak ve enflasyonu kontrol etmek

amacıyla para arzı ve kullanılabilirliğine odaklanan uygulamalarını ifade eder. Keynesyen ekonomistler genişlemeci para politikasının ekonomik büyümeye yol açtığını savunurken, Monetaristler enflasyonu ve istikrarlı büyümeyi sürdürmek için ideal koşulun para arzının sabit veya yavaş artması olduğunu açıklamaktadır (Mughal vd., 2011:57).

Parasalcı yaklaşım Johnson vd. (1975) ve daha sonra Bilson (1978) tarafından ortaya atılmıştır. Monetarist yaklaşım cari işlemler dengesini (kısa ve uzun vadeli sermaye hareketleri dahil olmak üzere) para arzı ve talebi ile ilişkilendirmektedir. Parasal otoritenin genişletici para politikası uygulaması ile kredi kanalını etkin hale getirmesi cari işlemler dengesinde açık yaratmaktadır. Bu yaklaşımda ödemeler dengesi değişimi, parasal taban değişimi ile kredi hacmindeki değişim arasındaki farka eşittir (Frenkel ve Johnson, 2013:127). Parasal taban içerisinde türev finansal enstrümanlar ve kredi talebindeki “ters seçim” ve “ahlaki tehlike” olguları merkez bankalarının denklemin sağ tarafını kontrol altına almalarını zorlaştırmaktadır. Para kurulu sistemi veya sabit kur uygulamalarında kurala dayalı para politikaları uygulandığı için ulusal merkez bankalarının parasal genişlemeleri pek mümkün olmamaktadır. Dalgalı kur sisteminde ise nominal döviz kuru piyasada belirlendiği için merkez bankasının resmi rezervleri değişmez ve para razı ekonomik büyüme hızı kadar artırılabilir (Johnson, 1972:1558). Para politikası reel makro ekonomik değişkenler üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ancak cari işlemler dengesi ve reel döviz kurları gibi dış makro ekonomik değişkenler üzerinde daha az etkisi bulunmaktadır. Merkez bankası, üretici fiyatlarının istikrarlı kalmasına yardımcı olan faiz oranlarını ayarlamak yerine, para birimindeki değer kaybının ithalat fiyat enflasyonu üzerindeki etkisini yönetmeye odaklanması gerekmektedir. Ayrıca yüksek değerli para birimleri nedeniyle sabit döviz kuru sisteminin uygulanmasının sadece oynak enflasyona yol açmakla kalmayıp aynı zamanda ekonomik büyümeyi de yavaşlattığını göstermektedir (Mughal vd., 2011:59).

Esneklikler Yaklaşımı ve Marshall-Lerner Şartı: Ulusal paranın değer kaybetmesi veya değer kazanması mal ve hizmet ihracatı ve ithalatının önemli bir bileşenidir. Ulusal paranın değer kaybetmesi (reel döviz kurunun yükselmesi) durumunda ithalat azalmakta ve ihracat artmaktadır. Ulusal paranın değer kazanması (reel döviz kurunun düşmesi) durumunda ise ithalat artmakta ve ihracat azalmaktadır. Esneklikler yaklaşımı talep kuramına dayanmaktadır. Bu yaklaşımda ihracat yurtdışı gelir ve reel döviz

kurunun, ithalat ise yurtiçi gelir ve reel döviz kurunun bir fonksiyonudur. Ticarete konu olan malların arz ve talep fiyat esnekliği ticaret akımını belirlemektedir. Ulusala paranın revalüe ve devalüe olması dış ticaret hacminde fiyat ve hacim olmak üzere iki etki yaratmaktadır. Reel döviz kurunun değişmesi (Reel döviz kuru $\uparrow \Rightarrow$ İhracat $\uparrow \Rightarrow$ İthalat $\downarrow \Rightarrow$ Cari fazla ve Reel döviz kuru $\downarrow \Rightarrow$ İhracat $\downarrow \Rightarrow$ İthalat $\uparrow \Rightarrow$ Cari açık) nedeniyle ihracat ve ithalatın değişmesi cari denge üzerinde yaratmasına “fiyat etkisi” denilmektedir. Ulusal paranın değer kazanması durumunda ise ithalat talebinin artması ve ihracatın görece pahalı hale gelmesi ile yurtdışı talebin azalması nedeniyle ortaya çıkan “hacim etkisi”dir. Tüm bu olasılıklar içerisinde ihracata dayalı büyümenin gerçekleşmesi ise “Marshall-Lerner koşulu”nun geçerli olmasına bağlıdır. Bu şart, ticaret dengesinin bir para birimi devalüasyonundan veya değer kaybından fayda sağlayabilmesi için, para birimini devalüe eden ülkenin ithalat ve ihracatının fiyat esnekliklerinin toplamının birden büyük olması gerektiğini belirtir. Toplam değer 1’e eşitse ödemeler dengesi sabit kalır, 1’den küçükse ödemeler dengesi kötüleşir, ancak 1’den büyükse ticaret dengesi iyileşir. Eğer ithalat ve ihracatın talep esneklikleri bire eşit veya büyük ise ulusal paranın değer kaybetmesi durumunda hacim etkisi fiyat etkisinde büyük olur. Kısa vadede talep ve arz esneklikleri, uzun vadeye kıyasla nispeten daha azdır, dolayısıyla ticaret dengesi kısa vadede bozulabilmektedir. Bu nedenle net ihracatı artırmanın en kolay ve en hızlı yolu, yerli para biriminin ticaret ortakları karşısında değer kaybetmesi veya devalüe edilmesidir (Cambazoğlu ve Güneş, 2016: 272–283).

Toplam Harcama Yaklaşımı: Harcama yaklaşımı ödemeler bilançosunda ortaya çıkan dengesizlikleri toplam planlanan harcama denkleminin sağ tarafından yer alan tüketim harcamaları, yatırım harcamaları ve kamu harcamalarındaki değişim ile tekrar dengeleneceği varsayımı üzerinde dayanmaktadır (Rincón-Castro, 1999:127). Y gelir, C özel tüketim harcaması, I yatırım harcaması, G kamu harcaması, X ihracat ve M ithalat olmak üzere toplam planlanan harcama denklemi (Edwards, 1989:64);

$$Y = C + I + G + X - M \quad (3.5)$$

Şeklinde. $C + I + G$ ifadesi toplam planlanan harcama (TPH) ve $X-M$ ifadesi ise ticaret hacmi (TH) olarak ifade edilirse;

$$Y = TPH - TH \quad (3.6)$$

Şeklinde yazılır. Söz konusu toplam büyüklükleri nüfusa böldüğümüz zaman

$$Y = TPH - TH \quad (3.7)$$

İle kişi başı değerler elde edilir. Ticaret hacmindeki değişme ise $th = tph - y$ şeklindedir. Nominal döviz kurunda ortaya çıkan bir değer kaybı denklemin her iki tarafı üzerinde hem pozitif hem de negatif etkiye sahiptir. Ulusal paranın değer kaybı ihracat ve ithalat talebinin fiyat esnekliklerine bağlı olarak net dış açık ve net dış fazla rakamını verecektir. Eğer Marshall-Lerner koşulunda olduğu gibi ihracatın ve ithalatın talep esneklikleri birden büyükse ise net dış fazla verilecektir (Gylfason ve Radetzki, 1991:76). Böylece denklemin sol tarafı pozitif olacaktır. Denklemin sağ tarafında yer alan tüketim harcaması ise ulusal paranın değer kaybının döviz kuru geçiş etkisi ise tüketici fiyat endeksinde ve eğer üretim yapısı ithalata bağımlı ise üretici fiyat endeksinde yukarı trende dönüşecektir. Hane halkının yüksek enflasyon durumunda nihai mal ve hizmet talebini talebi öne çekmesi beklenmektedir. Ortaya çıkan söz konusu talep fazlası firmaları ilk olarak stratejik stok yönetimine ve sürekli hale gelmesi ile ardında kapasite kullanım oranlarını artırmaya yöneltecektir. Denklemin sağ tarafında yer alan en dışsal değişken ise kamu harcamalarıdır. Bu noktada iktisat kuramı, kamu kesimine yüksek miktar da fiyat artışlarının olumsuz etkisini azaltması amacıyla daraltıcı para politikası ve konjonktürel bütçe politikası gereği daraltıcı maliye politikası (bütçe fazlası) önermektedir (Whitman, 1975:493). Sonuç olarak Marshall-Lerner şartının geçerli olduğu varsayımı ile birlikte ulusal paranın değer kaybı nedeniyle denklemin sağ tarafında yer alan dış denge pozitif etkilenecektir. Sağ tarafta yer alan parametreler ise dış dengenin birinci farkı kadar değişme eğilimi gösterecektir. Kişi başı toplam planlanan harcamadaki değişim ne kadar büyük olur ve kişi başı toplam dış ticaret hacmindeki değişim ne kadar küçük olursa kişi başı gelirdeki değişim o kadar büyük olacaktır. Eğer ekonomi durağan durum dengede ise toplam üretimin tam istihdam dengede olduğu için artırılması mümkün değildir. Bu durumda ihracatın yurtiçinde sınırsız kaynak arzı ile yapıldığı varsayımı altında toplam planlanan harcamayı azaltmak için daraltıcı para politikası ve daraltıcı maliye politikası uygulamak gerekmektedir (Lahiani vd., 2022:26). Sınırsız sermaye hareketlerinin olduğu durumda ise ulusal para biriminde ortaya çıkan değer kayıpları ihracat üzerinde pozitif ithalat üzerinde negatif etki yaratmaktadır. Eğer kuru tercihi dalgalı kur yönünde ise toplam planlanan harcamalar azalarak ekonomi tekrar durağan durum dengeye

yönelecektir. Eğer kur tercihi sabit kur yönünde ise daraltıcı para politikası uygulayarak tekrar durağan durum dengeye yönelme gerçekleşmektedir (Frankel ve Rose, 1996:355). Son olarak ulusal paranın değer kaybı nedeniyle ortaya çıkan nispi fiyat değişikliği kaynakların tekrar optimal bir şekilde dağıtılmasına katkı sağlayacaktır. Toplam harcama yaklaşımı kredi piyasalarının, tüketim ve yatırım harcamalarının dış ticaret hacmi üzerindeki etkilerini dikkate almadığı için literatürde hem kuramsal hem de ampirik olarak yeterli ilgiyi görmemiştir.

Dönemler Arası Yaklaşım: 1970’li yıllarda ortaya çıkan petrol şokları ve Phillips eğrisinin tartışmaya açılması ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde dışsal şokların cari dengesizlikler vasıtasıyla ekonomik krizlere sürüklenmesine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan cari dengesizlikler toplam faktör verimliliğini düşürmüş, kredi hacmini daraltmış ve kamu kesimi borçlanma gereğini artırmıştır. Yaşanan ekonomik krizin temelinde yer alan cari dengesizlik konjonktürel bütçe politikası uygulaması ile mevcut borç servisi rasyosunun değiştirilmesini gündeme getirmiştir. Dönemler arası yaklaşım toplam planlanan harcama denkleminin sağ tarafında yer alan tüketim harcamasından, yatırım harcamasından ve kamu harcamalarından cari işlemler dengesine doğru nedensellik olduğunu ve cari hesap dengesini ileriye dönük dinamik tasarruf ve yatırım kararlarının bir sonucu olduğunu öne sürmektedir (Razin ve Svensson, 1983:218). Dolayısıyla, kuramsal açıdan cari işlemler dengesi sadece ihracattan ithalatı değil, aynı zamanda mevcut yabancı varlıklardan elde edilen net sermaye kazançlarını da içermektedir (Obstfeld ve Rogoff, 1994:27). Dönemler arası yaklaşım daha sonra Rodrik (1998) katılımıyla telafi edici etki ve etkinlik hipotezleri ile ampirik olarak ele alınmıştır. Rodrik (1998) kamu harcamalarında artışın yurtiçi ekonomik aktörleri dışsal şoklardan korumak amacıyla artırılması gerektiğini öne sürmüştür. Kamu harcamalarından dolayı ortaya çıkan borçlanma maliyeti konusu ise dönemler arası yaklaşım ile çözülmeye çalışılmaktadır. Dönemler arası yaklaşımın geçerli olması için sürekli gelir hipotezinin geçerli olması ve sınırsız sermaye hareketliliğinin olması gerekmektedir (Reed vd., 2019:24). Negatif petrol şokları, pandemilerin küresel tedarik zincirlerini bozması, rezerv para tahvil faizlerinin yükselmesi gibi dışsal şoklar ulusal piyasalarda enflasyon yaratarak firmaların kapasite kullanım oranları üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Eğer ülkenin üretim yapısı ithalata bağımlı ise cari işlemler dengesi açık vermektedir. Eğer mevcut

şokun kaynağı AS-AD modeline göre uzun dönemli ise uzun dönem toplam arz sola kayar ve yine uzun dönemde hasıla azalır ve fiyatlar genel seviyesi artar. Öte yandan pozitif petrol şokları, rezerv para tahvil faizlerinin düşmesi gibi pozitif etkiye sahip dışsal şoklarda uzun dönem toplam arz sağa kayar ve uzun dönemde hasıla artar, fiyatlar genel seviyesi azalır ve tam istihdama sahip yeni bir durağan durum dengede ekonomi görünüm sabit hale gelir. Ancak dönemler arası yaklaşımda sınırsız sermaye hareketliliği varsayımı olduğu için para otoritesinin kur tercihi önemli olmaktadır (Lazar ve Andreica, 2013:46). Mundell- Fleming modeline göre para otoritesinin sabit kur tercih etmesi durumunda merkez bankasının kur taahhüdü olduğu için genişletici para politikası uygulaması faiz oranlarını düşürmektedir. Yurtiçi faiz oranlarının yurtdışı faiz oranlarından düşük olması nedeniyle tersine sermaye hareketleri başlamakta ve merkez bankası para arzını artırarak tekrar ilk denge noktasına döndürmektedir. Bu nedenle sınırsız sermaye hareketlerinin olduğu varsayımı altında sabit kur rejiminde para politikası etkin değil, maliye politikası etkindir. Eğer para otoritesinin tercihi dalgalı kur rejimi ise merkez bankasının kur taahhüdü bulunmamaktadır. Genişletici para politikası uygulanması durumunda yurtiçi faiz oranlarının yurtdışı faiz oranlarından düşük olmakta ve sermaye çıkışı nedeniyle ulusal para değer kaybetmektedir. Ulusal paranın değer kaybetmesi ile birlikte yatırımlar ve dolayısıyla ihracat olumlu etkilenmektedir. Bu nedenle sınırsız sermaye hareketlerinin olduğu varsayımı altında dalgalı kur rejiminde para politikası etkin, maliye politikası etkin değildir. Dolayısıyla kur tercihinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi para otoritesinin kur tercihinin bağlı olarak değişmektedir (Semmler ve Tahri, 2017:164, Alam ve Taib, 2013:25).

Ibrahim ve Kumah'a göre (1996: 129-130) yapısal bütçe açığındaki bir artış veya azalışın faiz oranı farkının, reel döviz kuru ve dolayısıyla cari işlemler dengesi üzerinde bazı güçlü etkileri vardır. Gelişmekte olan ülkelerde düşük gelir seviyesi nedeniyle ortaya çıkan tasarruf açığı akabinde görülen yatırım açığı kamu kesiminin ekonomi ekonominin genelinde daha fazla etkin olmasını gerektirmektedir. Mevcut yatırımların finansmanı ise öz kaynaklar ve borçlanma tercihi arasında kalmaktadır. Dönemler arası yaklaşım cari işlemler dengesindeki açığın kısa vadeli olduğu yönünde görüş belirtmekte ve açığın kapatılmasında borçlanma imkanlarının kullanılabilmesine olanak vermektedir. Ancak artan kamu kesimi borçlanma gereğinin gelecek nesiller tarafından

ödenecek olması dönemler arası yaklaşıma getirilen en büyük eleştirilerden biridir (Obstfeld, 2012:11). Dolayısıyla cari işlemler dengesizliklerinin kamu kesimi kaynakları ile ne kadar sürdürülebileceği dönemler arası yaklaşımın temel açmazlarından biridir.

Mundell- Fleming Modeli: Mundell-Fleming modeli cari işlemler dengesi üzerine alternatif yaklaşımlar getirmiştir. Bu yaklaşımlar;

- Makroekonomik politikaların kısa ve uzun dönem etkileri arasındaki farklar,
- Kamu harcamalarının borç ve vergi ile finansmanının sonuçları,
- Para otoritesinin döviz kuru tercihi

Şeklinde. Bu model; işleyen temel mekanizmaları tanımlayarak, modelin sınırlamalarını açıklığa kavuşturmakta ve daha güncel diğer yaklaşımlarla karşılaştırma yapılmasını kolaylaştırmaktadır (Frenkel ve Razin, 1987: 567).

Mundell-Fleming modeli, ilk çalışmalarda yüksek döviz kuru oynaklığını dikkate almamıştır. Bu bağlamda nominal döviz kurunun ödemeler dengesinin sağlandığı varsayan ilk modeller, nominal döviz kurunun firmaların stok talep ve arz edilen miktarlarını eşitlemedeki rolünü dikkate almamıştır (Obstfeld, 2001: 9). Dalgalı döviz kurunun uygulandığı modelde, merkez bankası ulusal para için belirli bir değerin korunmasında hiçbir rol oynamamakta, sadece ödemeler dengesinin gerçekleştiği nominal döviz kur seviyesinde yerleşmesini sağlamaktadır. Mundell – Fleming modeli’ne göre, açık bir ekonomide sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu durumda varlık sahiplerinin yurtiçi faiz oranındaki herhangi bir küçük fark nedeniyle en yüksek getiriyi ulaşmak için küresel sermaye piyasalarında para girişine ya da çıkışına neden olabilecekleri ve böylece arz-talep dengesinin değiştiği ileri sürülmüştür (Fischer, 2008:372; Serrano ve Summa, 2015:253). Elbette politik risklerin sermaye hareketlerinin faiz farkına çok küçük derecede esnekliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda ülkelerin demografik yapıları, sosyal ve kültürel yapıları, siyasi iklim, politik istikrar gibi nedenler sermaye hareketlerinin faiz farkına olan duyarlılığını etkilemektedir.

Mundell – Fleming modelinin en temel varsayımı sermaye hareketlerine yönelik olmaktadır. Sermaye hareketlerinin olmadığı ekonomilerde model çalışmamaktadır. Sermaye hareketlerinin olduğu ekonomilerde ise kur tercihi sistemin işlerliğine yön vermektedir. Eğer parasal otorite kur tercihini sabit kur yönünde kullandı ise işsizliğin yüksek olması ve cari dengesizliğin olması durumunda genişletici maliye politikası aracılığı ile toplam hasılayı artırması mümkündür. Eğer parasal otorite kur tercihini dalgalı kur yönünde kullandı ise toplam hasılayı artırmak amacıyla genişletici para politikasına yönelmesi gerekmektedir (Aizenman, 2019:447). Çünkü dalgalı kur rejiminin uygulandığı ekonomilerde ortaya çıkan yüksek kamu kesimi borçlanma gereği nominal faizler üzerinde baskı yapmaktadır. Artan faizler sınırsız sermaye hareketinin (sermaye hareketlerinin faiz farkına olan duyarlılığının sonsuz olması) olması varsayımıyla ulusal paranın değerini yükseltir. Böylece ithalatın artması ve ihracatın azalması nedeniyle cari işlemler dengesinde açık meydana gelir. Cari işlemler dengesindeki açığın tekrar kamu kesimi tarafından finanse edilmesi durumunda model basit bir daire çizmektedir.

Mundell – Fleming modeline yönelik en büyük eleştiri küresel finans piyasalarına entegre olan ekonomilerde sınırsız sermaye hareketlerinin yarattığı risklere yöneliktir (Enajero, 2021). Politik riskler taşıyan ulusal ekonomilerde kısa vadeli sermaye hareketlerinin ani çıkışları ve merkez bankalarının uygulama gecikmesi yaşaması nedeniyle ortaya çıkan makroekonomik krizlerdir. Ani duruş olasılığı, yabancı yatırımcıların ülkeye borç verme istekliliği ya da eksikliği, üretimi artırma kabiliyetinde yetersizlik, finansal piyasa çarpıklıklarına yol açmaktadır (Blanchard, 2006: 27). Ayrıca ani duruş krizlerin sonuçlarının ortak noktası; yatırımlarda ve reel tüketimde azalma, ulusal paranın değer kaybetmesi, bankacılık sisteminde krizler, reel alım gücünde düşüşler söz konusu olmaktadır (Samur, 2010: 83-133). Yaşanan ani duruşlar bu nedenle güven eksikliğine, ülkeden ani olarak sermaye çıkışına; döviz kurlarında ani bir artışların yaşanmasına, ulusal parada değer kaybına ve ülkede finansal sistemin büyük sarsıntıya uğramasına neden olmaktadır (Claessens ve Köse, 2013: 1-23). Söz konusu krizler uluslararası entegrasyonlar ile ulusal ekonomilerde yeterli kalmayı küresel ekonomik krizleri de beraberinde getirmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ekonomilerde finansal piyasa hacminin düşük olması, finansal araç çeşitliliğinin yetersiz olması,

kurumsal mevzuatın finansal piyasaların gelişmesini destekleyememesi nedeniyle bu krizlerin etkisini uzun dönemde hissedilmesine neden olmaktadır (Fabella, 1999:478).

İkiz Açıklar Hipotezi Bağlamında Bütçe Açığı ve Cari Açık İlişkisi: Keynesyen iktisat kuramında genişletici maliye politikasının uygulanması harcanabilir kişisel geliri artırmaktadır. Tüketim harcanabilir kişisel gelirin bir fonksiyonu olduğu için cari işlemler dengesi açık vermektedir. Ancak kamu bütçe dengesinin dış piyasalardan borçlanma yolu ile finanse edilmesi durumunda nominal faizler rezerv para faizlerinin üstünde olacak ve kısa vadeli sermaye hareketlerini başlatmaktadır. Yurtiçi piyasalarda döviz bolluğunun yaşanması reel döviz kurunun değer kazanmasını sağlamaktadır. Değerli kur ise ithalat üzerinde pozitif, ihracat üzerinde negatif etki yaratmaktadır. Sonuç olarak genişletici maliye politikası dolaylı olarak cari işlemler dengesinde açığa yol açmaktadır (Barışık ve Kesikoğlu, 2010:112).

Ancak Barro (1974) tarafından geliştirilen Ricardocu Denklik hipotezi ise kamu kesiminin genişlemeci davranışının özel kesim davranışları üzerinde yansız olduğunu öne sürmektedir (Sardoni, 2021:156). Kamu harcamalarının finansmanında borçlanma kısıtlamasının olmadığı ve ekonomik aktörlerin rasyonel olduğu varsayımları altında kamu harcamaları gelecek dönemlerde vergi artışlarını beraberinde getireceği için özel kesim marjinal tasarruf haddini değiştirmemektedir. Bu durumda kamu tasarruf açığındaki artış özel kesim tasarruf fazlalılığı ile eşitlenmek suretiyle genel makro ekonomik görünümde etki yaratmayacaktır (Saraswati vd., 2018:94).

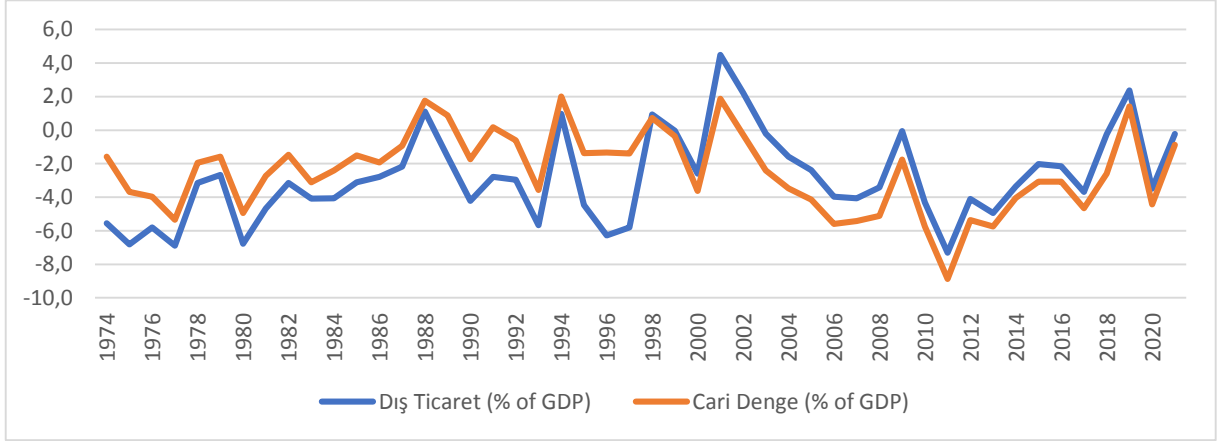
1.3.3. Türkiye Çerçevesi

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde cari açık ve ekonomik büyüme ilişkisini temel alan çalışmalara yer verilmiştir.

Türkiye ile ilgili 1974-2021 dönemi içerisinde dış ticaret ve cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı Grafik 1.3'te yer almaktadır. 1974-1988 döneminde hem dış ticaret hem cari işlemler dengesi açık vermektedir. 1988 yılında pozitif değer alan değişkenler 1994 yılına kadar tekrar açık haline dönmektedir. 1994-1998-2001-2018 dönemlerinde ortaya çıkan ulusal ve uluslararası makro ekonomik kriz dönemlerinde hem dış ticaret hem de cari işlemler dengesinin pozitif değer aldığı görülmektedir. 1989 yılında sermaye piyasalarında yapılan düzenlemeler ile birlikte ihracata dayalı büyüme stratejisine geçilmiştir. Bu zamandan itibaren hem ihracat hem

de ithalat hacminde önemli artışlar görülmüştür. Ancak süreç sonunda hem üretim hem de tüketim yapısı ithalata bağımlı hale gelmiştir (Konak, 2018:165). Tüm periyot boyunca her iki değişkenin birlikte hareket etmesi cari işlemler dengesinin determinantları ile dış ticaret dengesini determinantlarının aynı olduğu fikrini gündeme getirmektedir.

Grafik 1.3 Yıllar İtibariyle Dış Ticaret Dengesi ve Cari Denge

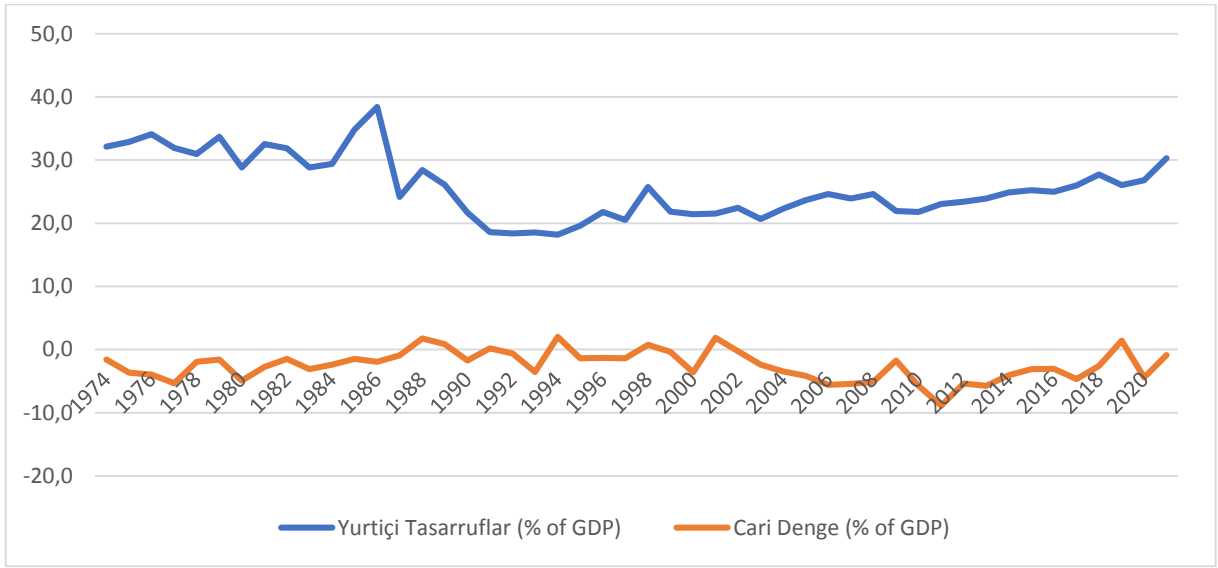
Kaynak: World Bank, 2022

Türkiye ekonomisi ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar ulusal paradaki aşırı değerlenmenin ithalat hacmini artırdığı (Eşiyok, 2012:67-69), net emtia ithalatçısı olması (Yaman, 2011:46), ihracatın ithalata bağımlı yapısı (Kaya, 2016:56), katma değeri düşük ürün ihracatı (Ketboğa, 2019:216) olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenler ile birlikte dış ticaret açığının ekonomik büyüme önünde bir engel oluşturmadığını iddia eden çalışmalarda (Yeldan, 2005:51) bulunmaktadır. Bu çalışmalar iki temel argümana dayanmaktadır. İlk olarak finanse edildiği sürece sorun teşkil etmeyeceği, ikinci olarak ise küresel piyasalara entegrasyon ile birlikte dış ticaret açığı vermenin doğal bir süreç olduğu yönündedir. Ancak yine Yeldan'a (2005) göre dış ticaret açığının finansmanında yüksek nominal faizin beraberinde getirdiği kısa vadeli sermaye hareketleri ile finanse edilmesi sağlıklı bir üretim yapısının oluşmasına engel olmaktadır. Ayrıca döviz likiditesinin getirdiği nominal kur değerlenmesi dış ticaret açığını beraberinde dış borç sorununda ortaya çıkarmaktadır.

Grafik 1.4'te 1974-2021 dönemine ait Türkiye ekonomisinde yurtiçi tasarrufların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya

oranı değişkenlerini zamansal grafiği yer almaktadır. Cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı değişkeninin sıfır ortalama etrafından yakınsadığı görülmektedir. 1974 yılında Yurtiçi tasarrufların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı %32 olan tasarruf oranı 1988 yılına kadar devam etmektedir. Ancak sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile 1989 yılından itibaren bir alt banda geçmektedir. Genel itibariyle 1992 yılından günümüze kadar belirli bir bant aralığında devam etmektedir.

Grafik 1.4 Yurtiçi Tasarruflar ve Cari Denge

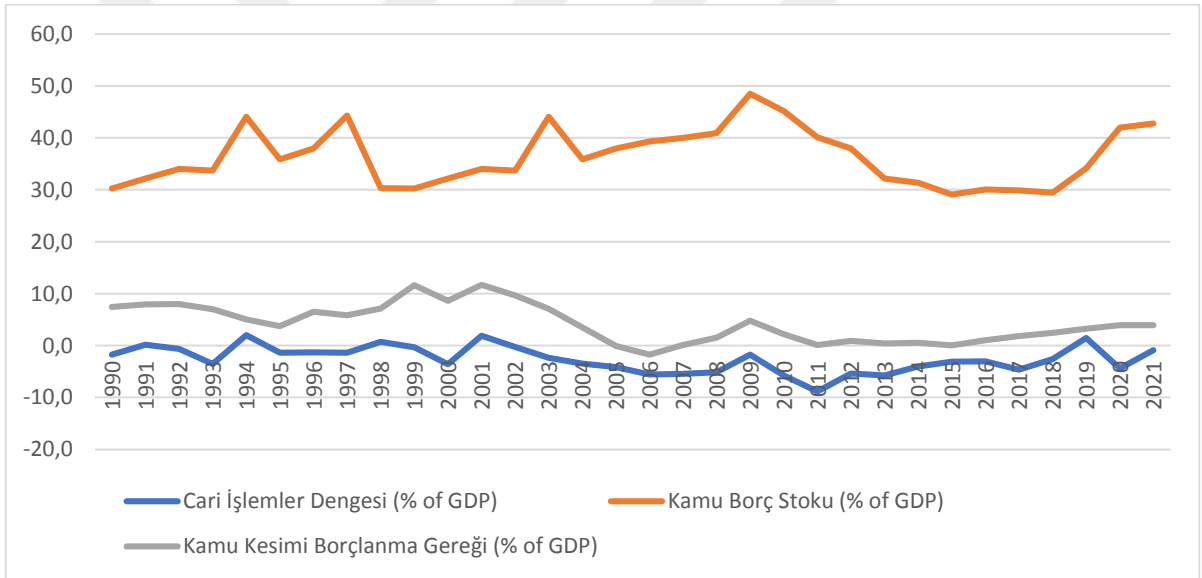
Kaynak: World Bank, 2022

Tasarruf açığının kaynağının belirlenmesi cari işlemler dengesinin sağlanmasına yönelik politikaların geliştirilmesinde önem arz etmektedir. Özlale ve Karakurt'a (2012) göre tasarruf açığı kamunun genişletici maliye politikalarından ziyade özel kesimin beklentilerden daha az tasarruf etmesinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik kriz dönemlerinde özel kesim tasarruf miktarı artmaktadır. Ancak kriz döneminin getirdiği para ikamesi süreci mevduatlarda kayıt dışılığı ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte yüksek enflasyon dönemlerinde özel kesimin gelirlerinin rijit olmasından dolayı artan tasarruf miktarı kendisini marjinal tasarruf haddinde gösterememektedir. Öte yandan ekonominin genişleme evresinde gelir artışının beraberinde marjinal tüketim eğilimin artırması yine tasarruf açığı üzerinde etkilidir. Türkiye ekonomisinde tasarruf açığının nedenleri; konjonktürel dalgalanmalar (Van Rijckeghem, 2010), genç nüfusun toplam nüfus içindeki payının yüksek olması (Cilasun ve Kırdar, 2009), finansal ürün çeşitliliğinin az olması (Matur vd., 2012), dayanıklı tüketim malı alımlarında görülen

artış ve üretimin ithalata bağımlı yapısı (Özlale ve Karakurt, 2012), gelir vergisi ve kurumlar vergisi (İnan, 2007) olarak gösterilmektedir.

Grafik 1.5'te cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, kamu borç stokunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve kamu kesimi borçlanma gereğinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı değişkenleri bulunmaktadır. Özellikle kamu kesimi borçlanma gereğinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ile cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı göstergelerinin çok güçlü bir korelasyon içinde olduğu görülmektedir. Ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde 1994-2000-2008 yıllarında kamu kesimi borçlanma gereğindeki artışa cari işlemler dengesinin de eşlik ettiği görülmektedir.

Grafik 1.5 Kamu Kesimine Ait Göstergeler ve Cari İşlemler Dengesi

Kaynak: World Bank, 2022

Türkiye ekonomisinde ikiz açıklar hipotezi bağlamında bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Zengin (2000) 1987-1998 dönemi için, Utkulu (2001) 1950-1998 dönemi için, Arıcan (2005) 1998-2003 dönemi için, Şimşek vd. (2007) 1987-2006 dönemi için, Acaravcı ve Öztürk (2008) 1987-2005 dönemi için bütçe açığından cari işlemler açığına doğru nedensellik bulmuşlardır. Öte yandan Ata ve Yücel (2003) 1975-2002 dönemi için, Ay vd., (2004) 1992-2003 dönemi için, Barışık ve Kesikoğlu (2010) 1991-2007 dönemi için bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında karşılıklı nedensellik olduğunu öne sürmektedir. Bolat

vd. (2011)1998-2010 dönemi için bütçe açığından cari işlemler açığına doğru nedensellik olmadığını öne sürmektedir.

Son olarak bu bölümde genel hatları ile cari işlemler dengesini açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar ve reel ekonomi düzleminde cari işlemler dengesinin belirleyicilerine yer verilmektedir. İlk olarak ödemeler bilançosu analizi ile cari işlemler dengesi arasındaki fark ortaya koyulmaktadır. Ödemeler bilançosunda oluşması muhtemel açıkların kapanması için konvansiyonel iktisat teorisi çizgi altı ve çizgi üstü işlemler olarak ikiye ayırmaktadır. Çizgi altı işlemlerin cari işlemler açığını kapatma noktasında yetersiz olması nedeniyle 2000’li yıllardan itibaren sermaye hareketleri hesabında yer alan kısa vadeli sermaye hareketlerini de çizgi altına alarak cari işlemler dengesini finanse etme yoluna gidilmiştir. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin faiz farkına duyarlılığını dikkate alarak ulusal ekonomiler yüksek faiz oranları ile yurtiçi tasarruf açığını kapatmaya çalışmaktadır. Ancak bu noktada ülke risk primi dikkate alınmaktadır. Risk primi yüksek ülkelerin rezerv paraya nispeten yüksek faiz farkı yaratmaları cari işlemler dengesini finanse etmeye yetmemektedir. Ülke finans piyasalarına giren yabancı para mevduatları kısa bir süre zarfında ulusal para biriminde değer kazanımına (reel döviz kurunun yükselmesi) neden olmaktadır. Orta vadede değer kazanmış olan ulusal para dış ticaret hadlerini geliştirmekte olan ülke aleyhine çevirmektedir. Rezerv paranın enflasyon oranını ithal etmesine rağmen risk priminin yükselmesi ve cari işlemler açığının finanse edilmesinde borçlanma ve merkez bankası kaynaklarının kullanılması optimal para politikası tercihinin uymamaktadır. Kur rejimi tercihi bu durumun zamanlamasını değiştirmekle birlikte uzun dönemde cari işlemler dengesinden kaynaklanan makroekonomik krizleri beraberinde getirmektedir. Cari işlemler dengesinden dolayı ortaya çıkan ekonomik krizler ara ve sermaye malı ithalatının durması, tedarik zincirlerinde aksama, döviz kuru geçiş etkisi yüksek enflasyon, dış borçların ulusal para birimi cinsinden değerini yükseltme, kamu bütçe dengesini bozmak gibi birçok negatif makro ekonomik sorunu beraberinde getirmektedir.

Yapılan ampirik çalışmalar ile birlikte cari işlemler dengesinin finanse edildiği sürece ekonomik kriz yaratmayacağı öngörüsü uzun dönemde geçerliliğini yitirmektedir. Ulusal ekonominin ithalata bağımlı ekonomik yapısı özellikle yurtiçi toplam talep artışına dayalı ulusal ekonomilerde döviz darboğazı yaratmaktadır. Cari

işlemler açığının sürdürülebilirliği noktasında yatırımların tasarruflara oranı, dış borçların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, reel döviz kuru, ihracatın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, dolaylı ve dolaysız sermaye girişlerinin büyüklüğü ve kompozisyonu, kısa vadeli borçların merkez bankası rezervlerine oranı gibi makroekonomik parametrelerin politika yapıcılar tarafından dikkate alınması gerekmektedir. Son olarak ekonometri metodolojisinde ortaya çıkan gelişmeler ile birlikte kendinden geçişli otoregresif modeller ile cari işlemler dengesinin eşik değeri belirlenebilir. Böylece cari işlemler dengesinin ekonomik krizlerin öncü göstergesi olarak iktisat politikasına yön vermesi beklenmektedir.

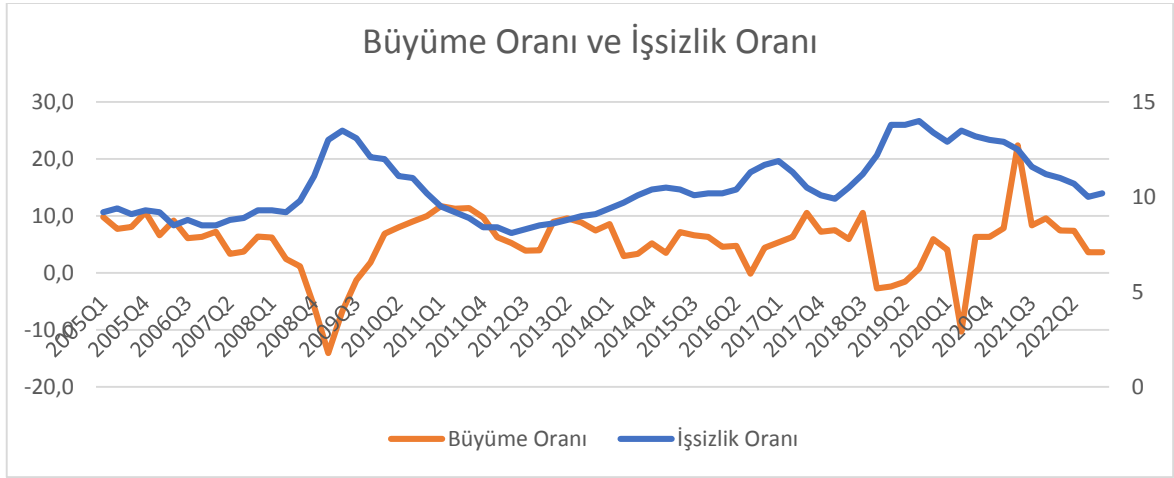
1.4. Enflasyon – Ekonomik Büyüme – Cari Açık Arasındaki İlişkilere Dair

1.4.1. Kavramsal ve Kuramsal Değerlendirme

Bu bölümde Türkiye ekonomisi bağlamında daha önce kavramsal ve kuramsal tanımlamaları yapılan cari açık, enflasyon ve büyüme ile ilgili kuramsal çerçevede değerlendirmeler yapılacaktır. Son yıllarda Türkiye ekonomisinde yüksek cari açık ve enflasyon görülürken ekonomik büyüme istenilen düzeyde değildir. Bununla birlikte özellikle pandemi döneminde işsizlik oranının artması daha önce değinilen göstergelerle birlikte dört temel makroekonomik problemin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle pandemi esnasında ve sonrasında ekonomik büyümeyi artırmak ve işsizliği azaltmak için ülkelerin uyguladığı genişletici maliye ve para politikaları cari açık yükseliş göstermiş ve işsizlik oranının düşürülmesinin maliyeti olarak ele alınan enflasyon (Phillips eğrisi) artış göstermiştir. Bununla birlikte Türk lirasının diğer para birimleri karşısında değer kaybetmesi cari açığın çok fazla artmamasına katkıda bulunmuştur.

Aşağıdaki grafiklerde, Türkiye'nin 2005-2022 yılları arası üç aylık dönem verileri kullanılmış ve cari açık/GSYH oranı, ekonomik büyüme oranı, enflasyon ve işsizlik oranlarının birbirleriyle olan ilişkileri genel olarak değerlendirilmiştir. Grafik 1.6'da büyüme ve işsizlik oranları ele alınarak bu iki değişken arasındaki ilişki gösterilmektedir. Grafik 1.6'da Türkiye'de ekonomik büyümenin arttığı dönemlerde işsizliğin azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Bu durum Okun Yasası'nın Türkiye ekonomisi açısından geçerli olduğu yorumunu mümkün kılmaktadır.

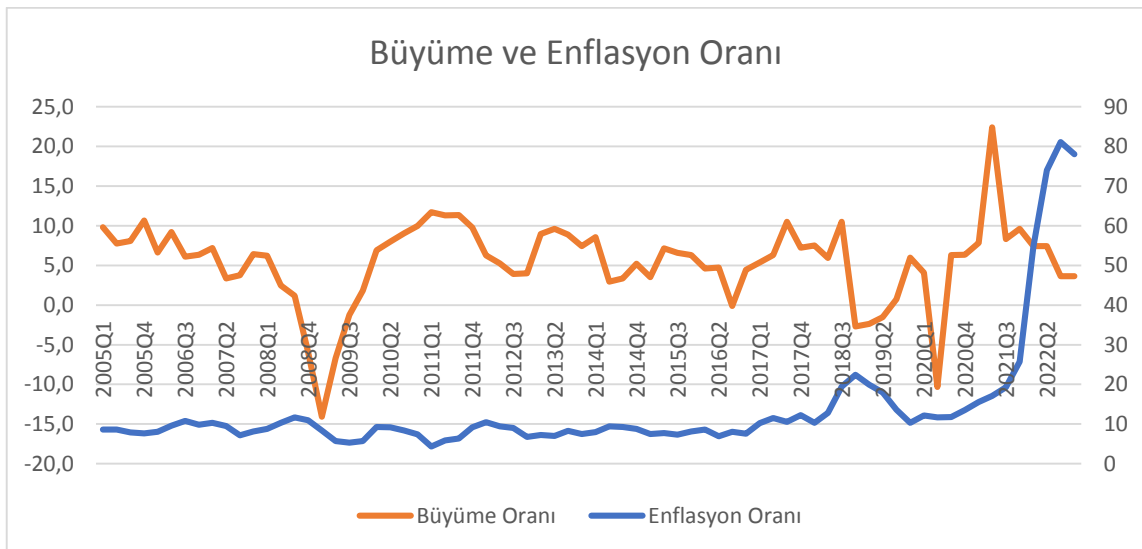
Grafik 1.6 Büyüme ve İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK (2022)

Grafik 1.7’de özellikle 2008-2009 döneminde büyüme oranının negatif olduğu ancak buna karşın enflasyon oranında fazla bir oynaklığın olmadığı ve stagflasyona sebep olacak bir ortamın olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte özellikle pandemi sonrasında uygulanan genişletici maliye ve para politikalarının büyümeyi olumlu bir şekilde etkilediği görülürken enflasyonun %80’lere çıktığını gözler önüne sermektedir. Covid-19 pandemi sonrasında uygulanan genişletici politikaların etkisinin yanında artan enerji fiyatlarının da enflasyonun bu şekilde yükselmesine sebep olduğunu söylemek mümkündür.

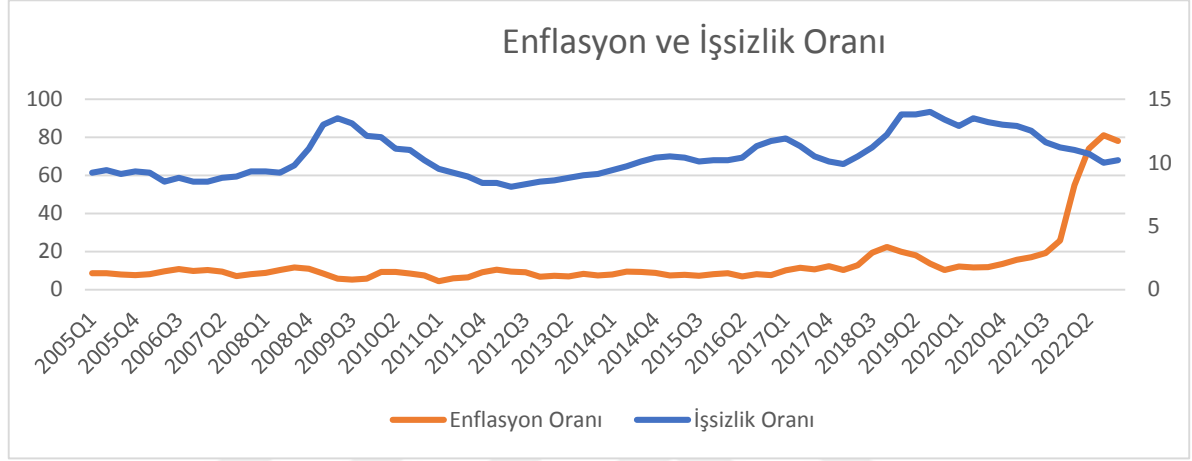
Grafik 1.7 Büyüme ve Enflasyon Oranları

Kaynak: TÜİK (2022)

Grafik 1.8’de enflasyon ve işsizlik değişkenleri arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Grafik 1.8’de daha önce (enflasyon başlığı altındaki kuramsal çerçeve) değinilen Phillips eğrisine uygun biçimde özellikle 2020 yılı ve sonrasında Türkiye’de enflasyon oranının yükselişe geçtiği dönemde işsizlik oranının düşüş eğilimine geçtiği görülmektedir.

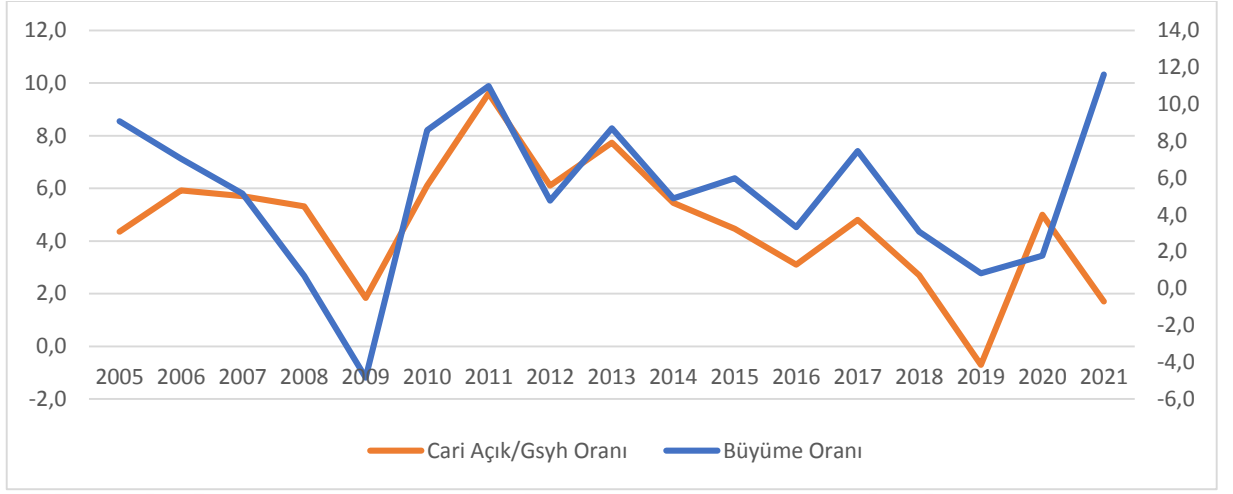
Grafik 1.8 İşsizlik ve Enflasyon Oranları

Kaynak: TÜİK (2022)

Grafik 1.9’da cari açık/GSYH oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Grafikte ekonomik büyüme ve cari açık/GSYH oranı arasında benzer bir ilişki olduğu, ikisinin de artış ve azalış yönünde eş-anlı hareketler sergiledikleri görülmektedir. Grafikler arasındaki eşanlı hareketleri ortaya koymak için cari işlemler açığı verileri “-1” ile çarpılmıştır. Dolayısıyla pozitif oranlı olan oranlar cari açık, negatif oranlı olanlar ise cari fazlayı ifade etmektedir. Veriler göz önünde bulundurulduğunda ithal ara mallara dayalı üretim sebebiyle genel olarak Türkiye ekonomisinin cari açık verdiği ancak 2018 yılından sonra ciddi anlamda değer kaybeden Türk lirası sebebiyle ihracatın arttığı ve ithalatın azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Böylece 2019 yılında cari fazla verilmiştir. Bu dönemde cari fazlanın Gayri safi yurtiçi hasılaya oranı %0,7 civarındadır.

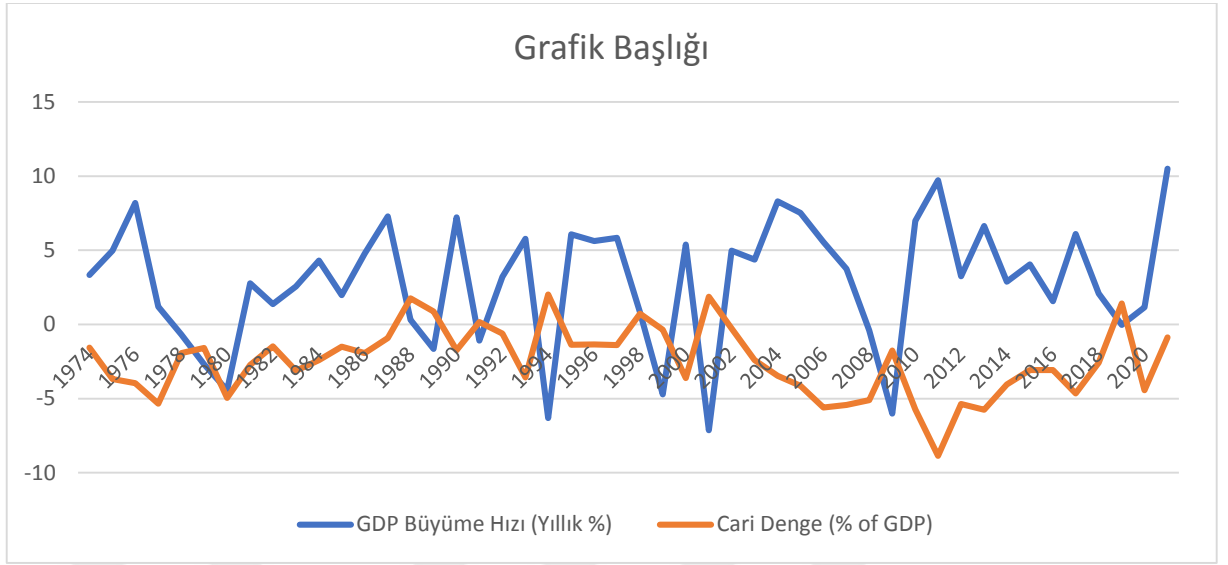
Grafik 1.9. Büyüme ve Cari Açık/GSYH Oranları

Kaynak: TÜİK ve TCMB (2022)

Grafik 1.10’da 1974-2021 dönemine ait cari işlemler dengesinin GSYİH’ye oranı ile GSYİH yıllık büyüme hızı bulunmaktadır. GSYİH yıllık büyüme hızının doğrusal artan veya azalan bir trend izlemediğini görmek mümkündür. 1974-2021 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı %4.58’dir. 1977-1980 arası, 1982, 1988-1989 arası, 1991, 1994, 1998-1999 arası, 2001, 2008-2009 arası, 2016, 2018-2021 arası dönemlerde yıllık büyüme hızı ortalama büyüme hızının altında kalmıştır. 1980’li yılların sonlarında, 1988, 1994, 2000, 2001 ve 2007 yıllarında ekonomik krizlerin büyüme hızı üzerindeki etkisi görülmektedir. Cari işlemler dengesinin GSYİH’ye oranı değişkeninin 1974-2021 döneminde aritmetik ortalaması- %2.53’tür. Bununla birlikte 1988-1989 arası, 1991, 1994, 1998, 2001 yıllarında cari işlemler fazlası verilmektedir. Dikkat edilirse ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde cari işlemler dengesi fazla vermektedir.

Grafik 1.10. Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi

Kaynak: World Bank, 2022

Bir başka husus ise küresel tasarruf bolluğunun yaşandığı dönemlerde cari işlemler dengesinin finansmanı daha kolay olmaktadır. Bu noktada küresel rezerv paranın izlediği genişletici para politikası uygulaması diğer gelişmekte olan ülkelere düşük faizle borçlanma fırsatı vermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin yatırımların finansmanında kullandıkları dış borçlar öte yandan cari işlemler açığına da neden olmaktadır. Bu betimsel analiz ile birlikte ekonomik büyümenin yavaşladığı dönemlerde cari işlemler dengesinde fazla verildiği ve cari işlemler dengesinin ekonomik büyümenin önemli bir bileşeni olduğu görülmektedir.

1.4.2. Türkiye ve Diğer Ülkeler ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Türkiye ekonomisinde enflasyon, ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi işlemler dengesini hem kuramsal hem de ampirik olarak ele alan birçok çalışma mevcuttur. Ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar tek bir ülke üzerine kurulduğu için genellikle zaman serisi analizlerini temel aldığı görülmektedir. Zaman serilerinin detayında ise birim kök testleri, vektör otoregresyon modelleri bağlamında Granger nedensellik testleri, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması, Johansen ve gecikmesi dağıtılmış otoregresif eşbütünleşme modelleri şeklinde çalışılmaktadır. Bu araştırma kapsamın fourier birim kök testleri, fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresif modeller ve fourier nedensellik testleri ile literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Enflasyon ile ekonomik büyüme ilişkisini temel

alan çalışmalar temel olarak üç gruba ayrılmaktadır. Artan (2004), ifti (2015), Kurnaz (2009), Kütükçü (2020), Saçkan (2006), Sağdıç (2018), Tunç (2015), Turhan (2007), Türkekul (2007) gibi çalışmalar enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduklarını bulmuşlardır. Bu çalışmalarda fiyat istikrarının hane halkının geleceğe yönelik beklentilerini olumsuz yönde etkilediğini ve böylece ekonomik aktiviteyi olumsuz yönde etkilediğini savunmaktadır. Para talebinin Klasik iktisadın gelir ile ilişkilendirmesi, Keynesyen iktisadın faiz ile ilişkilendirmesi hususu para talebini istikrarlı kılmaktadır. Öte yandan yüksek enflasyonun olduğu dönemlerde ulusal paranın temel fonksiyonlarını yerine getiremediği ne sürülmüş ve para talebinde nominal döviz kuru beklentilerini ön plana çıkartmaktadır. Nominal döviz kurundaki artış üretim yapısının ithalata bağımlı olduğu ekonomilerde ekonomiye fazladan maliyet yükleyeceği için yurtiçi fiyat dengesini bozmaktadır. Yine döviz kurundaki dalgalanmalar ekonomik aktörlerin ulusal para cinsinden tasarruflarını reel olarak düşürmektedir. Para ikamesi ile sonuçlanan bu durumda para politikası etkinliğini kaybetmektedir. Etkin olmayan bir para politikası merkez bankalarının temel hedefi olan fiyat istikrarını sağlamak göreviyle çelişmektedir. Ayrıca yüksek enflasyonun yaşandığı dönemlerde “Fisher etkisi” nedeniyle nominal faiz oranları yükselmekte ve yatırımlar azalmaktadır. Ancak Türkiye ekonomisinde yatırımların faiz esnekliğinin ne kadar büyük olduğu sorusu tartışılmaktadır.

Öte yandan Sarıdoğan (2006) uzun ve kısa dönemde ekonomik büyümenin enflasyondan etkilendiğini, uzun dönemde sürdürülebilir ekonomik büyüme ve toplumsal refaha ulaşmak için sürdürülebilir enflasyon oranını makul olduğunu öne süren görüşlerde bulunmaktadır. Karabulut (2019) enflasyon ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Kısa, orta ve uzun dönem nedensellik testlerinde frekans dağılımdan ziyade hata düzeltme katsayısının istatistiksel olarak sıfırdan farklı olup olmamasına dayalı hipotezler ile incelenmektedir. İncelenen dönemde enflasyonun ekonomik büyümeye pozitif katkısı olduğu sonucuna ulaşan çalışmalara rastlanmamıştır. Stoklardaki artış, nominal döviz kurunun değer kaybetmesinden dolayı ortaya çıkan ihracat artışı, hanehalklarının tüketim davranışlarını hızlandırması gibi olumlu etkiler, daha önce ifade edilen olumsuz etkilerden küçük olması nedeniyle toplamda yaratılan etki negatif olmaktadır. Öte yandan Türkiye ekonomisinin en iyi makroekonomik performansa sahip olduğu dönemde bile %7’ye

düşen enflasyon oranı Türkiye ekonomisinde enflasyon direncinin ne olduğu sorusunu akıllara getirmektedir. Mallik ve Chowdhury (2001) optimal enflasyon oranına sahip ekonomilerde enflasyon oranları ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Enflasyon, ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi işlemler dengesini ele alan çalışmalar kontrol değişkeni olarak diğer makro ekonomik değişkenleri dahil eden çalışmalarda bulunmaktadır. Bartal (2019) dış borçlanmanın ekonomik büyüme hızını yavaşlattığını, Demirci ve Çelikkol (2019), Akan ve Kanca (2015) dış ticaretin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği, Özütlü (2018) güvenlik ve göç hareketleri gibi parametrelerin de adalet, sosyal refah ve toplumsal barışa katkı sağlamak suretiyle ekonomik büyümeyi hızlandırdığı bulgularına ulaşmışlardır.

Cari işlemler dengesi ve ekonomik büyüme ilişkisini ele alan çalışmalar ise uyguladıkları yöntemlere göre farklılık göstermekle birlikte Ayvaz-Güven (2016), Özütlü (2018) cari işlemler dengesinden ekonomik büyümeye doğru pozitif ve nedensellik bulunmaktadır. Öte yandan Avcı (2015), Türkönder (2020) ekonomik büyümeden cari dengeye yönelik nedensellik bulunmuşlardır. Bu çalışmalar Türkiye ekonomisinde ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olması, dış ticaret içinde enerji ithalatının yüksek olması, reel döviz kurunun aşırı değersiz olması nedeniyle ihracatın döviz kuru esnekliğinin düşük olması nedenlerini sıralamaktadır.

Uluslararası literatür incelendiği ampirik analiz yöntemleri ülke karşılaştırmaları yapmak amacıyla değişmektedir. Bu çalışmalarda genellikle panel birim kök testleri, panel eşbütünleşme ve nedensellik testleri kullanılmaktadır. Yapılan çalışmalar gelir düzeyine göre ülkelerin sınıflandırılması, emtia ithalatçısı ve ihracatçısı olan ekonomilerde ekonomik gelişmeler, para otoritesinin uyguladığı kur ve faiz politikası parasal birlik gibi faktörlere göre şekillenmektedir. Akinsola ve Odhiambo'ya (2017) göre düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde enflasyon ve ekonomik büyüme arasında negatif bulunmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde ise ilişki bulunmamaktadır. Svigir ve Milos (2017) ise gelişmiş ülkelerde düşük enflasyon oranının ekonomik büyümeye katkı sağlamadığı öne sürmektedir. Kasidi ve Mwakanemela (2013), Jayathilake ve Rathnayake (2013), Chimobi (2010) fiyat istikrarının olmadığı dönemlerde düşük gelire sahip ülkelerin ekonomik büyüme hızının yavaşladığını iddia etmektedir. Tunian'a (2015) göre nispeten uluslararası piyasalara entegre olmayan ekonomilerde cari işlemler dengesinde ortaya çıkan negatif durumların ekonomik büyüme hızının yavaşlattığı

yönünde bulgular ortaya koymuştur. Yalçinkaya ve Temelli (2014) kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeden cari işlemler dengesine doğru nedensellik, uzun dönemde ise yalnızca ekonomik büyümeden cari işlemler dengesine doğru tek yönlü nedensellik olduğunu ifade etmektedir. Faruquee ve Debelle (1996) ise cari işlemler dengesinin belirleyicisi olarak kısa dönemde reel döviz kuru ve dış ticaret hadleri değişkenlerinin, uzun dönemde ise demografik faktörlerin etkilediğini öne sürmektedir.

Tarı ve Kumcu (2005) 1983-2003 dönemi için, Erbaykal (2007) 1987-2006 dönemi için, Lebe vd. (2009) 1997-2007 dönemi için, Telatar ve Terzi (2009) 1991-2005 dönemi için ekonomik büyümeden cari işlemler dengesine doğru nedensellik bulmuşlardır. Bu çalışmaların ortak noktaları para politikası aktarım mekanizmalarından olan kredi kanalının çalışması ile iç talep artışının cari işlemler açığına neden olduğu yönündedir. Eken (1990) ise 1980-1988 döneminde ithalatın gelir esnekliğini yüksek olması nedeniyle cari işlemler dengesinde ekonomik büyümeye doğru nedensellik bulmuşlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

AMPİRİK ANALİZ

Bu bölümde araştırma konusuyla ilgili oluşturulan iki model ampirik olarak test edilmektedir. İlk modelde ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak seçilen cari açık, enflasyon ve işsizlik oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. İkinci modelde ise cari açığın belirleyicisi olarak merkezi yönetim bütçe açığı ile dış borç değişkenlerinin herhangi bir rolü olup olmadığı test edilmektedir. Bölümün ilk kısmında model ve veriler tanımlanmakta, bir sonraki bölümde ise kullanılan ampirik yöntemler tanıtılmaktadır. Üçüncü kısımda ampirik testlerden elde edilen bulgular tablolar ve grafikler yardımıyla sunulmaktadır. Bölümün son kısmında bu bulgular yorumlanmaktadır.

2.1. Model ve Veriler

Ekonomi politikalarının uygulanmasında en önemli sorun hedef değişkenlerin olası politika uygulamalarından farklı şekillerde etkilenmeleridir. Örneğin ekonomik büyümeye yönelik politikalar bir başka makro ekonomik göstergelyi negatif etkileyebilir. Bu bağlamda makro ekonomik göstergelerin birbirleri arasındaki ilişkinin bilinmesi politika başarısı açısından önemlidir.

Genişletici bir para politikası uygulaması durumunda faiz oranı aşağı yönlü olacak ve bu durum yatırımların artmasına neden olacaktır. Yatırımların artması, fiziksel sermaye stokundaki bir artış olarak tanımlanabilir. Yani işgücünün istihdam edileceği makine parkı miktarının artması demektir ki, bu durum üretim miktarını artırırken işsizliği düşürecektir. Sonuç olarak ekonomik büyüme sağlanmış olacaktır.

Bir diğer yöntem ise maliye politikası kapsamında kamu harcamalarının artırılmasıdır ki, bunun ekonomi üzerindeki farklı etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte toplam harcamalar üzerindeki etki ile açıklamaları sınırlamak mümkündür. Kamu harcamaları artınca toplam harcamalar ve dolayısıyla toplam talepte artış olacaktır. Bu durum talebe bağlı olarak yine GSYİH'nin artmasına neden olacaktır.

Ekonomik büyüme ile ilgili tüm bu gelişmelerin diğer makro ekonomik göstergelere etkisinin de nasıl olacağını incelemekte fayda bulunmaktadır. Zira ister para isterse maliye politikaları uygulansın bunun enflasyon üzerindeki muhtemel etkisi artırıcı yönde olacaktır. Zira para politikası uygulaması sonucunda işgücü talebindeki artış gelirin artmasına ve işgücünün talebinin artmasına neden olacak, bu da fiyatlar genel seviyesinin artmasına neden olacaktır. Dahası, bu durum Phillips eğrisinin yenilenmemiş hali olan, dikey ekseninde saatlik işgücü ücretlerinin olduğu, versiyon da işsizlik ve enflasyon arasındaki bu ilişkiyi göstermektedir. Yine maliye politikası uygulaması doğrudan toplam talebi artıracığından fiyatlar genel seviyesinin artmasına neden olacaktır.

Uygulanan para ve maliye politikaları sonucunda ortaya çıkan bir diğer durum da ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabı üzerinden bozulmasıdır. Söz konusu politikaların sermaye hesabı üzerinde etkisi azımsanmayacak ölçüde olsa da bu çalışma, politikaların cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi ile sınırlı tutulacaktır. Şöyle ki, uygulanacak genişletici politikaların yatırım harcamalarını ve fiziksel sermaye stokunu artırması, eğer hammadde ve yatırım malları ülke içerisinde üretileniyorsa, hammadde ve yatırım malı ithalatını artıracaktır. Çünkü makine parkları ithal edilecek, üretimde kullanılan hammaddeleri ithalat yoluyla karşılanacaktır. İhracatın sabit kaldığı kabul edildiğinde bu durum cari dengenin eksi yönde bozulmasına neden olacaktır. Yine üretimde kullanılan enerjinin ithal edilmesi durumunda da cari açığın oluşması kaçınılmaz olacaktır.

Tüm bu açıklamalar ışığında ekonomik büyümenin parasal ve mali türden iktisadi politikalar yardımıyla artırılması durumunda ortaya çıkması muhtemel durum, enflasyon oranının artması ve cari açığın genişlemesi şeklinde olacaktır.

Cari işlemler açığı göstergesindeki bir değişimin diğer makro ekonomik göstergeleri nasıl etkilediği ile ilgili kuramsal açıklamalar incelendiğinde iki farklı görüşün olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki; ilk görüşe göre cari işlemler açığındaki bir artış, yukarıda da izah edildiği üzere, eğer hammadde ve yatırım malı ithalatı nedeniyle ise, ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. İkinci görüşe göre ise cari açığındaki artışın ekonomik büyümeye herhangi bir etkisi bulunmamakta ya da çok az

etkili olduğudur. Bu görüşün temelinde cari açığın oluşmasının nedeni olarak tüketime yönelik ithalatın artması bulunmaktadır.

Cari açığın enflasyon üzerindeki etkisi ise özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde aynı yönlü olduğu söylenebilir. Şöyle ki; cari açığın arttığı dönemlerde enflasyon oranı yükselmekte, cari açığın düştüğü dönemlerde ise enflasyon oranında düşüş olduğu görülmektedir.

Enflasyon oranı ile diğer makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki, Phillips eğrisi olarak bilinen bir modelle açıklanabilir. Bu modele göre, enflasyon oranı ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yani işsizlik oranı düştüğünde enflasyon oranı yükselir, işsizlik oranı arttığında ise enflasyon oranı düşer. Bu ilişki kısa dönemde geçerlidir ve iktisat okulları arasında tartışmalar olsa da birçok iktisatçı tarafından kabul edilir. Enflasyondaki artışın işgücü talebini artırması sebebiyle işsizliğin azalmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak enflasyon kaynaklı nispi fiyat bozulmaları işgücü arzını artırarak işgücü beklentilerinin bozulmasına neden olabilir. Bu durumda, işgücü arzı artacağından üretim de artacaktır bu da GSYİH'nin artmasına neden olacaktır. Uzun dönemde işgücü piyasasındaki yanılgıların düzelmesiyle işgücü arzı eski seviyesine gelerek GSYİH da eski seviyesine ulaşacaktır. Ancak, ister kısa isterse uzun dönemde olsun enflasyon oranındaki artış işgücü üzerinden ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Enflasyon oranındaki artış, yerli ürünlerin fiyatlarını yükselttiği için yurtiçindeki mal ve hizmetlerin yurtdışındaki muadil ürünlere göre daha pahalı hale gelmesine neden olur. Ancak kurun sabit kaldığı varsayımı altında, yurtdışındaki muadil ürünlerin fiyatlarındaki artış oranı, yurt içindeki enflasyon oranından daha yüksek olmadığı sürece yurtdışındaki mal ve hizmetlerin görece olarak daha ucuz kalacağı anlamına gelir. Bu durumda enflasyon oranındaki bir artışın cari denge üzerinde negatif etkisinin olacağını söylemek mümkündür.

Sonuç olarak uygulanacak alternatif enflasyonu ve işsizliği önleyici politikaların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri farklı olacaktır. Bu etkilerin ne boyutta ve hangi yönde olacağını keşfedebilmek için kurulacak modelde bağımlı değişken ekonomik büyüme iken enflasyon, işsizlik ve cari açık gibi değişkenlerin bağımsız değişken olarak modele dahil edilmesi gerekmektedir.

Tüm bu açıklamalar ışığında ekonomik büyüme ve diğer makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi incelemek amacı ile ilk model aşağıdaki gibi kurulmuştur.

$$GDP = a_0 + a_1.CAB_t + a_2.INF + a_3.UNEMP + u_t \quad (5.1)$$

Modelde –geleneksel olarak İngilizce kısaltmalar tercih edildiğinden- gayrisafi yurtiçi hasıla değişkeni GDP şeklinde gösterilmiş, ödemeler bilançosu bileşenlerinden cari işlemler dengesi ise CAB ile gösterilmiştir. Fiyatlar genel seviyesindeki değişimi göstermek üzere kullanılan enflasyon oranı INF ve işsizlik oranı UNEMP ile gösterilmiştir. Değişkenlerin hesaplanma yöntemleri ve veri kaynakları daha sonra tanımlanmıştır.

İkinci aşamada Türkiye gibi tüm gelişmekte olan ülkeler için önemli bir gösterge olan ve ekonomik büyüme üzerinde etkisi kuramsal olarak da açıklandığı üzere hem doğrudan hem de dolaylı olarak görülen cari açığın belirleyicileri üzerinde durulmaktadır. Zira cari açığın artması ülkenin döviz ihtiyacını artıracak ve böylece kur yükselecektir. Kurun yükselmesi ile birlikte ithal malların fiyatı yükselecek, bu durum ise hem yeniden cari açığın net ihracat vasıtası ile artmasına hem de enflasyon oranının artmasına neden olacaktır.

Arz ya da talep yönlü enflasyonun ortaya çıkması durumunda ise nispi fiyatlardaki bozulmadan dolayı vergi gelirlerinin reel değeri düşerek bütçe açıklarının artmasına neden olacaktır. Bu durum literatürde ikiz açık olarak adlandırılmaktadır. İkiz açığın oluşması durumunda bütçe açığının içeriden ya da dışarıdan finanse edilmesi gerekmektedir. Keynesyen görüşe göre bütçe açıklarının finansmanı için yapılan iç borçlanmalar bir kamu geliri olarak kabul edilmesine karşın dış borçlanmalar için aynı algı söz konusu değildir. Dış borçlanmanın yalnızca uluslararası piyasalarda güvenilirliği yüksek ülkeler için bir finansman kaynağı olabileceği belirtilmektedir.

Bu aşamada cari açığın belirleyicileri olarak ülke dış borcu ile merkezi yönetim bütçe açığı modele aşağıdaki denklemdeki gibi yerleştirilmiştir.

$$CAB_t = a_0 + a_1.BB_t + a_2.ED_t + u_t \quad (5.2)$$

Cari açık değişkeni CAB, merkezi bütçe açığı değişkeni BB ve dış borç değişkeni ED kısaltması ile modele dahil edilmektedir.

Modeller ile ilgili tüm kuramsal açıklamalar ve kurulan fonksiyonel modellerden sonra modellere dahil edilen değişkenler ve ilgili serilere dair teknik açıklamalara ihtiyaç vardır. Zira değişkenlere ait seriler modellere olduğu gibi yerleştirilmesi durumunda modellerin sağlamlılığı düşük olabilir.

İlk modelde bulunan GSYİH değişkeni ekonomik büyümenin bir göstergesi olarak düşünülürken hem nominal hem de reel olmak üzere iki şekilde açıklanmaktadır. Nominal GSYİH fiyat değişikliklerini de içerirken reel GSYİH fiyat değişikliklerinden muaf durumdadır. Bu nedenle ekonomik büyümeyi net bir şekilde ölçebilmek için reel GSYİH'yi modele dahil etmek rasyonel olacaktır.

Ödemeler bilançosunun reel sektör tarafını ilgilendiren en önemli gösterge olan cari denge değişkeni CAB ile gösterilirken denkleme doğrudan dahil edilmemektedir. Zira cari denge değişkeni nominaldır ve realize edebilmek için ya enflasyon oranından arındırmak ya da nominal GSYİH'deki değişime oranlamak ve modele dahil etmek gerekir.

Modele dahil edilen bir diğer değişken ise enflasyon oranıdır. Enflasyon oranı hesaplanırken tüketici fiyat endeksi değişkeni kullanılmıştır. Zira üretici fiyat endeksi ya da GSYİH deflatörü yurtiçi yerleşiklerin tüketim sepetlerini tam olarak yansıtmamaktadır. Bu nedenle tüketici fiyat endeksinin aynı döneminde bir önceki yılın aynı dönemine oranı şeklinde hesaplanarak modele dahil edilmiştir. Son olarak işsizlik oranı Uluslararası İşgücü Organizasyonu (ILO) tanımlarına göre ilan edilen oransal değerler kullanılmıştır.

İkinci modelde kullanılan cari denge değişkeni birinci modeldeki gibi denkleme dahil edilirken merkezi bütçe dengesi değişkeni yine realize ederek denkleme dahil edilebilir ki bu da iki yolla yapılabilir. Birincisi enflasyon oranından arındırılarak, ikincisi ise nominal GSYİH'ye oranlayarak yapılabilir. Bu çalışmada merkezi bütçe dengesinin nominal GSYİH'ye oranı denkleme dahil edilmiştir. Diğer değişken ise dış borçtur. Yine dış borç değişkeni de GSYİH'ye oranlamak yoluyla realize edilerek denkleme dahil edilmiştir.

Modellerdeki değişkenlere ait veriler ile ilgili bilgiler Tablo 2.1'de sunulmaktadır. Her iki modelde de kullanılan veriler çeyreklik frekanstadır. Verilerin alındıkları veri tabanları mümkün olduğunca dar tutulmuş ve aynı veri merkezinden alınmaya

çalışılmıştır. İlk modeldeki değişkenler 2005 yılının ilk çeyreğinden 2022 yılının ilk çeyreğine kadar giderken ikinci model 2006 yılının ilk çeyreğinden 2021 yılının ilk çeyreğine kadar olan süreyi kapsamaktadır.

Tablo 2.1. Değişkenlere Ait Tanımlamalar

<i>Değişken</i>	<i>Kısaltma</i>	<i>Hesaplama</i>	<i>Kaynak</i>
Gayrisafi yurtiçi hasıla	GDP	Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla	IMF Uluslararası Finansal İstatistikler Veri tabanı
Enflasyon	INF	Tüketici fiyat endeksinin aynı yılın bir önceki döneme göre değişimi	IMF Uluslararası Finansal İstatistikler Veri tabanı
İşsizlik	UNEMP	İşsizlerin işgücüne oranı	IMF Uluslararası Finansal İstatistikler Veri tabanı
Cari denge	CAB	Cari açığın nominal GSYİH'ye oranı	IMF Uluslararası Finansal İstatistikler Veri tabanı (nominal GSYİH de aynı kaynaktan elde edilmiştir.
Merkezi bütçe açığı	BB	Merkezi bütçe açığının nominal GSYİH'ye oranı	IMF Uluslararası Finansal İstatistikler Veri tabanı (nominal GSYİH de aynı kaynaktan elde edilmiştir.
Dış borç	ED	Toplam dış borcun nominal GSYİH'ye oranı	TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

Tablo 2.1’da kaynakları verilen değişkenlerin hesaplanması ile ilgili üzerinde durulması gereken iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki cari açık ve dış borç verileri Amerikan doları cinsinden olup, çeyreklik GSYİH verileri Türk lirası cinsindendir. Değişkenler arasındaki para birimi farklılığını ortadan kaldırmak için nominal GSYİH serisini Türk lirası / Amerikan doları kuruna bölmek suretiyle çeyreklik nominal GSYİH serisi Amerikan dolarına çevrilmiş böylelikle para birimleri eşitlenmiştir. İkinci husus ise dış borç ile ilgilidir. Dış borç serisi kümülatif hesaplanmaktadır ve her çeyrek ilan edilen değer geçmiş dönemlerden devam eden miktarlardır. Öte yandan çeyreklik nominal GSYİH serileri çeyreklik hesaplanmaktadır. Bu nedenle değerler 1’in üzerinde çıkmaktadır. Son olarak nominal GSYİH’nin Amerikan dolarına çevrilirken kullanılan

nominal döviz kuru yine IMF tarafından yayınlanan Uluslararası Finansal İstatistikler veri tabanından elde edilmiştir.

2.2. Metodoloji

Çalışma kapsamında modelde kullanılacak değişkenlerin durağanlığı Becker vd. (2006) tarafından geliştirilen Fourier KPSS Birim Kök Testi ile test edilmiştir. Sonrasında ise birim kök testi ile uyumlu olan Fourier Gecikmesi Dağıtılmış Otopregresyon Modeli (FARDL) kullanılarak değişkenler arasındaki eşbütünleşme test edilmiştir. Son olarak ise Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

2.2.1. Becker vd. (2006) Fourier KPSS Birim Kök Testi

Geleneksel birim kök testlerinin güçlerinin (power) zayıf kalması nedeniyle ekonometri literatürü yeni arayışlar içerisine girmiştir. İçsel ve dışsal şokların yakalanmasında fourier fonksiyonların regresyonlara girmesi çok kısa bir süre önce olmuştur. Becker vd. (2006) regresyonlarda deterministik değişkenleri bulmak için fourier fonksiyonların frekanslarının kullanarak birim kök testi yapmaktadır. Normal şartlar altında değişken konjonktürel dalgalanmaya sahip olmasa da fourier fonksiyonla belirli bir kalıba oturtulabilmektedir. KPSS birim kök testinde olduğu gibi testin sıfır hipotezi durağanlığı iddia etmektedir. Becker vd. (2006) çalışmasında;

$$Y_t = X_t'\beta + Z_t'\gamma + r_t + e_t$$

Ve

$$r_t = r_{t-1} + u_t$$

Şeklinde tanımlanmaktadır. Hata terimleri bağımsız ve özdeş dağılıma sahiptir. Y_t düzey değerinde durağan bir süreci, $X_t=[1, t]$ trendde durağan süreçleri tanımlamaktadır. Deterministik değişkenlerde bilinmeyen sayıya kırıma durumunu minimize eden k frekans sayısı ve T örneklem büyüklüğü olmak üzere $Z_t=[\sin(2\pi kt/T), \cos(2\pi kt/T)]$ şeklinde tanımlanmaktadır. Testin sıfır hipotezi;

$$y_t = \alpha + \beta t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + e_t$$

Testin kritik değerleri frekans sayısı k'ya ve T örneklem sayısına bağlı olarak değişmektedir. Test istatistiği;

$$\tau_{\mu}(k) = \frac{1}{T^2} \frac{\sum_{t=1}^T \bar{S}_t(k)^2}{\bar{\delta}^2}$$

Şeklinde hesaplanmaktadır.

2.2.2. Fourier Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresyon Modeli (FARDL)

Model 1'de Reel gayrisafı yurtiçi hasılanın bağımlı, cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranının, enflasyon oranının ve işsizlik oranının bağımsız değişkenler olarak yer aldığı fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresif model aşıaıda verilmiştir.

$$\begin{aligned} \Delta LNRGDP_t = & \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_3 LNRGDP_{t-1} + \delta_4 CAB_{t-1} + \delta_5 INF_{t-1} + \delta_6 UN_{t-1} + \\ & \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta LNRGDP_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta CAB_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta INF_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta UN_{t-i} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (5.3)$$

Şeklinde kurulmaktadır. δ_0 sabit terimi, δ_1 ve δ_2 sinüs ve kosinüs fourier fonksiyonları, diğer parametreler de sırasıyla cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranına, enflasyon oranına ve işsizlik oranına ait katsayıları göstermektedir.

Model 2'de cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranının bağımlı, bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı ve dış borçların GSYİH'ye oranı bağımsız değişkenler olarak yer aldığı fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresif model;

$$\begin{aligned} \Delta CAB_t = & \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_3 CAB_{t-1} + \delta_4 BB_{t-1} + \delta_5 ED_{t-1} + \\ & \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta CAB_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta BB_{t-i} + \sum_{i=1}^{p-1} \phi'_i \Delta ED_{t-i} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (5.4)$$

şeklinde kurulmaktadır. δ_0 sabit terimi, δ_1 ve δ_2 sinüs ve kosinüs fourier fonksiyonları, diğer parametrelerde sırasıyla bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı ve dış borçların GSYİH'ye oranı değişkenlere ait parametreleri göstermektedir.

2.2.3. Fourier Nedensellik

Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi vektör otoregresyon modellerini baz almaktadır. Vektör otoregresyon modellerini baz alması nedeniyle değişkenlerin modelleme sıralamaları dikkate alınmamaktadır. Sistemde her bir değişken içsel olarak kabul görmektedir.

$$y_t = \alpha_0 + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + e_t$$

$d_{\max}$ değişkenlerin maksimum bütünleşme derecelerini ve p ise vektör otoregresyon modelinden elde edilen otokorelasyonun olmadığı optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir.

$$Y_t = \gamma + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{d_{\max}} \delta_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{d_{\max}} \theta_{1i} Y_{t-i} + \varepsilon_{1t}$$
$$X_t = \omega + \sum_{i=1}^p \alpha_{2i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{d_{\max}} \delta_{2i} X_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{d_{\max}} \theta_{2i} Y_{t-i} + \varepsilon_{2t}$$

Testin sıfır hipotezi

$$H_0 : \alpha_{1i} = 0$$

$$H_0 : \alpha_{2i} = 0$$

şeklinde olup nedenselliğin olmadığını ifade etmektedir. Nazlıoğlu vd. (2016) ise geleneksel vektör otoregresyon modellerine yapısal kırılmaları eklemiş ve sabit terime dayanan varsayımı tekrar gözden geçirmiştir. Böylece sabit terim yerine sinüs ve kosinüs fonksiyonları regresyona eklemişlerdir.

$$y_t = \alpha_0 + \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t$$

k frekans sayısını ifade etmektedir. Fourier fonksiyonların regresyona dahil edilmesi ile birlikte yapısal kırılmanın zamanı ve sayısı bilmeye gerek olmadan konjonktürel dalgalanmalar bulunmaktadır. Nazlıoğlu vd. (2016) örneklem sayısının az olması durumunda daha iyi sonuçlar veren F testini kullanmışlardır.

2.3.Uygulama Sonuçları

Çalışma kapsamında iki model incelenmektedir. Bunlardan ilkinde ekonomik büyümenin belirleyicileri üzerinde durulurken ikinci modelde cari açığın belirleyicileri üzerinde durulmaktadır. İncelenen dönemlerin farklı olması her iki modelin ayrı başlıklarda özetlenmesini gerektirmektedir.

2.3.1. Model 1'e Ait Uygulama Sonuçları

Ampirik analizin iki kısımdan oluştuğu bölümün ilk kısmında bahsedilmiştir. Bu bağlamda ilk modelde 2005:Q1-2022:Q1 dönemi Türkiye ekonomisine ait veriler kullanılmıştır. Bu veriler, reel gayrisafi yurtiçi hasıla (GDP), cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının (CAB), enflasyon oranı (INF), işsizlik oranı (UNEMP) değişkenleri kullanılmaktadır. Yalnızca reel GSYİH oranının doğal logaritması alınmaktadır.

Uygulama bölümünde Becker vd. (2006) fourier birim kök testi (FKPSS), fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (FARDL) ve alternatif fourier nedensellik testleri uygulanmaktadır. Bu testler uygulanmadan önce ilk modelde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler kontrol edilmelidir. İlgili tanımlayıcı istatistikler tablo 2.1'de sunulmuştur.

Tablo 2.2. Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler

	LNGDP	CAB	INF	UNEMP
Ortalama	12.801	-0.033	10.852	10.628
Medyan	12.832	-0.037	9.2181	10.433
Maksimum	13.231	0.051	54.799	14.666
Minimum	12.407	-0.097	4.3442	7.7000
Standart Sapma	0.2471	0.029	6.7381	1.7590
Çarpıklık	0.0096	0.667	4.3947	0.4844
Basıklık	1.6396	3.719	27.707	2.2907
Jarque-Bera	5.3213	6.614	1977.23	4.1448
Olasılık Değeri	0.069*	0.036**	0.00***	0.125

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

2005Q1-2022Q1 arası dönemde reel GSYİH değişkeninin ortalaması yaklaşık 12.800, cari dengenin GSYİH'ye oranının ortalaması %0,033, enflasyon oranı değişkeninin ortalaması %10,8 ve işsizlik oranının ortalaması ise %10,6 olmuştur. Cari fazla olarak en yüksek değer %0,051 GSYİH oranına ulaşmaktadır. İlgili dönemde enflasyon oranı

yüksek %54,7 ve işsizlik oranı ise en yüksek %14 olarak kaydedilmiştir. Cari açık neredeyse GSYİH'nin %10'una yaklaştığı görülmektedir. Enflasyon oranı ise merkez bankasının enflasyon hedeflemesi stratejisi uyguladığı bu dönemde en düşük %6,7 olmuştur. İşsizlik oranı ise dönem içerisinde ortaya çıkan ulusal ve uluslararası ekonomik krizlere rağmen en düşük %7,7 değerini almıştır. Bütün değişkenlerin kuyruk dağılımları sağa çarpıktır. Doğal logaritması alınmış reel GSYİH ve işsizlik oranı değişkenleri basık ve diğer değişkenlerin dağılımları diktir. Jarque-Bera normallik testine göre reel GSYİH değişkeni %10 anlam seviyesinde, cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranı değişkeni % anlam seviyesinde, enflasyon oranı değişkeni ise % anlam seviyesinde normal dağılımın olmadığı alternatif hipotezin kabul edildiği görülmektedir. Öte yandan işsizlik oranı değişkeni ise normal dağılımı ifade eden boş hipotezin kabul edildiği açıktır. Değişkenlerin normal dağılıma uymaması fourier fonksiyonlarla ile tahminin daha güçlü sonuçlar vereceğini düşündürmektedir.

Tablo 2.3. Fourier KPSS Test Sonuçları

GDP	Frekans (k)	FKPSS
Sabitli Model	1	0.476***
Sabitli ve Trendli Model	2	0.052
CAB		
Sabitli Model	1	0.051
Sabitli ve Trendli Model	1	0.112***
INF		
Sabitli Model	1	0.398***
Sabitli ve Trendli Model	1	0.041
UNEMP		
Sabitli Model	3	0.452**
Sabitli ve Trendli Model	3	0.140*

Notlar: FKPSS testinde %1, %5 ve %10 anlam seviyesinde kritik değerler sırasıyla k=1 için sabitli modelde 0.131, 0.172 ve 0.269, sabitli ve trendli modelde 0.047, 0.054 ve 0.071'dir. k=2 için sabitli modelde 0.667, 0.412 ve 0.315 ve sabitli-trendli modelde 0.202, 0.132 ve 0.103'tür. k=3 için sabitli modelde 0.718, 0.448 ve 0.339 ve sabit-trendli modelde 0.201, 0.142 ve 0.114'tür. ***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

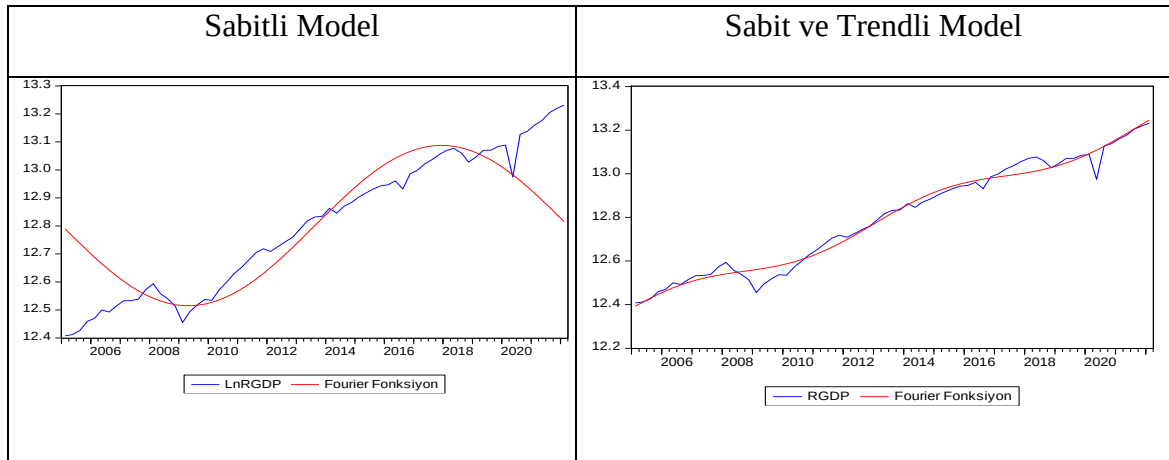
Fourier KPSS birim kök testinde sıfır hipotezi değişkenin birim kök taşımadığı ve alternatif hipotez ise değişkenin birim kök taşıdığı şeklindedir (Becker vd., 2006). Buna göre reel GSYİH değişkenin sabitli modelde %1 anlam seviyesinde, cari dengenin GSYİH'ye oranı değişkeni sabit terimli ve trendli modelde %1 anlam seviyesinde, enflasyon oranı değişkeni sabitli modelde %1 anlam seviyesinde, işsizlik oranı değişkeni

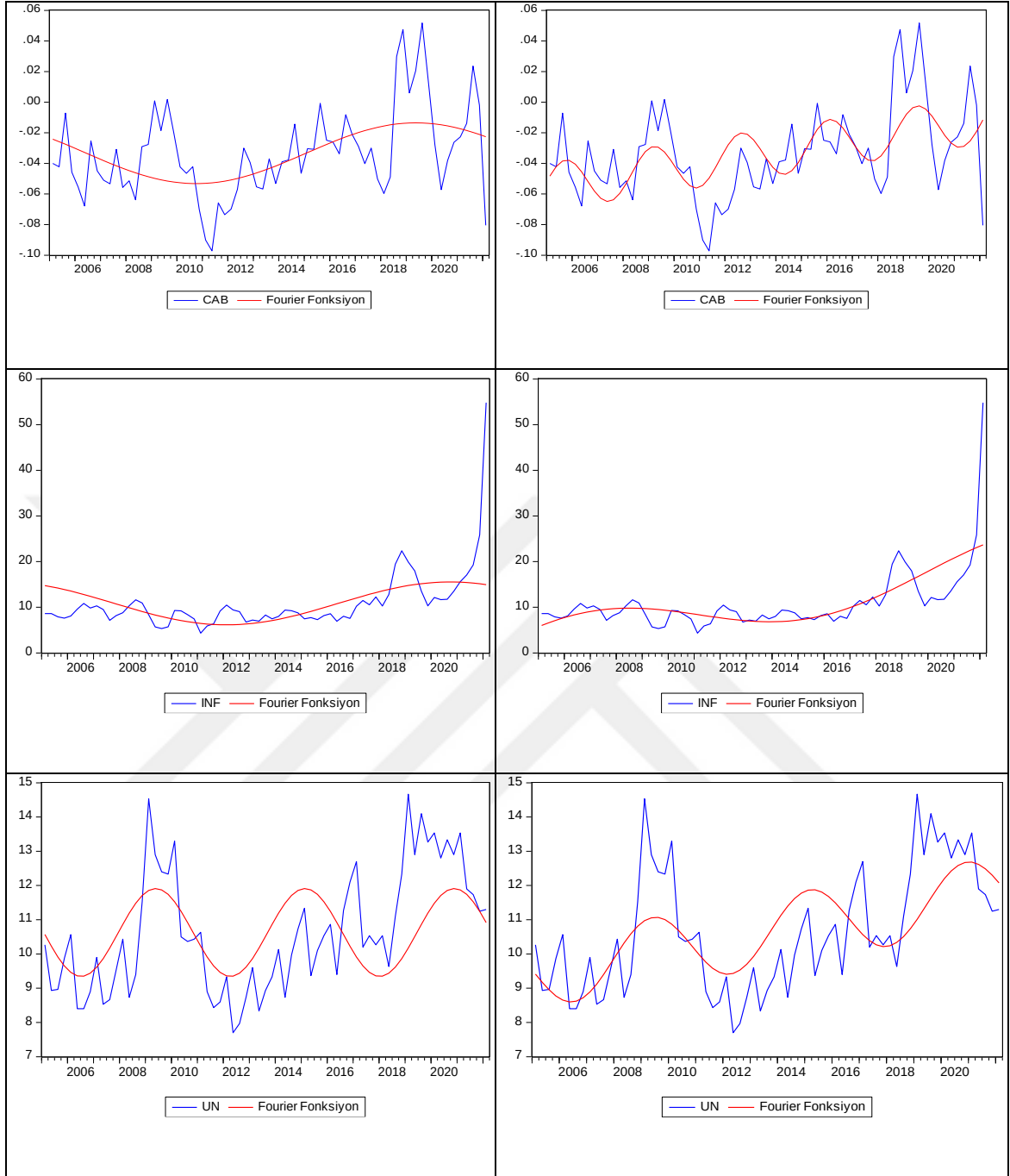
ise sabit terimli modelde %5 anlam seviyesinde ve sabit ve trendli modelde %10 anlam seviyesinde birim kök taşımaktadır. Konuya diğer açıdan yaklaşıldığında reel GSYİH değişkeni sabit-trendli modelde, cari dengenin GSYİH'ye oranı değişkeni sabitli modelde, enflasyon oranı değişkeni ise sabitli ve trendli modelde birim kök taşımamaktadır.

Ortaya çıkan birim kök testi sonuçlarına tutarlı bir şekilde fourier fonksiyonlara ait grafiklerde ortaya çıkmaktadır. Reel GSYİH değişkeni sabitli modelde konjonktürel dalgalanmalara uygun bir yapı izlemektedir. Ancak trend değişkenin dahil edildiği modelde ise pozitif eğimli trendin varlığı görülmektedir. Cari işlemler dengesine ait fourier fonksiyonlar sabitli ve trendli modelde daha kısa süreli dalgalanmalara maruz kalmaktadır. Bu durumda trend değişkeninin dahil edildiği modelde deterministik faktörlerin (nominal döviz kuru, üretim yapısının ithalata bağımlılığı, kamunun cari denge üzerindeki etkisi) daha etkili olduğu sorusunu akıllara getirmektedir.

Enflasyon oranı değişkeni ise stabil ve yatay bir bant aralığında tüm yaşanan ekonomik dalgalanmalara rağmen etkilenmemektedir. Bu konuda merkez bankasının enflasyon hedeflemesi stratejisini uyguladığı ampirik analiz döneminde 2008 krizinin etkisi sonucu rezerv paranın genişlemesiyle birlikte döviz kuru geçiş etkisinin düşmesi ile başarı sağlandığı düşünülmektedir. Analizin son dönemlerine doğru likidite fazlasının sterilize edilmesi sonucunda ulusal paranın değer kaybetmesi fiyat istikrarında bozulmaya yol açmış ve bu durum Grafik 2.1'de gösterilmiştir.

Grafik 2.1. Fourier Fonksiyonlara Ait Grafikler

Tablo 2.4. FARDL Eş bütünleşme Test Sonuçları

Optimal Frekans		min AIC			
0.4		-4.3194			
		Test İstatistiği	90%	95%	99%
F _A		5.451*	4.634	5.590	8.607
t		-4.011**	-3.437	-3.790	-4.904
F _B		4.298**	3.307	4.191	7.461

Banerjee vd. (2017) fourier eşbütünleşme testinde sıfır hipotezi fourier eşbütünleşme ilişkisi bulunmadığını, alternatif hipotezde fourier eşbütünleşme ilişkisi olduğunu ifade etmektedir. F_A istatistiğine göre %10 anlam seviyesinde, F_B ve t istatistiğine göre %5 anlam seviyesinde fourier eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 2.5. FARDL Uzun Dönem Parametreler

	Parametre	Olasılık Değeri
δ_0	13.049	0.00***
δ_1	0.092	0.00***
δ_2	-0.407	0.00***
δ_4	-0.002	0.091*
δ_5	0.0006	0.048**
δ_6	-0.0208	0.00***

Not: ***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir. δ_0 sabit terimi, δ_1 ve δ_2 sinüs ve kosinüs fourier fonksiyonları, diğer parametreler de sırasıyla cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranına, enflasyon oranına ve işsizlik oranına ait katsayıları göstermektedir.

Sabit terim, fourier fonksiyonlar ve işsizlik oranı değişkenlerine ait parametreler %1 anlam seviyesinde, cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranı değişkeni %10 anlam seviyesinde ve enflasyon oranına ait parametre %5 anlam seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. 2005:Q1-2022:Q1 döneminde Türkiye ekonomisinde cari işlemler dengesinin %1 oranında daha iyileşmesi reel GSYİH'yi yaklaşık %0,002 azaltmaktadır. Bu dönemde enflasyon oranının %1 artması gayrisafi reel GSYİH'yi yaklaşık %0,006 artırmaktadır. İşsizlik oranının %1 artması ise reel GSYİH'yi yaklaşık %0,02 azaltmaktadır. Fourier fonksiyonların bağımsız değişkenlerden daha fazla reel GSYİH üzerinde etkili olması konjonktürel dalgalanmalar nedeniyle para ve maliye politikalarının beklenen etkiyi yaratmadığı ve ekonominin dışsal makro ekonomik faktörlerden daha fazla etkilendiği sorusunu akıllara getirmektedir.

Katsayılar iktisadi olarak değerlendirildiğinde, car dengedeki bozulmanın reel GSYİH'yi azaltması iktisadi olarak beklenen bir durumdur. Zira Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde büyüme ihracata dayalı iken ihracat ise ithalata dayalıdır. Çünkü ihracat yapabilmek için özellikle hammadde ithalatı yapılmaktadır. Dahası

üretimde kullanılan enerji ithalat yoluyla elde edilmektedir. Hal böyleyken söz konusu hammadde ve enerjinin ithalatındaki azalma cari açıktaki bir azalma olarak yorumlanabilirken sonucunda ekonomik büyümede de bir azalma olarak sonuçlanacaktır. Yanar ve Kerimoğlu (2011) yaptıkları analizde bulguları destekler sonuçlara ulaşmışlardır. Analizlerinde cari açık, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan yazarlar, ilişki içerisinde enerjinin de olduğunu bulmuşlardır. Bu nedenle cari açıktaki düşüşü ekonomik büyüme performansında bir zayıflama olarak yorumlamak mümkündür. Bununla birlikte katsayı oldukça küçük ve istatistiki anlamlılık seviyesi oldukça düşüktür.

Enflasyon oranındaki bir yükselişin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etki de yorumlanmaya değerdir. Şöyle ki, enflasyon oranındaki artış ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Bu sonuç iktisadi açıdan beklenen bir durumlardan bir tanesidir (Yapraklı, 2010: 288). Phillips eğrisi üzerinden değerlendirilirse enflasyon oranını ekonomik büyümenin maliyeti olarak yorumlanabilir (Berber ve Artan, 2004: 11). Ekonomi büyürken artan toplam talep beraberinde fiyat artışlarını ve dolayısıyla enflasyon oranındaki artışı beraberinde getirecektir. Her ne kadar katsayı %0,0006 gibi oldukça küçük olsa da istatistiksel anlamlılık seviyesi %5'in altındadır.

Son olarak işsizlik oranı değişkenine bakılabilir. Test sonuçlarına göre işsizlik oranındaki artışın ekonomik büyüme oranı üzerindeki etkisi negatiftir. Bu durum iktisadi olarak anlamlıdır. Okun kanunu üzerinden açıklanabilecek bu sonuçta üretim faktörlerinden bir tanesi olan emek işgücü daha az istihdam edildikçe ekonomi daha az büyüyecektir. Yani işsizlik ile ekonomik büyüme oranı arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur (Sungur, 2019: 41). Böylelikle üretim faktörlerinden emeğin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu sonuç istatistiki olarak anlamlı olup katsayısı 0,2 seviyesindedir.

İşsizlik oranı ile ilgili yorumlanabilecek bir diğer husus da işsizlik oranı değişkenine ait katsayının büyüklüğüdür. İşsizlikteki artışın ekonomik büyümeyi %0,2 gibi küçük bir miktarda etkilemesi Türkiye ekonomisinin üretim yapısı ile ilgili de fikir vermektedir. Zira işsizlik oranındaki artışın ekonomiyi, %0,5'in üstündeki bir oranda etkilemesi, üretimde emeğin sermayeye nispetle daha fazla kullanıldığı, %0,5'in altındaki bir oranda etkilemesi ise üretimde emeğin sermayeye nispetle daha az

kullanıldığı anlamına gelmektedir. İlk durumda emek yoğun üretim yapısından bahsederken, ikinci durumda sermaye yoğun üretim yapısından bahsetmek mümkündür. Türkiye ekonomisinin 2001 krizi sonrası ekonomi büyüme tecrübesi Takım (2015) tarafından “istihdamsız büyüme” şeklinde tanımlanmıştır. Elde edilen bulgular da aslında bu tanıma uygun görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde bu katsayının %0,2 olması emeğin istihdamındaki bir azalmanın ekonomik büyümeyi tahmin edilenden daha az etkilediği, bu nedenle Türkiye ekonomisinin üretim yapısının daha çok sermaye yoğun üretim yapısının olduğu anlamına gelmektedir. Ele alınan dönem dikkate alındığında Türkiye’de GSYİH içerisinde sanayi ve hizmet sektörlerinin payı artarken istihdamda yine bu sektörlerin paylarının arttığı görülmektedir. Birinci model ile elde edilen bu sonuçların yanısıra değişkenler arasındaki ikili nedensellik ilişkilerin incelenmesi sonuçların kontrol edilmesi adına faydalı olacağından sonraki aşamada Fourier nedensellik analizleri sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 2.6. Fourier Nedensellik Test Sonuçları

Ho: LnRGDP CAB’ın Granger nedeni değildir.						
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{ma} x
Fourier Standart GC tek frekans	5.902	0.116	0.160	3	3	-
Fourier TY tek frekans	0.106	0.745	0.720	3	1	1
Fourier Standard GC birikimli frekans	0.825	0.844	0.860	3	3	-
Fourier TY birikimli frekans	0.781	0.677	0.600	3	2	1
Ho: CAB LNRGDP’nın Granger nedeni değildir.						
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{ma} x
Fourier Standart GC tek frekans	0.476	0.924	0.960	3	3	-
Fourier TY tek frekans	0.287	0.592	0.630	3	1	1
Fourier Standard GC birikimli frekans	0.279	0.964	0.940	3	3	-
Fourier TY birikimli frekans	0.126	0.939	0.940	3	2	1
Ho: LNRGDP INF’nın Granger nedeni değildir.						
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{ma} x
Fourier Standart GC tek frekans	0.332	0.564	0.560	3	1	-
Fourier TY tek frekans	1.047	0.593	0.510	3	2	1

Fourier Standard GC birikimli frekans	15.660	0.00***	0.00***	3	1	-
Fourier TY birikimli frekans	0.684	0.711	0.630	3	2	1
Ho: INF LNRGDP'nin Granger nedeni değildir.						
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{max}
Fourier Standart GC tek frekans	0.279	0.597	0.580	3	1	-
Fourier TY tek frekans	6.454	0.041**	0.00***	3	2	1
Fourier Standard GC birikimli frekans	0.129	0.719	0.75	3	1	-
Fourier TY birikimli frekans	5.757	0.056**	0.091*	3	2	1
Ho: LNRGDP UN'ın Granger nedeni değildir.						
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{max}
Fourier Standart GC tek frekans	6.527	0.089*	0.09*	3	3	-
Fourier TY tek frekans	5.484	0.096*	0.091*	3	2	1
Fourier Standard GC birikimli frekans	0.692	0.875	0.890	3	3	-
Fourier TY birikimli frekans	0.602	0.740	0.760	3	2	1
Ho: UN LNRGDP'nin Granger nedeni değildir.						
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{max}
Fourier Standart GC tek frekans	0.610	0.894	0.930	3	3	-
Fourier TY tek frekans	0.502	0.778	0.850	3	2	1
Fourier Standard GC birikimli frekans	6.362	0.095*	0.09*	3	3	-
Fourier TY birikimli frekans	4.985	0.083*	0.079*	3	2	1

Notlar: ***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir. Bootstrap sayısı 1000'dir. k; optimal frekansı, p; optimal gecikme uzunluğu, d_{max}; maksimum bütünleşme derecelerini, GC; Granger nedenselliği, TY; Toda-Yamamoto nedenselliği ifade etmektedir. Optimal gecikme uzunluğunun seçilmesinde Akaike Bilgi Kriteri kullanılmaktadır. Granger'a dayalı nedensellik testleri Enders ve Jones (2016), TY tabanlı nedensellik testleri ise Nazlıoğlu vd., (2016) tarafından geliştirilmiştir.

Tablo 2.6'da farklı nedensellik analizlerinden elde edilen sonuçlar sunulmaktadır. İlk olarak reel GSYİH ile cari denge arasındaki ilişkiye ait değerleri incelemek mümkündür. Buna göre reel GSYİH ile cari işlemler dengesi arasında fourier anlamda herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Nedensellik analiz sonuçları istatistiki olarak anlamlı değildir. Bu sonuçlar ile Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem katsayıları karşılaştırıldığında az da olsa benzerlik gösterdiği söylenebilir. Zira Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon analizinden elde edilen

katsayının istatistiki anlamlılık seviyesi 0,091 olup ancak %10 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

İkinci adımda reel GSYİH ile enflasyon oranı arasındaki ilişkiye ait sonuçlara bakılabilir. Tablo 2.6'ya göre değişkenler arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğu görülmektedir. Reel GSYİH'den enflasyon oranına doğru %1 anlam seviyesinde fourier standart Granger birikimli frekans nedenselliği bulunmaktadır. Enflasyon oranından reel GSYİH'ye doğru Fourier TY tek frekans nedensellik testinde asimptotik olarak %5 ve bootstrap olarak %1 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Yine Enflasyon oranından reel gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru fourier TY birikimli frekans nedensellik testinde asimptotik olarak %5 ve bootstrap olarak %10 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Sonuçlara göre değişkenler arasındaki ilişki çift yönlü olmakla beraber reel GSYİH'den enflasyon oranına doğru nedenselliğin daha kuvvetli olduğu söylenebilir.

Üçüncü aşamada reel GSYİH ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiye ait sonuçlar incelenebilir. Tablo 2.6'ya göre, reel GSYİH'den işsizlik oranına doğru fourier standart Granger tek frekans nedensellik testinde hem asimptotik olarak hem de bootstrap olarak %10 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Yine reel GSYİH'den işsizlik oranına doğru fourier TY tek frekans nedensellik testinde hem asimptotik olarak hem de bootstrap olarak %10 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Bu sonuç Öztürk ve Sezen (2018) ile Türkiye için benzer sonuçların olduğunu göstermektedir. Öte yandan işsizlik oranından reel GSYİH'ye doğru fourier standart Granger birikimli frekans nedensellik testinde hem asimptotik olarak hem de bootstrap olarak %10 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Son olarak işsizlik oranından reel GSYİH'ye doğru fourier TY birikimli frekans nedensellik testinde hem asimptotik olarak hem de bootstrap olarak %10 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Sonuçlar işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasında zayıf bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Nedensellik analizi sonuçlarını Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem sonuçları ile karşılaştırıldığında da benzerlikler olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü elde edilen katsayının istatistiki anlamlılık seviyesi yüksek olsa da büyüklüğü beklenenin aksinedir. Bu etkinin zayıf olduğunu göstermektedir.

Nedensellik analiz sonuçları iktisadi olarak değerlendirildiğinde, cari dengedeki bir değişim ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Yani gelişmekte olan ülkeler için geçerli olan dış açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin olduğu iddiası Türkiye için ele alınan dönemde geçerli değildir. Bu sonuç ile Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem analizi karşılaştırıldığında da tutarlı olduğu görülmektedir. Zira Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon sonuçları da istatistiksel olarak da iktisadi olarak çok zayıf bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

İkinci olarak enflasyon oranı ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında çift yönlü bir nedenselliğin varlığı bulunmaktadır. Her ne kadar nedenselliğin istatistiki anlamlılığı testler arasında değişkenlik gösterse de ekonomik büyümeden enflasyon oranına doğru olan nedensellik Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem katsayısı ile birlikte Türkiye’de enflasyon oranının ekonomik büyümenin bir maliyeti olduğu görüşünü desteklediği söylenebilir. Enflasyon oranından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ise enflasyon oranındaki artışın ekonomik büyümeyi desteklediğini göstermektedir. Bu da iktisadi olarak enflasyon arttıkça üreticilerin stok üretimine yöneldiği, böylece bugün ürettikleri malı ilerleyen dönemde daha yüksek fiyattan satarak karlarını artırmayı amaçladıklarını göstermektedir.

Son olarak işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedenselliğin varlığı görülmektedir. Nedensellik ilişkisi her iki yönde de istatistiki anlamlılığının düşük olması dikkate alındığında Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem analiz sonuçlarını desteklemektedir. Buna göre işsizlik oranı değiştikçe ekonomik büyüme bundan az etkilenmektedir. Bu durum Türkiye’de işsizliğin azaltılması için ekonomik büyümenin desteklenmesinin çok etkili olmayacağı şeklinde yorumlanabilir.

Tüm Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon ve nedensellik sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, ekonomik büyüme ile enflasyon oranı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu, işsizliğin ekonomik büyüme ile çözülemeyeceği sonucuna ulaşılabilir. İlginç sonuçlardan bir tanesi ise ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişkinin çok zayıf, hatta olmamasıdır. Gerek Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon gerekse

nedensellik analizleri ilişkinin olmadığı yönünde kuvvetli ipuçları vermektedir. Bu durumda cari açığın neden oluştuğunu bulmak gerekmektedir.

Bu bağlamda oluşturulan ikinci modelde cari açığın temel belirleyicisinin ne olduğu incelenmesi adına önemlidir. İkinci denklemde modele eklenen merkezi bütçe açığı ile dış borç değişkenleri bu konuda fikir verebilecektir.

2.3.2. Model 2'ye Ait Uygulama Sonuçları

Cari açığın belirleyicilerinin incelendiği analizin ikinci kısmında Türkiye ekonomisinin 2005:Q1-2022:Q1 dönemi çeyreklik veriler ile incelenmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranının (CAB), bütçe dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (BB) ve dış borçların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (ED) değişkenleri kullanılmaktadır.

Tablo 2.7. Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler

	CAB	BB	ED
Ortalama	-0.033	-0.020	1.808
Medyan	-0.036	-0.018	1.764
Maksimum	0.051	0.032	2.591
Minimum	-0.097	-0.103	1.320
Standart Sapma	0.0301	0.025	0.329
Çarpıklık	0.652	-0.661	0.471
Basıklık	3.608	3.859	2.148
Jarque-Bera	5.621	6.746	4.3747
Olasılık	0.060*	0.034**	0.112

Not: ***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

Tablo 2.7'ye göre, 2006:Q1-2022:Q1 arası dönemde cari dengenin GSYİH'nin ortalaması %0.033, bütçe dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ortalaması %-0.02, dış borçların GSYİH'ye oranı ortalaması %1.8 olmaktadır. Analiz dönemi içerisinde cari dengenin GSYİH'ye oranının en yüksek %0.05'e, bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı (kamu bütçe fazlası) 0.03'e ve dış borçların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ise en yüksek %2.59'a yükselmiştir.

Bu dönemde cari dengenin GSYİH'ye oranı (cari açık) %0.09'a, bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı (kamu bütçe açığı) %0.1'e ve dış borçların GSYİH'ye oranı ise %1.3'e düşmektedir. Standart sapma konusunda en yüksek değere dış borçların

GSYİH'ye oranı ve en düşük değere ise bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı değişkeni sahiptir. Cari dengenin GSYİH'ye oranı ve bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı değişkenlerinin kuyruk dağılımı diktir. Ampirik analizde bütün değişkenler sağa çarpıktır. Jarque-Bera normallik testinde ise cari dengenin GSYİH'ye oranı değişkeni %10 anlam seviyesinde ve bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı değişkeni ise %5 anlam seviyesinde normal dağılımın olmadığı alternatif hipotez kabul edilmektedir. Dış borçların GSYİH'ye oranı değişkeni içinse normal dağılımın olduğu boş hipotez kabul edilmektedir.

Tablo 2.8. Fourier KPSS Test Sonuçları

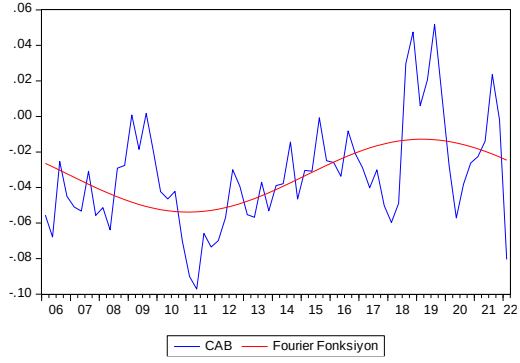
CAB	Frekans (k)	FKPSS
Sabitli Model	1	0.054
Sabitli ve Trendli Model	1	0.098***
BB		
Sabitli Model	2	0.146
Sabitli ve Trendli Model	2	0.147
ED		
Sabitli Model	1	0.420***
Sabitli ve Trendli Model	1	0.045

Notlar: FKPSS testinde %1, %5 ve %10 anlam seviyesinde kritik değerler sırasıyla k=1 için sabitli modelde 0.131, 0.172 ve 0.269, sabitli ve trendli modelde 0.047, 0.054 ve 0.071'dir. k=2 için sabitli modelde 0.667, 0.412 ve 0.315 ve sabitli-trendli modelde 0.202, 0.132 ve 0.103'tür. ***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir.

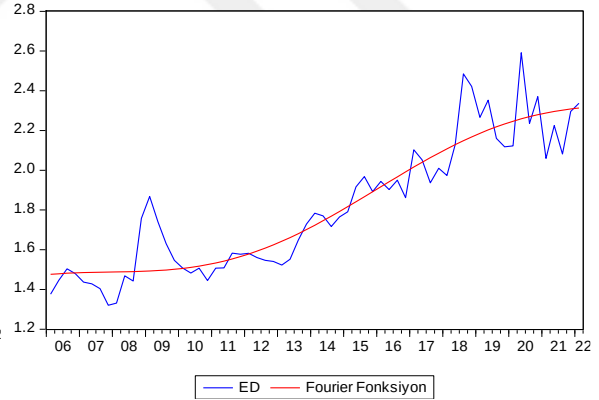
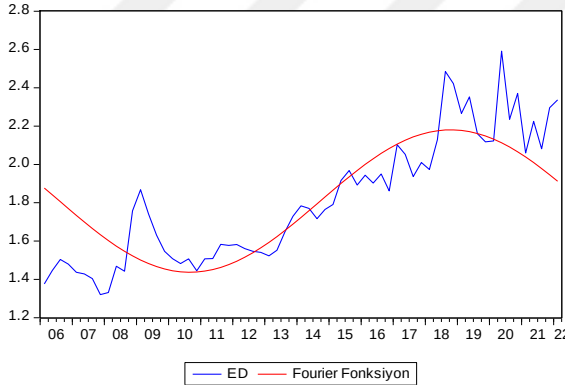
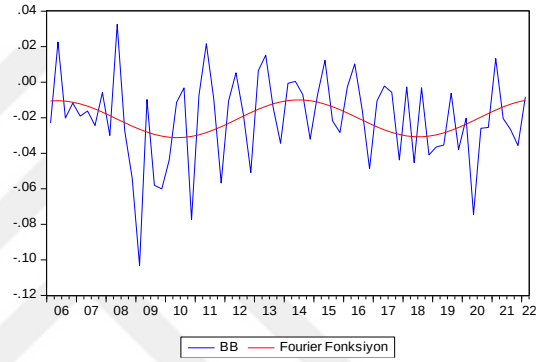
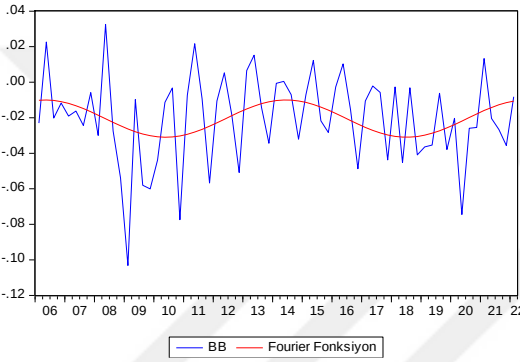
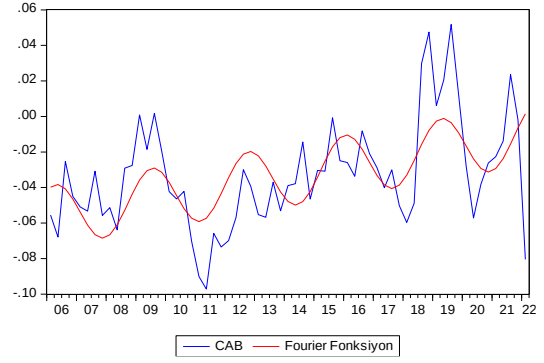
Cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranı değişkeni sabitli modelde birim kök taşımaktadır. Ancak trend değişkeninin modele dahil edilmesi halinde birim kök sorunu kalmamaktadır. Trend değişkenin dahil edildiği modelde birim kök sorununu ortaya çıkması cari açık veren Türkiye ekonomisinde sürdürülebilirlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı değişkeni ise hem sabitli modelde hem de trend değişkeninin dahil edildiği modelde birim kök sorunu bulunmamaktadır. Her iki modelde birim kök olmaması daraltıcı maliye politikası ile birlikte ortaya çıkan faiz dışı fazlanın yarattığı ortamdan kaynaklanmaktadır. Dış borçların GSYİH'ye oranı değişkeni ise sabit modelde %1 anlam seviyesinde birim taşımaktadır. Bu değişkenin sabitli ve trendli modelde birim kök sorunu bulunmamaktadır.

Grafik 2.2. Fourier Fonksiyonlara Ait Grafikler

Sabitli Model

Sabit ve Trendli Model

Cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranının trendli modelde çok daha sık frekanslarla dalgalanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Sık frekans dalgalanmalarının nedeninin özellikle nominal döviz kurundaki dalgalanmalar ve Türkiye ekonomisinin uluslararası piyasalara entegrasyonu ile birlikte küresel ekonomik gelişmelerin etkileme derecesinin yükseldiği düşünülmektedir. Ancak sabitli modelde fourier fonksiyonların trend yönünün negatif olması ve sabitli trendli modelde pozitif olması standart sapmanın yüksek olmasına bağlı olarak öngörülebilir bir yapı sergilememektedir.

Bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı değişkeninde ise her iki modelde fourier fonksiyon birbirine paralel bir uyum göstermektedir. 2017 sonrası dönemde pozitif trende girmektedir. Dış borçların GSYİH'ye oranı sabitli modelde 2010 yılına kadar negatif, 2010-2019 arası dönemde pozitif ve sonrasında ise negatif trende girmiş bulunmaktadır. Sabitli ve trendli modelde ise dalgalanmalar düzleşmekle birlikte pozitif trend korunmaktadır.

Tablo 2.9. FARDL Eşbütünleşme Test Sonuçları

Optimal Frekans	min AIC				
0.3	-4.847				
		Test			
		İstatistiği	90%	95%	99%
F_A		6.539*	6.153	9.103	11.845
t		-4.920*	-3.958	-4.958	-5.843
F_B		6.845***	3.045	3.146	3.861

Banerjee vd. (2017) fourier eşbütünleşme testinde sıfır hipotezi fourier eşbütünleşme ilişkisi bulunmadığını, alternatif hipotezde fourier eşbütünleşme ilişkisi olduğunu ifade etmektedir. F_A ve t istatistiğine göre %10 anlam seviyesinde, F_B istatistiğine göre %1 anlam seviyesinde fourier eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 2.10. FARDL Uzun Dönem Parametreler

	Parametre	Olasılık Değeri
δ_0	-0.231	0.00***
δ_1	-0.0013	0.058*
δ_2	0.035	0.021**
δ_4	-0.121	0.043**
δ_5	0.103	0.00***

Not: ***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir. δ_0 sabit terimi, δ_1 ve δ_2 sinüs ve kosinüs fourier fonksiyonları, diğer parametrelerde sırasıyla bütçe dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve dış borçların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı değişkenlere ait parametreleri göstermektedir.

Sabit terim ve dış borçların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranına ait katsayılar %1 anlam seviyesinde, sinüs fonksiyonuna ait parametre %10 anlam seviyesinde, kosinüs

fonksiyonu ve bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı ise %5 anlam seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Bu açıklamalar ışığında bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı %1 artarsa cari işlemler açığının GSYİH'ye oranı %0.121 azalmaktadır. Dış borçların GSYİH'ye oranı %1 artarsa cari işlemler açığının GSYİH'ye oranı %0.103 artmaktadır.

Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon eşbütünleşme analizi ve elde edilen uzun dönem katsayılarını iktisadi olarak yorumlamak gerekirse, bütçe dengesindeki düzelmenin cari dengeyi düzelttiği görülmektedir. Bu sonuç istatistiki olarak %5 anlam seviyesinde anlamlı iken iktisadi olarak da anlamlı gözükmemektedir. Zira ikiz açıklar hipotezine göre bir ekonominin cari işlemler dengesi iç dengesinin toplamına eşittir. Yani bütçe dengesi ile hane halkının tasarruf yatırım dengesinin toplamı cari işlemler dengesine eşittir (Özdamar, 2015: 166). Bu durumda bütçedeki bir açık cari işlemler dengesinin sebebi olmaktadır. Analizden elde edilen sonuçta da bütçe dengesindeki düzelme cari işlemler açığının azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye ekonomisinde ikiz açıklar hipotezinin geçerli olduğu söylenebilir.

İkinci değişkene ait katsayı incelendiğinde ise katsayının %1 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Katsayının pozitif olması dış borçlardaki artışın cari işlemler açığının artmasına neden olduğu söylenebilir. Bu sonuç iktisadi olarak şu şekilde yorumlanabilir. Bilindiği üzere dış borç anapara ödemeleri ödemeler bilançosunun sermaye hesabı alt kaleminde yer bulmaktadır. Bu durumda dış borçlardaki bir artışın ödemeler bilançosu dengesini olumsuz etkilerken bu olumsuzluk sermaye hesabında görülmesi beklenmektedir. Fakat elde edilen bu bulgu dış borçların faiz ödemesi ile açıklanabilir. Zira dış borçlar geri ödenirken faiz ödemeleri cari işlemler hesabında yer almaktadır. Bu nedenle dış borç arttıkça ödenen faiz tutarı arttığı için cari işlemler hesabı açık verecektir. Böylelikle eğer bir ekonomi net dış borç alıcısı durumunda cari açığın da artması beklenmektedir. Bunun yanında tam tersi ilişkinin de literatürde olduğu söylemekte fayda vardır. Çeştepe vd. (2021) dış açık ile cari açık arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu çalışmalarında bulmuşlardır.

Türkiye ekonomisi için dış borcun GSYİH'ye oranının özellikle son yıllarda artış gösteriyor olması ve Türkiye ekonomisinin dış borçlanma faiz oranının da görece diğer

ülkelere göre artması ödenen faiz tutarının artmasına ve böylelikle cari açığın artmasına neden olmaktadır.

Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon analizi sonuçları bir bütün incelendiğinde hem bütçe açığının hem de dış borçlanmanın cari açığa neden olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte sonuçları doğrulamak için nedensellik analizlerine başvurma yerinde olacaktır.

Tablo 2.11. Fourier Nedensellik Test Sonuçları

Ho: CAB BB'm Granger nedeni değildir.						
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{ma} x
Fourier Standart GC tek frekans	2.801	0.423	0.390	3	3	-
Fourier TY tek frekans	0.666	0.414	0.410	1	1	1
Fourier Standard GC birikimli frekans	3.623	0.297	0.330	3	3	-
Fourier TY birikimli frekans	2.994	0.393	0.440	3	3	1
Ho: BB CAB'm Granger nedeni değildir.						
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{ma} x
Fourier Standart GC tek frekans	3.427	0.330	0.300	3	3	-
Fourier TY tek frekans	4.455	0.035**	0.02**	1	1	1
Fourier Standard GC birikimli frekans	4.902	0.179	0.150	3	3	-
Fourier TY birikimli frekans	3.297	0.348	0.320	3	3	1
Ho: CAB ED'nin Granger nedeni değildir.						
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{ma} x
Fourier Standart GC tek frekans	2.931	0.402	0.430	3	3	-
Fourier TY tek frekans	2.077	0.354	0.410	3	2	1
Fourier Standard GC birikimli frekans	1.351	0.717	0.650	3	3	-
Fourier TY birikimli frekans	0.601	0.438	0.500	3	1	1
Ho: ED CAB'm Granger nedeni değildir.						
	Wald	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	k	p	d _{ma} x
Fourier Standart GC tek frekans	12.08 2	0.00***	0.00***	3	3	-
Fourier TY tek frekans	1.399	0.497	0.560	3	2	1
Fourier Standard GC birikimli	4.253	0.235	0.21	3	3	-

frekans					
Fourier TY birikimli frekans	1.143	0.285	0.430	3	1 1
Notlar: ***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde alternatif hipotezin kabul edildiğini göstermektedir. Bootstrap sayısı 1000'dir. k; optimal frekansı, p; optimal gecikme uzunluğu, d _{max} ; maksimum bütünleşme derecelerini, GC; Granger nedenselliği, TY; Toda-Yamamoto nedenselliği ifade etmektedir. Optimal gecikme uzunluğunun seçilmesinde Akaike Bilgi Kriteri kullanılmaktadır. Granger'a dayalı nedensellik testleri Enders ve Jones (2016), TY tabanlı nedensellik testleri ise Nazlıoğlu vd., (2016) tarafından geliştirilmiştir.					

Cari işlemler açığı ile merkezi bütçe dengesi arasındaki nedensellik incelendiğinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi görülmektedir. Çünkü cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranından bütçe dengesinin GSYİH'ye oranına doğru herhangi bir fourier nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak bütçe dengesinin GSYİH'ye oranından cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranına doğru fourier TY tek frekans nedensellik testinde hem asimptotik hem de bootstrap olarak %5 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Bu sonuç literatürde ikiz açıklar hipotezini test eden Utkulu (2001), Ata ve Yücel (2003), Ay vd. (2004), Sever ve Demir (2007) ve Ümit ve Yıldırım'a (2008) ait Türkiye ekonomisini inceleyen çalışmalar gibi birçok çalışma ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Cari işlemler dengesi ile dış borçlanma arasındaki ilişkide de tıpkı bütçe dengesinde olan nedenselliğe benzer bir durum ile karşılaşmakta, tek yönlü bir nedensellik görülmektedir. Zira cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranından dış borçların GSYİH'ye oranına doğru herhangi bir fourier nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak dış borçların GSYİH'ye oranından cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranına doğru fourier standart GC tek frekans nedensellik testinde hem asimptotik hem de bootstrap olarak %1 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır.

Elde edilen nedensellik ilişkileri iktisadi olarak yorumlandığında Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem analizi ile çok benzer bir durum ortaya çıktığı söylenebilir. Zira bütçe dengesinden cari açığa doğru bir nedensellik ikiz açıklar hipotezi ile yorumlanabilir. Şöyle ki; bütçe dengesindeki bir bozulma iç dengenin bozulmasına neden olacaktır ki, bu da cari dengenin açık yönüne doğru bozulmasına neden olmaktadır.

Dış borçlardan cari açığa doğru tek yönlü nedensellik bulgusu da FARDL uzun dönem katsayısı ile benzerdir. Bu demek oluyor ki, dış borçlardaki bir artış faiz ödemeleri ile birlikte cari açığı da etkileyecektir.

Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de cari açığın temel belirleyicilerinin bütçe dengesi ile birlikte dış borçların olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’de bütçe açığının dış borçlar ile kapatıldığı varsayıldığında ve dış borç ödemelerinden ortaya çıkan faiz ödemelerinin cari açığı artırdığı düşünüldüğünde merkezi bütçe açığının cari açık üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkili olduğu söylenebilir.

SONUÇ

GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERMELER

Genel Değerlendirme

Ekonomik büyüme bir ülkede belirli bir dönemde yapılan üretim faaliyetleri sonucu ortaya çıkan hasılanın bir dönemden diğerine artması olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda ekonomik büyüme tüm ekonomi yöneticilerinin temel kaygısıdır ve büyümenin sürekliliğinin sağlanması temel hedefleri arasındadır. İktisat literatürü ise başlangıçtan itibaren ekonomik büyümenin temel belirleyicisinin ne olduğu, nasıl sürekli hale getirilebileceği sorularının yanıtını aramaktadır.

Klasik iktisat akımından itibaren ekonomik büyüme ile ilgili kuramsal bir izahat getirilmeye çalışılmıştır. Klasik iktisatçılara göre ekonominin büyümesinin temelinde üretim faktörlerindeki artış ya da verimliliğindeki gelişme yatarken ekonomi politikalarına gerek olmadığı vurgulanmıştır. Ardından gelen Keynesyen görüş tersini söyleyerek toplam talep yönetiminin ekonomik büyümenin temelinde olduğu, toplam talebin azaldığı durumda ekonomik büyümenin mümkün olmayacağını iddia etmiştir ve bu nedenle bir ekonominin büyümesi isteniyor ise devletin ekonomiye müdahale ederek toplam talebi yönetmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Klasik iktisadın denk bütçe görüşünü ret ederek fonksiyonel bütçe anlayışı çerçevesinde bütçe açığını faydalı bulmuşlardır.

1960'lı yılların sonunda Keynesyen düşüncenin temel yapıtaşlarından Phillips eğrisinin geçerliliği yaşanan stagflasyon problemi ile sorgulanır hale gelmiş ve alternatif düşünce akımları ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi Milton Friedman'ın öncülüğünde Parasalcı akım olmuştur. Bu akım ise ekonomik büyüme için ekonomi yönetiminin pasif bir rolde olması gerektiğini iddia ederken maliye politikalarına başvurulmaması gerektiği, bunun yerine ekonomik büyüme oranı ile tutarlı bir parasal büyüme stratejisinin benimsenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada uygulanacak olası bir ekonomi politikasının ekonomik büyüme üzerinde geçici bir etkide bulunacağı, belirli bir süre sonra etkinliğini kaybedeceği iddia edilmiştir.

Stagflasyon sonrası ortaya çıkan bir diğer görüş de Yeni Klasik iktisat akımı olmuştur. Rasyonel beklentiler hipotezi çerçevesinde politika etkinsizliğini savunan

ilgili akım iktisatçıları ekonomiyi büyütmek için ekonomi politikalarının yersiz olduğunu söylemişlerdir. Zira ekonomik birimlerin rasyonel olduğunu, ancak beklenmedik durumlarda hata yapabildiklerini, beklenmeyen bir politikanın ancak geçici olarak etkili olduğunu vurgulamışlardır.

1980’li yıllarda ortaya çıkan “Arz Yönlü İktisat” akımı ise farklı olarak ekonomi yöneticilerinin özel sektörün üretim sürecini kolaylaştırıcı kararlar alarak ekonomiyi büyütebileceklerini iddia etmişlerdir. 1980’li yıllarda Türkiye’de de benimsenen görüş iktisat literatürüne “Reagenist” politikalar olarak geçmiştir.

1980’li yılların bir diğer akımı ise Yeni Keynesyen görüş olmuştur. Yeni Keynesyen iktisatçılar yapışkanlıkların bireyin rasyonel düşüncelerine engel olduğunu, birey rasyonel olsa bile fiyat ve ücretlerdeki yapışkanlıkların ekonomi yönetimine ihtiyaç duyulmasına neden olduğu söylemişlerdir. Bu nedenle ekonomik büyüme hedefleri için ekonomi politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

İktisat okullarının ekonomi politikalarına büyüme kapsamındaki görüşleri bu şekilde özetlenirken büyüme odaklı modelleri de kısaca özetlemek gerekmektedir. Büyüme konusundaki kuramsal açıklamalara da Adam Smith ile başlamak doğru olacaktır. Zira Adam Smith’e göre ekonomik büyümenin temelinde sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşma bulunmaktadır. Takip eden dönemde David Ricardo azalan verimler kanunu, fonksiyonel gelir dağılımı, kar, rant ve ücretler üzerinde durduğu model ile ekonomik büyümeyi açıklamaya çalışmıştır. Ricardo ekonominin büyümesindeki temel etkenin sermaye olduğunu, teknolojik gelişmelerin hızlı olduğunu ve bu nedenle artan verimler yasasının geçerli olduğunu, tarım sektöründe ise tam tersine azalan verimler yasasının geçerli olduğunu vurgulamıştır.

1800’lü yılların hemen başında Karl Marx’ın büyümeye yönelik düşünceleri paradigma değişiminin yaşanmasına neden olmuştur. Marx “Emek Değer Kuramı”, “Artı Değer Kuramı” ve “Kar Kuramı” olmak üzere üç kuram üzerinden ekonomik büyümeyi açıklamıştır. 1900’lü yıllara gelindiğinde Marx’ın kapitalist sistemin yıkılacağı öngörüsüne karşı çıkan Schumpeter, sistemin oluşturduğu hasılanın işçilerin ücretlerinin artmasına neden olarak refahın artacağı öngörüsünde bulunmuştur. Ekonomik büyümenin temeline ise yeniliği koyarak teknik ilerleme ve yeni kaynaklara önem atfetmiştir. 1936 yılında “Para, Faiz ve İstihdamın Genel Kuramı” adlı kitabı ile

iktisat literatürüne önemli bir katkı yapan Keynes ekonominin büyümesi ve istihdamın tam istihdam seviyesine gelmesi için talebin artması gerekmektedir. Bunu sağlamak için ise toplam talebi yönetecek politikaların uygulanması gerekmektedir. Harrod – Domar olarak bilinen büyüme modeli belirli bir dönem içerisinde üretimdeki artışın ulaşabileceği en büyük değeri, işgücü, sermaye, doğal kaynak artışı ve teknolojik gelişmenin belirleyeceği, artan işgücünün tam istihdamını sağlayacak doğal büyüme hızının belirlenmesi gerektiği temel düşünceleri arasındadır.

20. yüzyılın ortalarında Solow durağan durum büyüme düzeyi ile ekonomik büyümeyi açıklayan bir diğer kuramı ortaya atmıştır. Onun ortaya attığı Neo-Klasik büyüme modeline göre ekonomik büyüme mevcut işçi başına düşen sermayeye bağlı olan bir durağan durum büyüme seviyesine ulaştığında kararlı dengeye ulaşmış olacaktır. Üretim fonksiyonunda bulunan sermaye ve emek girdileri içsel olarak modele dahil edilmişken teknolojik gelişme dışsal olarak kabul edilmekte ve teknolojik gelişmeye neyin sebep olduğuna dair hiçbir açıklama bulunmamaktadır.

Bundan sonra ortaya atılan modeller de Solow'un açıklayamadığı teknolojik gelişmenin büyüme modeline nasıl dahil edilebileceğini açıklamaya çalışmıştır. İçsel büyüme modelleri olarak adlandırılan bu modellerden, “Beşerî Sermaye” modelinde üretim sürecinde fiziksel ve finansal sermaye haricinde üretim miktarını etkileyen en önemli şeyin üretimde kullanılan işgücünün üretim ile ilgili sahip olduğu bilgi ve beceridir. Bu bilginin toplamına beşerî sermaye adı verilmektedir. Beşerî sermayenin oluşması için ise iki yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki eğitim, ikincisi ise yaparak öğrenmedir. Her iki yol ile beşerî sermaye miktarı artmakta ve böylece mevcut fiziksel sermaye daha verimli kullanılarak üretim miktarı artmaktadır. Beşerî sermayeyi büyüme denklemi içerisinde içsel olarak dahil eden bir diğer model de AK modelidir. Bu modelde diğer modellerde olduğu gibi sermaye ile çıktı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Fakat sermayenin içerisinde beşerî sermaye de dahil edilmiştir. Modelde ayrıca üretimde azalan getiri yerine sabit getirinin varlığı kabul edilmiştir.

Bir diğer model de AR-GE modelidir ki, bu model Neo-Klasik modelde teknolojik bilginin ya da üretimde üretim faktörlerinin verimliliğini artıran bilginin kaynağının belirsiz olması görüşüne karşı çıkmış, bu bilginin bilinçli olarak ortaya çıktığını vurgulamıştır. Bilinçli çalışmalar ile laboratuvarlarda ve firmaların ilgili

birimlerinde üretilen yeni bilginin sayesinde üretim süreci daha verimli olacak, firmalar bu bilgilerin patentini aldıklarında daha yüksek kar elde edeceklerdir. Bir diğer içsel büyüme modeli ise “Yaparak Öğrenme ve Bilgi Üretiminde Taşmalar” modelidir. Bu modelin temelinde tecrübe bulunmaktadır. Modele göre firmalar bilinçli AR-GE faaliyetlerinden ziyade bir ürünü üretirken zamanla elde ettikleri tecrübenin maliyetler üzerinde düşürücü rol oynaması ekonomik büyümenin temelindeki unsurlardan bir tanesi olduğu söylenebilir. Son olarak “Kamu Harcamaları Modeli” ekonomik büyüme sürecinde kamu harcamalarının yerinden bahsetmektedir. Bu modelde devletin ekonomik büyüme sürecindeki yerinden bahsederken Keynes’in “refah devleti” anlayışı, yani girişimci, yatırımcı ya da ikameci rolün yerine, “tamamlayıcı devlet” anlayışı, yani girişimciye destek olan devlet anlayışı benimsenmektedir.

Tüm bu büyüme modellerinin devlete biçtikleri rolün farklı olduğu anlaşılırken ekonomik büyümenin belirleyicilerinin elde edilmesi, bilhassa son dönemde ortaya atılan “Kamu Harcama Modeli” kapsamında önem kazanmaktadır. Zira uygulanan ekonomi politikalarının ekonomik büyümeyi destekleyip desteklemediğini belirlemek politika uygulamasına karar verilirken önemli bir girdidir. Zira uygulanan her ekonomi politikasının önemli bir fırsat maliyeti bulunmaktadır. Bu bağlamda bu tez çalışmasında Türkiye ekonomisinde ekonomik büyümenin belirleyicileri incelenmektedir. Türkiye ekonomisinin büyüme bağlamında incelenmesinin en önemli sebebi Türkiye ekonomisinin tarihsel süreç içerisinde istikrarlı bir büyüme kalıbı içerisinde olmayışdır. Özellikle 1980 sonrası “İhracata dayalı büyüme modeli”ne geçiş ile birlikte ekonomik krizler sıkça yaşanır hale gelmiş, bu kriz dönemlerinde büyüme performansı oldukça kötüleşmiştir. Kısaca konjonktür dönemlerindeki dalgalanmalar Türkiye ekonomisi için derinleşmiştir. Bu derinlik farkı hem daralma hem de genişleme dönemleri için geçerli olmuştur.

Geçen yaklaşık elli yıllık süreçte, 1980, 1982, 1990, 1994 ve 2000 – 2001 yıllarında krizler yaşanmıştır. Bunun yanında 1998, 2008 ve 2011 yıllarında küresel çapta yaşanan krizler ekonominin daralma dönemlerine sert bir şekilde girmesine de neden olmuştur. Bu dönemlerden çıkış için farklı politika uygulamalarına yer verilse de başarılı olup olmadığı tartışılmaktadır. Türkiye ekonomisinde, özellikle para politikaları yoluyla, müdahale edilen bir diğer değişken ise enflasyon oranıdır. Ekonomi modelinde yapısal değişikliğin uygulamaya geçtiği dönemde üç haneli rakamlara çıkan yıllık

enflasyon oranı 2000’li yıllara kadar yüksek seyretmiştir. 2002 yılında başlayan enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulamaları enflasyon oranının tek haneli rakamlara kadar düşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda uygulanan politikanın başarılı olduğu söylenebilir. Fakat hedef olan %5 oranına düşürülememesi, %8 civarında bir enflasyon ataletinin kırılmaması ise bir başarısızlık olarak nitelendirilebilir.

Bu dönemde dikkat çeken problemlerden bir tanesi ise işsizlik oranıdır. 1980 sonrası dönemde işsizlik oranı nispeten yüksek kalmış, özellikle genç işsizlik oranları yüksek seyretmiştir. Bu durum ekonomik büyüme hedeflerine ulaşılsa da devam etmiştir. Ekonomik büyüme sağlanırken işsizlik oranlarını düşürebilecek istihdamın oluşturulamaması, ekonomik büyümede emek yoğun değil de sermaye yoğun bir büyümenin olduğunu gösterebilir. Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası döneme dair bir diğer göstergesi ise cari dengedir. Zira küresel ekonomik sisteme entegrasyonun başladığı 1980’li yıllarıyla birlikte cari denge Türkiye’nin aleyhine gelişmiştir. Tez içerisinde de gösterildiği üzere kriz dönemleri haricinde sürekli açık verilmesi, cari açığın finansmanı için farklı politikaların uygulanmasına neden olmuştur.

Tüm bu açıklamalar ışığında tezin uygulama kısmında ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak seçilen işsizlik oranı, enflasyon oranı ve cari açık göstergeleri seçilmiş ve modele dahil edilmiştir. Böylelikle ekonomik büyüme hedefinde bu alt göstergelere yönelik uygulanabilecek politikaların ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği anlaşılabilecektir. Analize konu olan bu değişkenlere ait veriler çoğunlukla IMF tarafından yayınlanan Uluslararası Finans İstatistikleri veri tabanı kullanılmış, bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından yayınlanan elektronik veri dağıtım sisteminden de faydalanılmıştır. Elde edilen veriler analiz uygun hale getirilirken özellikle merkezi yönetim bütçe açığı, dış borç ve cari açık değişkenlerinin realize edilmesi için bir dizi işlemden geçirilmiştir. Değişkenler temel olarak iki modelde kullanılmıştır. Bunlardan ilki ekonomik büyümenin bağımlı değişken, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve cari açığın GSYİH’ye oranı olmak üzere üç bağımsız değişkenin olduğu model, ikincisi ise cari açığın belirleyicilerinin test edildiği ve cari açığın GSYİH’ye oranının bağımlı değişken ve bütçe açığının GSYİH’ye oranı ile dış borcun GSYİH’ye oranının bağımsız değişken olarak yer aldığı modeldir.

Uygulama kapsamında son dönemde geliştirilen Fourier testleri temel alınmış ve birim kök, eşbütünleşme ve nedensellik testleri uygulanmıştır. Bu testlerin metodolojik altyapıları açıklandıktan sonra uygulama sonuçları son bölümde sunulmuştur. Bu sonuçları şu şekilde yorumlamak mümkündür. Birinci modele ait eşbütünleşme analiz sonuçları göstermektedir ki, incelenen 2005 – 2022 döneminde açıklayıcı değişkenler ile bağımlı değişken olan ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ilişki bulunmaktadır. Dahası, katsayılar iktisadi olarak değerlendirildiğinde, cari dengedeki bozulmanın reel GSYİH'yi azaltması iktisadi olarak beklenen bir durumdur. Zira Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde büyüme ihracata dayalı iken ihracat ise ithalata dayalıdır. Çünkü ihracat yapabilmek için özellikle hammadde ithalatı yapılmaktadır. Üretimde kullanılan enerji de ithalat yoluyla elde edilmektedir. Üretimde durum böyle iken ilgili hammadde ve enerjinin ithalatındaki azalma cari açığa bir azalma olarak yorumlanabilirken sonucunda ekonomik büyümede de bir azalma olarak sonuçlanacaktır. Bu nedenle cari açığındaki düşüşü ekonomik büyüme performansında bir zayıflama olarak yorumlamak mümkündür. Bununla birlikte katsayı oldukça küçük ve istatistiki anlamlılık seviyesi oldukça düşüktür. Bu nedenle yapılan yorumların geçerliliği de zayıftır.

Enflasyon oranındaki bir yükselişin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etki de yorumlanmaya değerdir. Şöyle ki, enflasyon oranındaki artış ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Bu sonuç iktisadi açıdan beklenen bir durumdur. Phillips eğrisi üzerinden değerlendirilirse enflasyon oranını ekonomik büyümenin maliyeti olarak yorumlanabilir. Ekonomi büyürken artan toplam talep beraberinde fiyat artışlarını ve dolayısıyla enflasyon oranındaki artışı beraberinde getirecektir. Her ne kadar katsayı %0,0006 gibi oldukça küçük olsa da istatistiksel anlamlılık seviyesi %5'in altındadır. Son olarak işsizlik oranı değişkenine bakılabilir. Test sonuçlarına göre işsizlik oranındaki artışın ekonomik büyüme oranı üzerindeki etkisi negatiftir. Bu durum iktisadi olarak anlamlıdır. Okun kanunu üzerinden açıklanabilecek bu sonuçta üretim faktörlerinden bir tanesi olan emek işgücü daha az istihdam edildikçe ekonomi daha az büyüyecektir. Böylelikle üretim faktörlerinden emeğin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu sonuç istatistiki olarak anlamlı olup katsayısı 0,2 seviyesindedir. İşsizlik oranı ile ilgili yorumlanabilecek bir diğer husus da işsizlik oranı değişkenine ait katsayının büyüklüğüdür. İşsizlikteki artışın ekonomik büyümeyi %0,2

gibi küçük bir miktarda etkilemesi Türkiye ekonomisinin üretim yapısı ile ilgili de fikir vermektedir. Zira işsizlik oranındaki artışın ekonomiyi, %0,5'in üstündeki bir oranda etkilemesi, üretimde emeğin sermayeye nispetle daha fazla kullanıldığı, %0,5'in altındaki bir oranda etkilemesi ise üretimde emeğin sermayeye nispetle daha az kullanıldığı anlamına gelmektedir. İlk durumda emek yoğun üretim yapısından bahsederken, ikinci durumda sermaye yoğun üretim yapısından bahsetmek mümkündür. Bu sonucu Türkiye ekonomisinin işsizlik oranı performansı ile karşılaştırıldığında da kuramsal açıklamaları destekler niteliktedir. Zira uzun bir süredir ekonomik büyüme performansına rağmen özellikle genç işsizlik probleminin çözülememesi ekonomik büyümenin sermaye yoğun büyüme yapısı içerisinde olduğunu gösterebilir. Türkiye ekonomisinde bu katsayının %0,2 olması emeğin istihdamındaki bir azalmanın ekonomik büyümeyi tahmin edilenden daha az etkilediği, bu nedenle Türkiye ekonomisinin üretim yapısının daha çok sermaye yoğun üretim yapısının olduğu anlamına gelmektedir. Ele alınan dönem dikkate alındığında Türkiye'de GSYİH içerisinde sanayi ve hizmet sektörlerinin payı artarken istihdamda yine bu sektörlerin paylarının arttığı görülmektedir.

İlk modele ait nedensellik analizleri de eş bütünleşme ve uzun dönem analizleri ile örtüşmektedir. Nedensellik analiz sonuçları iktisadi olarak değerlendirildiğinde, cari dengedeki bir değişim ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Yani gelişmekte olan ülkeler için geçerli olan dış açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin olduğu iddiası Türkiye için ele alınan dönemde geçerli değildir. Bu sonuç ile Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem analizi karşılaştırıldığında da tutarlı olduğu görülmektedir. Zira Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon sonuçları da istatistiksel olarak da iktisadi olarak çok zayıf bir ilişkinin varlığını göstermektedir. İkinci olarak enflasyon oranı ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında çift yönlü bir nedenselliğin varlığı bulunmaktadır. Her ne kadar nedenselliğin istatistiki anlamlılığı testler arasında değişkenlik gösterse de ekonomik büyümeden enflasyon oranına doğru olan nedensellik Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem katsayısı ile birlikte Türkiye'de enflasyon oranının ekonomik büyümenin bir maliyeti olduğu görüşünü desteklediği söylenebilir. Enflasyon oranından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ise enflasyon oranındaki artışın ekonomik büyümeyi desteklediğini göstermektedir. Bu da iktisadi olarak enflasyon arttıkça

üreticilerin stok üretimine yöneldiği, böylece bugün ürettikleri malı ilerleyen dönemde daha yüksek fiyattan satarak karlarını artırmayı amaçladıklarını göstermektedir. Son olarak işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedenselliğin varlığı görülmektedir. Nedensellik ilişkisi her iki yönde de istatistiki anlamlılığının düşük olması dikkate alındığında Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem analiz sonuçlarını desteklemektedir. Buna göre işsizlik oranı değiştikçe ekonomik büyüme bundan az etkilenmektedir. Bu durum Türkiye’de işsizliğin azaltılması için ekonomik büyümenin desteklenmesinin çok etkili olmayacağı şeklinde yorumlanabilir.

Tüm Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon ve nedensellik sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, ekonomik büyüme ile enflasyon oranı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu, işsizliğin ekonomik büyüme ile çözülemeyeceği sonucuna ulaşılabilir. İlginç sonuçlardan bir tanesi ise ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişkinin çok zayıf, hatta olmamasıdır. Gerek Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon gerekse nedensellik analizleri ilişkinin olmadığı yönünde kuvvetli ipuçları vermektedir.

İlk modelden elde edilen en önemli sonuç cari açığın ekonomik büyüme üzerinde çok da anlamlı bir etkisinin olmayışındır. Bu durum cari açığın neden oluştuğu sorusunu akıllara getirmektedir. Bu soruya cevap aramak için ikinci modelde cari açığın belirleyicileri incelenmiştir. Modele merkez bütçe dengesi ve dış borç değişkenleri eklenirken incelenen dönem ilk modelden farklı olarak 2006 yılından başlamış 2022 yılının ilk çeyreğinde bitmiştir.

Birinci model ile aynı metodların kullanıldığı analiz sonuçları özetlenecek olursa, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu söylenebilir. Uzun dönem analiz sonuçlarına göre bütçe dengesindeki düzelmenin cari dengeyi düzelttiği görülmektedir. Bu sonuç istatistiki olarak %5 anlam seviyesinde anlamlı iken iktisadi olarak da anlamlı gözükmemektedir. Zira ikiz açıklar hipotezine göre bir ekonominin cari işlemler dengesi iç dengesinin toplamına eşittir. Yani bütçe dengesi ile hane halkının tasarruf yatırım dengesinin toplamı cari işlemler dengesine eşittir. Bu durumda bütçedeki bir açık cari işlemler dengesinin sebebi olmaktadır. Analizden elde edilen sonuçta da bütçe dengesindeki düzelme cari işlemler açığının azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye ekonomisinde ikiz açıklar hipotezinin geçerli olduğu söylenebilir.

İkinci değişkene ait katsayı incelendiğinde ise katsayının %1 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Katsayının pozitif olması dış borçlardaki artışın cari işlemler açığının artmasına neden olduğu söylenebilir. Bu sonuç iktisadi olarak şu şekilde yorumlanabilir. Bilindiği üzere dış borç anapara ödemeleri demeler bilançosunun sermaye hesabı alt kaleminde yer bulmaktadır. Bu durumda dış borçlardaki bir artışın demeler bilançosu dengesini olumsuz etkilerken bu olumsuzluk sermaye hesabında görülmesi beklenmektedir. Fakat elde edilen bu bulgu dış borçların faiz ödemesi ile açıklanabilir. Zira dış borçlar geri ödenirken faiz ödemeleri cari işlemler hesabında yer almaktadır. Bu nedenle dış borç arttıkça ödenen faiz tutarı arttığı için cari işlemler hesabı açık verecektir. Böylelikle eğer bir ekonomi net dış borç alıcısı durumunda cari açığın da artması beklenmektedir. Türkiye ekonomisi için dış borun GSYİH'ye oranının özellikle son yıllarda artış gösteriyor olması ve Türkiye ekonomisinin dış borçlanma faiz oranının da görece diğer ülkelere göre artması ödenen faiz tutarının artmasına ve böylelikle cari açığın artmasına neden olmaktadır. Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon analizi sonuçları bir bütün incelendiğinde hem bt açığının hem de dış borçlanmanın cari açığa neden olduğunu söylemek mümkündür.

Nedensellik analizi sonuçların bakıldığında cari işlemler açığı ile merkezi bt dengesini arasındaki nedensellik incelendiğinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi görülmektedir. Çünkü cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranından bt dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranına doğru herhangi bir fourier nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak bt dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranından cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranına doğru fourier TY tek frekans nedensellik testinde hem asimptotik hem de bootstrap olarak %5 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır.

Cari işlemler dengesini ile dış borçlanma arasındaki ilişkide de tıpkı bt dengesinde olan nedenselliğe benzer bir durum ile karşılaşılmakta, tek yönlü bir nedensellik görülmektedir. Zira cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranından dış borçların GSYİH'ye oranına doğru herhangi bir fourier nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak dış borçların gayrisafi yurtiçi hasılaya oranından cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranına doğru fourier standart GC tek frekans nedensellik testinde hem asimptotik hem de bootstrap olarak %1 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Elde edilen nedensellik ilişkileri iktisadi olarak

yorumlandığında Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem analizi ile çok benzer bir durum ortaya çıktığı söylenebilir. Zira bütçe dengesinden cari açığa doğru bir nedensellik ikiz açıklar hipotezi ile yorumlanabilir. Şöyle ki; bütçe dengesindeki bir bozulma iç dengenin bozulmasına neden olacaktır ki, bu da cari dengenin açık yönüne doğru bozulmasına neden olmaktadır. Dış borçlardan cari açığa doğru tek yönlü nedensellik bulgusu da Fourier gecikmesi dağıtılmış otoregresyon uzun dönem katsayısı ile benzerdir. Bu demek oluyor ki, dış borçlardaki bir artış faiz ödemeleri ile birlikte cari açığı da etkileyecektir.

Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de cari açığın temel belirleyicilerinin bütçe dengesi ile birlikte dış borçların olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’de bütçe açığının dış borçlar ile kapatıldığı varsayıldığında ve dış borç ödemelerinden ortaya çıkan faiz ödemelerinin cari açığı artırdığı düşünüldüğünde merkezi bütçe açığının cari açık üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkili olduğu söylenebilir.

Son tahlilde iki modelin sonuçlarının birlikte değerlendirilmesi yapılacak politika çıkarsaması açısından önemlidir. Zira ekonomik büyüme ekseninde doğru politikanın uygulanması etkinlik ve verimlilik adına önemlidir. Buna göre özellikle 2002 yılından itibaren uygulanan enflasyon hedeflemesi stratejisi enflasyonu düşürürken ekonomik büyüme performansını da düşürdüğü söylenebilir. İki değişken arasındaki ilişki pozitif olup enflasyon arttıkça ekonomik büyüme artmaktadır. Burada enflasyon oranındaki düşüşün ekonomideki belirsizlikleri ortadan kaldırması, yatırım ortamını iyileştireceğinden dolayı yoldan büyümeyi destekleyebilir. Bu bağlamda enflasyon oranını düşürücü politikalar ekonomik büyümeye odaklı politika yapıcılar açısından kabul edilebilir. Öte yandan işsizlik oranını düşürmek için kullanılan politikaların ekonomik büyümeyi destekleyeceğini söylemek mümkündür. Fakat ekonomideki üretim yapısının daha çok sermaye yoğun olduğu bulgusu ekonomik büyüme ile istihdamı artırmak amaçlarının birebir uyuşmayacağı öngörüsünün yapılmasına imkân tanımaktadır.

İlk modeldeki belki de en önemli bulgu cari açık ile ekonomik büyüme arasında beklenen ilişkinin olmaması ve/veya beklenenden çok daha zayıf olmasıdır. Bu nedenle cari açığın belirleyicilerinin ne olduğu merak edilmiş ve ikinci modelde analiz

edilmiştir. İkinci modelden elde edilen sonuçlar göstermektedir ki, merkezi yönetim bütçe dengesi ile cari açık arasında önemli bir etkileşim vardır. İkiz açıklar hipotezinin de geçerliliğine dair önemli ipuçları sunan bu ilişki, bütçe açıklarının oluşmasındaki sebeplerin tahlil edilmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü bütçe açığına neden olan harcamalar cari açığa sebep olurken ekonomik büyümeyi ne derece etkilemektedir. Ya da ekonomik büyüme performansını nasıl etkilemektedir. Dahası bütçe açıklarının dış borçlanma yoluyla finanse edilmesi dış borç ödemelerinde faiz tutarının cari işlemler hesabına yazılması nedeniyle cari açığı dolaylı yoldan da artırmaktadır. Eğer bütçe açığına neden olan harcama yönlü ya da vergi gelirini düşürücü yönlü politika aksiyonları ekonomik büyümeyi desteklemiyor ise yapılmasının ekonominin genel dengesini bozucu etki yapacaktır.

Önermeler

Uygulanan politikaların (Enflasyon hedeflemesi stratejisi haricinde) ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin beklenen kadar yüksek olmadığı görüldüğüne göre (İşsizlik oranı katsayısının beklenenden düşük olması gibi) özellikle uygulanan maliye politikalarının ekonomik büyüme konusunda etkinsiz olduğu söylenebilir. Bu nedenle, özellikle maliye politikaları uygulanırken daha dikkatli davranılarak cari dengeyi bozucu uygulamalardan kaçınılması gerektiği söylenebilir. Sonuç olarak büyümeyi açıklayan “Kamu Harcamaları Modeli” dikkate alınabilir ve kamunun ekonomideki yeri azaltılarak daha fazla “tamamlayıcı devlet” anlayışı ile hareket edilerek ekonomik büyümenin özel sektör tarafından gerçekleştirilmesine izin verilebilir. Zira cari dengedeki bozulma özel sektörü bu analiz kapsamına alınmayan döviz kuru gibi finansal fonlara ulaşım imkanları gibi değişkenler üzerinden olumsuz etkileyebilir. Bundan sonra konu ile ilgili yapılacak çalışmalarda modellere döviz piyasasını ve sermaye hesabını temsil eden değişkenler eklenerek hem finans piyasalarını hem de ödemeler bilançosunun finans hesabını içine alan daha kapsayıcı bir analiz yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A. Ve Öztürk, İ. (2008), “Twin Deficits Phenomenon: Empirical Evidence From The Ardl Bound Test Approach For Turkey”, *Bulletin Of Statistics & Economics*, 2(A08), 57-64.
- Acemoglu, D. (2008). *Introduction to Modern Economic Growth*. New Jersey, United States: Princeton University Press.
- Acemoglu, Daron, and James A Robinson. 2012. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty* (1st). 1st ed. New York: Crown, 529.
- Aizenman, J. (2019). A Modern Reincarnation Of Mundell-Fleming's Trilemma. *Economic Modelling*, 81, 444-454.
- Akan, Y. & Kanca, O. (2015). Türkiye'de Dış Borçlanma, Büyüme ve Enflasyon İlişkisi: Var Yaklaşımı (1980-2013). *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33 (3), 1-22.
- Akbulut, E. (2021). Türkiye’de Enflasyon, Faiz, Vergiler Ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Ampirik Analiz. *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(1), 147-169.
- Akçaba, S. ve Şafaklı, V. (2019). Enflasyon Vergisi Üzerine Bir Analiz: Kktc Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 19-25.
- Akinsola, F. A. Odhiambo, N. M. (2017). Inflation and Economic Growth: A Review of The International Literature. *Comparative Economic Research*, 20(3), 41-56.
- Alam, N., & Taib, F. M. (2013). An Investigation Of The Relationship Of External Public Debt With Budget Deficit, Current Account Deficit, And Exchange Rate Depreciation In Debt Trap And Non-Debt Trap Countries. *European Scientific Journal*, 9 (22).
- Alptekin, V. (2016). *Makroekonomi*, Konya: Eğitim Kitabevi.

- Altunç, Ömer Faruk : “Türkiye”de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 3, S. 2, Ekim 2008, s. 113-127.
- Altunöz, U. (2018). Cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı bağlamında Türkiye’nin üçüz açık analizi. Maliye Dergisi, 175, 115-139.
- Arıcan, E. (2005), “Ricardocu Denklik Teoremi Ve Teorilerde Kamu Açıklarına İlişkin Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Uygulama”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 20(1), 77-94.
- Arrow, K. J. (1962). The Economic Implications of Learning by Doing. The Review of Economic Studies, 29(3), 155-173.
- Artan, S. (2004). *Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Literatür ve Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Aslan, M. H. (2008). *Makro İktisat Politikası*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Ata, A.Y. Ve Yücel, F. (2003), “Eş-Bütünleşme Ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(12), 97-110.
- Ateş, S. (1998). Yeni içsel büyüme teorileri ve Türkiye ekonomisinin büyüme dinamiklerinin analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Adana.
- Atgür, M. (2021). Enflasyon ve Enflasyon Belirsizliği İlişkisinin Türkiye Ekonomisi Açısından Analizi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (46), 305-320.
- Avcı, B.S. (2015). Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Türkiye Örneği, Yüksek Lisans
- Ay A., Karaçor, Z., Mucuk, M., & Erdoğan, S. (2004). Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1992-2003. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (12), 75-82.

- Aydoğan, E. (2004). 1980'den Günümüze Türkiye'de Enflasyon Serüveni. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 11(1), 91-110.
- Aydoğuş, O. ve Aydoğuş İ. (2007). İktisada Giriş. Ömer Faruk Çolak (Ed.), Temel Makroiktisadi Değişkenler Ve Ölçümleri İçinde (S. 424). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aykırı, M. (2008). *Ekonomik Büyüme-Enflasyon-İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980–2005)*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Ayvaz-Güven, E.T. (2016). *Cari Açık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve Brezilya Örneği (1980-2015)*, Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Banerjee, P., Arčabić, V., & Lee, H. (2017). Fourier ADL cointegration test to approximate smooth breaks with new evidence from crude oil market. *Economic Modelling*, 67, 114-124.
- Barışık, S., ve Kesikoğlu, F. (2010). Makro Ekonomik Değişken Olarak Bütçe Açığı-Cari Açık İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği. *İktisat İşletme Ve Finans*, 25(294), 109-127.
- Barro, R. J. (1974). Ricardian Equivalence. *J. Polit. Econ*, 82, 1095-117.
- Barro, R. J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *The Journal of Political Economy*, 98(5), 103-125.
- Bartal, R. (2019). *Türkiye'nin 2007 – 2017 Dönemi Dış Borcunun Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Becker, R., Enders, W., & Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- Belguith, S. O. (2016). Twin Deficit In Mena Countries: An Empirical Investigation. *Romanian Economic Journal*, 19(60).

- Berber, Metin : İktisadi Büyüme ve Kalkınma, 3. Baskı, Trabzon, Derya Kitabevi, 2006.
- Berber, M., & Artan, S. (2004). Türkiye'de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi:(teori, literatür ye uygulama). Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18(3-4).
- Bilgili, Faik; Makro Ekonomi Y.Lisans Ders Notları, Kayseri 2004.
- Bilson, J. F. (1978). The Current Experience With Floating Exchange Rates: An Appraisal Of The Monetary Approach. The American Economic Review, 392-397.
- Blanchard, O. (2006). Mundell-Fleming Lecture.
- Bocutoğlu, Ersan, Berber, Metin ve Çelik, Kenan, (2003), Genel İktisada Giriş, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Bolat, S., Belke, M., & Aras, O. (2011). Türkiye’de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı. Maliye Dergisi, 161(1), 347-364.
- Boyd, Derick; Caporale, Guglielmo Maria Andsmith, Ron. (2001), “Real Exchange Rate Effects On Thebalance Of Trade: Cointegrationandthe Marshall–Lernercondition”, International Journal Of Finance &Economics, 6(3), Pp. 187-200.
- Bulut, E., Dikmen, F. H., & Çermikli, A. H. (2018). Türkiye’nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu Ve Yatırım Gelir-Gider Dengesi: 2000-2016. Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), 49-77.
- Büyükakın, T. (2008). Phillips Eğrisi: Yarım Yüzyıldır Bitmeyen Tartışma. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (39), 133-159.
- Cambazoğlu, B. ve Güneş, S. (2016), “Marshall-Lernercondition Analysis: Turkey Case”, Economics, Management And Financial Markets, 11(1), Pp. 272–283.
- Can, A. (2019). *Enflasyon ve Enflasyon Belirsizliğinin Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak,

- Chimobi, O. P. (2010). Inflation and Economic Growth in Nigeria. *Journal of sustainable Development*, 3(2), 159-166.
- Chirwa, T. G., & Odhiambo, N. M. (2016). Macroeconomic Determinants of Economic Growth: A Review of International Literature. *South East European Journal of Economics and Business*, 11(2), 33-47.
- Cilasun, S.M. Ve M.G. Kırdar, 2009. “Türkiye’de Hanehalklarının Gelir, Tüketim Ve Tasarruf Davranışlarının Yatay Kesitlerle Bir Analizi”, *İktisat İşletme Ve Finans* 24:280, 9-46.
- Claessens, S., & Köse, M. A. (2013). Financial Crises: Review And Evidence. *Central Bank Review*, 13(3).
- Çelik, K. (2015). *Makro İktisada Giriş*, Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın Ve Dağıtım.
- Çeştepe, H., Tay Bayramoğlu, A. & Sümer, E. (2021). Dış Borçlanma, İktisadi Büyüme, Cari Açık Ve Finansal Gelişme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (60), 419-445.
- Çiftçi, E. (2015). *Türkiye’de Enflasyon İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Uygulama (1980-2014)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Faruquee, M. H., & DeBelle, G. (1996). What determines the current account? A cross-sectional and panel approach. *International Monetary Fund*.
- De Mello, L., Padoan, P. C., & Rousová, L. (2012). Are Global İmbalances Sustainable? Shedding Further Light On The Causes Of Current Account Reversals. *Review Of International Economics*, 20(3), 489-516.
- Deliktaş, Ertuğrul; “Beşeri Sermaye ve Modern Ekonomik Büyüme”, <http://www.başakekonomi.com.tr/arşiv/sermaye.html>.
- Demirci-Çelikkol, C. (2019). *Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret ve Enflasyonun İstihdamsız Büyüme Üzerindeki Etkileri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Doğanalp, N. ve Kartal, M. (2018). Ekonomik Büyümenin Temel Belirleyicileri Ekseninde Otomotiv Sektörü: Türkiye Örneği. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)* 2018 Vol:5 Issue:30 Pp:4122-4128.
- Edwards, S. (1989), *Real Exchange Rates, Devaluation, And Adjustment: Exchange Rate Policy İn Developing Countries*, Cambridge, Mit Press
- Eken, A. (1990), “Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması”, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, No.9020.
- Enajero, S. (2021). Cryptocurrency, Money Demand And The Mundell-Fleming Model Of International Capital Mobility. *Atlantic Economic Journal*, 49(1), 57-69.
- Enders, W.,&Jones, P. (2016). Grain Prices, Oil Prices, and Multiple Smooth Breaks in A VAR. *Studies in Nonlinear Dynamics &Econometrics*, 20(4), 399-419.
- Erbaykal, E. (2007). “Türkiye’de Ekonomik Büyüme Ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi”. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 81-88.
- Erkam, S. (2008). Enflasyon ve Enflasyon Belirsizliği: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 7(7).
- Eşiyok, B. A. (2012). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu Ve Nedenleri, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(569) S. 63-86
- Fabella, R. V. (1999). The East Asian Model And The Currency Crisis: Credit Policy And Mundell–Fleming Flows. *The Manchester School*, 67(5), 475-495.
- Fischer, S. (2008). Mundell-Fleming Lecture: Exchange Rate Systems, Surveillance, And Advice. *Imf Staff Papers*, 55(3), 367-383.
- Frankel, J. A., & Rose, A. K. (1996). Currency Crashes İn Emerging Markets: An Empirical Treatment. *Journal Of International Economics*, 41(3-4), 351-366.
- Frenkel, J., & Johnson, H. (2013). *The Monetary Approach To The Balance Of Payments (Collected Works Of Harry Johnson)*. Routledge.

- Frenkel, Jacob A. And Razin, Assaf (1987), “Themundell-Fleming Model A Quarter Century Later: A Unified Exposition”, Staffpapers, 34(4), Pp.567-620.
- Frisch, H. (1977). Inflation Theory 1963-1975: A" Second Generation" Survey. *Journal Of Economic Literature*, 1289-1317.
- Genberg, H., Swoboda, A., (1992), “Saving, Investment And The Current Account”, The Scandinavian Journal Of Economics, 94(2), Pp.347-366.
- Gök, A. (2017). *İşsizlik, Enflasyon ve Döviz Kurunun Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği (2003-2015)*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Gundlach, E., & Sinn, S. (1992). Unit Root Tests Of The Current Account Balance: Implications For International Capital Mobility. *Applied Economics*, 24(6), 617-625.
- Günsoy, Güler; “Yeni Teoriler Çerçevesinde Beşeri Sermayenin Büyüme Sürecindeki Önemi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2001, s.163–181
- Güran, N., (1999). *Makro Ekonomik Analiz*, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Güvel, E. A. (2011). *Makroekonomi 1 Karşılaştırmalı Kuramlar Ve Ekonomi Politikaları*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Güvel, E. A. (2017). *Makroekonomi 2 Karşılaştırmalı Kuramlar Ve Ekonomi Politikaları*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Gylfason, T., And M. Radetzki (1991), “Does Devaluation Make Sense In The Least Developed Countries?,” *Economic Development And Cultural Change*, University Of Chicago
- Hakkio, C. S. (1995). The Us Current Account: The Other Deficit. *Economic Review-Federal Reserve Bank Of Kansas City*, 80, 11-19
- Hendrik van den Berg. Growth theory after Keynes, part I: the unfortunate suppression of the Harrod Domar model. *Journal of Philosophical Economics*, Rosetti Educational, 2013, VII (1).

- Hiç, Mükerrerem; Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Elektronik Ofset, İstanbul 1975
- Hossain, A. A., & Chowdhury, A. (1998). Open-Economy Macroeconomics For Developing Countries. *Books*.
- İbrahim, S., Kumah, F. (1996), “Co Movements İn Budget Deficits, Money, Interest Rates, Exchange Rates And The Current Account Balance: Some Empirical Evidence”, *Applied Economics*, 28(1), 117-130.
- İnan, M. (2007). Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Tasarruf Politikaları Ve Tasarrufların Yatırımlara Dönüştürülmesinde Vergi Sisteminin Etkisi. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jayathilake, P. M. B. And Rathnayake, R. M. K. T. (2013). Testing The Link Between İnflation and Economic Growth: Evidence From Asia. *Modern Economy*, 4, 87-92.
- Johnson, H. G. (1972). The Monetary Approach To Balance-Of-Payments Theory. *Journal Of Financial And Quantitative Analysis*, 7(2), 1555-1572.
- Johnson, H. G., Dornbusch, R., & Frenkel, J. A. (1975). Current Problems Of The International Monetary System: Three Analyses. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (H. 2), 203-221.
- Jones, C. I., Ateş, S., & Tuncer, İ. (2001). İktisadi büyüme giriş. Literatür Yayıncılık.
- Kamacı, A.ve Şahin-Kara, S. (2019), “Üçüz Açıklar Hipotezi: 1974-2015 Yılları Arası Türkiye Örneği”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 143-154.
- Kar, M. ve Ağır, H. (2006). Türkiye’de Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı ile Nedensellik Testi. *Selçuk Üniversitesi İİBF, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (11), 50-68.
- Karabulut, Ş. (2019). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Enflasyon İlişkisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 171-184.

- Kasidi, F. And Mwakanemela, K. (2013). Impact of İnflation on Economic Growth: A Case Study of Tanzania. *Asian Journal of Empirical Research*, 3(4), 363-380.
- Kaya, A. Ayşen; Büyüme Teorileri, Eskişehir 1998.
- Kaya, M. (2016). Türkiye’de Cari Açık Sorunu Ve Nedenleri, Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(10), S. 51-75
- Ketboğa, M. (2019). Türkiye’de Dış Ticaret Açığı Sorunun Nedenleri Ve Katma Değeri Düşük Ürün İhracatının Dış Ticaret Açığı İçindeki Yeri Ve Çözüm Önerileri. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 9 (2), 209 – 224.
- Kılınç, Z. (2013). *Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik, Enflasyon Arasında Nedensellik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kıraçlar, F. (2005). Ekonomik Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye: İçsel Büyüme Modelinin Analizi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Kayseri.
- Kibritçioğlu, Aykut; “ İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 53, No.1–4, Ocak-Aralık 1998, s.207-230
- Konak, A. (2018). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Nedenleri ve Cari İşlemler Açığı-Dış Ticaret Açığı İlişkisi. *Econder International Academic Journal*, 2(2), 163-178.
- Kopuz, B. (2010). Ödemeler Bilançosu Kalemlerinin Muhasebeleştirilme Esasları (Doctoral Dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey).
- Kurnaz, Ö. (2009). *Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi: 1987-2006 Dönemi*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Kütükçü, E. (2020). *Teorik ve Ampirik Kanıtlarla Türkiye’de Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Lahiani, A., Mtibaa, A., & Gabsi, F. (2022). Fiscal Consolidation, Social Sector Expenditures And Twin Deficit Hypothesis: Evidence From Emerging And Middle-Income Countries. *Comparative Economic Studies*, 1-38.
- Lazar, I., & Andreica, M. E. (2013). Current Account Balance, Private Debt And Euro Area Sovereign Debt Crisis: A Comparison Of North And South. *Romanian Journal Of Economics*, 37(2), 46.
- Lebe, F., Kayhan, & S., Adıgüzel, U. & Yiğit, B. (2009). *The Empirical Analysis of The Effects of Economic Growth and Exchange Rate on Current Account Deficit: Romania and Turkey Samples*, *Journal of Applied Quantitative Methods*, 4(1), 69-81.
- Lucas, R.E., Jr. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics* 22, 3–42.
- Magoti, E., Mabula, S., & Ngong’ho, S. B. (2020). Triple Deficit Hypothesis: A Panel Ardl And Dumitrescu-Hurlin Panel Causality Foreast African Countries. *African Journal Of Economic Review*, 8(1), 144-161.
- Mahiroğulları, Barbaros Hayrettin: “İktisadi Büyümeye Etki Eden Faktörlerin Ekonometrik İncelenmesi ve Türkiye Uygulaması(1980-2006), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009.
- Mallik, G. And Chowdhury, A. (2001). Inflation and Economic Growth: Evidence From Four South Asian Countries. *Asia-Pacific Development Journal*, 8(1), 123-135.
- Manisalı, Erol (2002), *İçyüzü Ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı*, İstanbul: Otopsi Yayınları.

- Matur, E.P., A. Sabuncu Ve S. Bahçeci, 2012. “Determinants Of Private Savings And Interaction Between Public And Private Savings In Turkey” Topics In Middle Eastern And African Economies, 14, 102-125.
- Mughal, K., Khan, M. A., & Aslam, M. (2011). Fiscal Deficit And Its Impact On Inflation, Causality And Co-Integration: The Experience Of Pakistan (1960-2010). Far East Journal Of Psychology And Business, 5(2), 51-62.
- Nazlıoğlu, S., Gormus, N. A., & Soytaş, U. (2016). Oil Prices and Real Estate Investment Trusts (REITs): Gradual-shift Causality and Volatility Transmission analysis. *Energy Economics*, 60, 168-175.
- Obstfeld, M. (2012). Does The Current Account Still Matter?. *American Economic Review*, 102(3), 1-23.
- Obstfeld, M., Rogoff, K., (1994), “The Intertemporal Approach To The Current Account”, Cambridge: National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 4893, Pp. 2-75.
- Obstfeld, Maurice (2001), “International Macroeconomics: Beyond The Mundell-Fleming Model”, Pp. 1-56.
- OECD, (2004). Understanding Economic Growth: Macro Level, Industry Level, Firm Level, New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- Özdamar, G. (2015). Türkiye Ekonomisinde Döviz Kuru Geçiş Etkisi: ARDL-Sinir Testi Yaklaşımı Bulguları. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 15(32), 66-97.
- Özlale, Ü., & Karakurt, A. (2012). Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri Ve Kapatılması İçin Politika Önerileri. *Bankacılar Dergisi*, 83(2).
- Özsağır, A. (2008). Düünden Bugüne Büyümenin Dinamiği”, *KMU GGBF Dergisi*, Sayı: 14, Haziran 2008, s. 332-347
- Öztürk, S. Ve Sezen, S. (2018). Ekonomik Büyüme İle İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (41), 1 – 14.

- Özütler, H.Ş. (2018). *Türkiye Ekonomisinde Kapsayıcı Büyüme ve Cari Açık İlişkisinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Parasız, İ. (2001). *Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Phillips, A. W. (1958). The relation between unemployment and the rate of change of money wage rates in the United Kingdom, 1861-1957. *economica*, 25(100), 283-299.
- Raji, R. O. (2019). Testing The Validity Of The Triple Deficit Hypothesis For Nigeria. *Econometric Research İn Finance*, 4(2), 89-109.
- Razin, A., & Svensson, L. E. (1983). The Current Account And The Optimal Government Debt. *Journal Of International Money And Finance*, 2(2), 215-224.
- Reed, M., Najarzadeh, R., & Sadati, S. Z. (2019). Analyzing The Relationship Between Budget Deficit, Current Account Deficit, And Government Debt Sustainability. *Journal Of Wei Business And Economics*, 8(1), 20-31.
- Rincón-Castro, H. (1999). Testing The Short-And-Long-Run Exchange Rate Effects On Trade Balance: The Case Of Colombia. *Borradores De Economía*; No. 120.
- Rodrik, D. (1998). Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?. *Journal Of Political Economy*, 106(5), 997-1032
- Rodrik, D. (2000). Institutions for High-quality Growth: What they are and How to Acquire Them”, *Studies in Comparative International Development*, Vol: 35, No: 3, Fall 2000, pp. 3-31.
- Romer, M. Paul (1986), “Increasing Returns and Long-Run Growth”, *The Journal of Political Economy*, Vol. 95, Issue 5, October, pp. 1002-1037.
- Saçkan, O. (2006). *Uzun Dönem Enflasyon Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Sağdıç, A. (2018). *Türkiye’de Döviz Kuru, Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Analiz (2003:1–2017:3)*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Samur, C. (2010). Bir Finansal Kriz Türü Olarak SS Krizi ve 1980 Sonrasında SS Krizi Tecrübeleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 60(2), 83-133.
- Saraç, T.B. (2009). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1988-2007)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Saraswati, B. D., & Wahyudi, S. T. (2018). The Effect Of Fiscal Policy On The Indonesian Household Consumption: The Application Of The Ricardian Equivalence Hypothesis. *Review Of Integrative Business And Economics Research*, 7(4), 90-98.
- Sardoni, C. (2021). The Public Debt And The Ricardian Equivalence: Some Critical Remarks. *Structural Change And Economic Dynamics*, 58, 153-160.
- Sarıdoğan, E. (2006). *Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Semmler, W., & Tahri, I. (2017). Current Account İmbalances: A New Approach To Assess External Debt Sustainability. *Economic Modelling*, 62, 161-170.
- Serrano, F., & Summa, R. (2015). Mundell–Fleming Without The Lm Curve: The Exogenous Interest Rate İn An Open Economy. *Review Of Keynesian Economics*, 3(2), 248-268.
- Sert, S. (2021). Faiz Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Mckinnon Shaw Hipotezi Bağlamında İncelenmesi: Türkiye Örneği. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

- Sever, E. Ve Demir, M. (2007). “Türkiye’de Bütçe Açığı İle Cari Açık Arasındaki İlişkilerin Var Analizi İle İncelenmesi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi, 2 (1): 47-63.
- Seyidoğlu, H. (2012). Türkiye’de İktisat Ders Programları (No. 2012/107). Discussion Paper.
- Shastri, S., Giri, A. K., & Mohapatra, G. (2017). Assessing The Triple Deficit Hypothesis For Major South Asian Countries: A Panel Data Analysis. *International Journal Of Economics And Financial Issues*, 7(4), 292-299.
- Skousen, Mark; Modern İktisadın İnşası, (Çeviren: Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak), Liberte Yayınları, Ankara 2003.
- Samuelson, P. A., & Solow, R. M. (1960). Analytical aspects of anti-inflation policy. *The American Economic Review*, 50(2), 177-194.
- Solow, M. R. (1956). Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1,, 65-94.
- Somel, C. (2014). *Makro İktisada Giriş*, Yordam Kitap.
- Soyak, A. (2017). Teknolojiye Dayalı Sanayileşme: Sanayi 4.0 ve Türkiye Üzerine Düşünceler. *The Journal of Marmara Social Research*, 11, 69-77.
- Sungur, M. (2019). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma İktisadi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.
- Švigir, M., & Miloš, J. (2017). Relationship between inflation and economic growth; comparative experience of Italy and Austria. *FIP-Financije i pravo*, 5(2), 91-101.
- Swan, T.W. (1956), Economic Growth And Capital Accumulation. *Economic Record*, 32: 334-361.

- Şen, Fulya: “Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), 2007.
- Şimşek, M., Aydın, B. Ve Kadılar, C. (2007), “Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesini Etkileyen Uzun Dönemli Faktörler”, 16. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 204-219
- Takım, A. (2015). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (27), 1 – 8.
- Taraktaş, A. (2010). *Türkiye’de Mali Yerelleşme, Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Tarı, R. Ve Kumcu, F. S. (2005). “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983 – 2003 Dönemi)”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), 156-179.
- TCMB, (2013). *Enflasyon Ve Fiyat İstikrarı*, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasıyayı
- Telatar, O. M. Ve Terzi, H. (2009). “Türkiye’de Ekonomik Büyüme Ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi”. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2), 119- 134.
- Telek, A. (2012). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (2003-2011): Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü, Gaziantep.
- Terzi, H. (2004). Türkiye’de Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1924-2002). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3), 59-75.
- Toker, K. ve Gürel, S.P. (2019). Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde Mundell-Tobin Etkisinin Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 335-348.
- Tunay, K. B. (2007). *Makroekonomi Teori Ve Politika*, Denizli: Arıkan Basım Yayım.

- Tunç, S.Ö. (2015). *Enflasyon İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1962-2011 Dönemi Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Tunian, A. (2015). Current Account Deficit and Economic Growth in Armenia. *Studies and Scientific Researches. Economics Edition*, (21), 64-70.
- Turan, S. A. (2010). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Türkiye Üzerine İncelemeler*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Turhan, S.E. (2007). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Türkekel, B. (2007). Türkiye'de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Tarım Sektörü İtibariyle Ekonometrik Bir Analiz. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44(1), 163-175.
- Türkönder, F. (2020). *Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uçan, O. ve Çebe, G. N. (2018). 2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye'de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi. *Omer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 6-17.
- Utkulu, U. (2001). “Türkiye’de Dış Açıkların Belirleyicileri: Ekonometrik Bir İnceleme”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 16 (2): 113-132.
- Ümit, A. Ö. Ve Yıldırım, K. (2008). “İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Analizi”, İktisat İşletme Ve Finans, 23 (267): 116- 132
- Ünal, E. (2019). *Türkiye’de Ekonomik Büyüme İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ünsal, E. M. (2004). *Makro İktisat*, Ankara: Turhan Kitabevi.

- Ünsal, E. M. (2014). *Makro İktisada Giriş*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ünsal, E. (2005). *İktisadi Büyüme*, 1. Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2005.
- Van Rijckeghem, C. (2010). Determinants Of Private Savings İn Turkey: An Update”, Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümü Çalışma Tebliği, 2010/04
- Zellner, A., Kmenta, J., & Dreze, J. (1966). Specification and estimation of Cobb-Douglas production function models. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 784-795.
- Wheeler, Mark. “The Macroeconomic Impacts Of Government Debt: An Empirical Analysis Of The 1980s And 1990s”, *Atlantic Economic Journal*, Vol. 27, No.3, 1999,Pp.273-284
- Whitman, M. V. (1975), “Global Monetarism And The Monetary Approach To The Balance Of Payments,” *Brookings Papers On Economic Activity*, 3, 491-536.
- Winner, L. E. (1993). The Relationship Of The Current Account Balance And The Budget Balance. *The American Economist*, 37(2), 78-84.
- World Bank, Dünya Bankası veri dağıtım sistemi Erişimi Tarihi: 16.02.2022, <https://data.worldbank.org>
- Yağcı, S. (2016). İktisadi Büyüme Teorileri: 1980 Sonrası Türkiye’de Makroekonomik Değişkenlerin İktisadi Büyüme Etkisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yalçınkaya, Ö. ve Temelli F. (2014), *Ekonomik Büyüme İle Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: BRICS VE MINT (1992-2013)* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19 (4), 201-224.
- Yaman, K. (2011, Aralık). Cari Açık Probleminin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi – Riskler Ve Sonuçlar. *Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi*, Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi VII de Sunulan Bildiri, Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Yanar, R. Ve Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 191 – 201.
- Yapraklı, S. (2007). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 287-301.
- Yapraklı, S. (2010). Enflasyon Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Eş-Bütünleşme Ve Nedensellik Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 10 (2) , 287-301.
- Yeldan, A. E. (2005). Türkiye Ekonomisi’nde Dış Açık Sorunu Ve Yapısal Nedenleri. *Çalışma ve Toplum*, 4(7), 47-60.
- Yıldırım, K., Bakırtaş, İ., Yılmaz, R. Ve Esen, E. (2012). *Makro İktisada Giriş (9. Baskı)*, Ankara: Pelikan Yayıncılık.
- Yıldırım, K., Karaman, D. Ve Taşdemir, M. (2016). *Makroekonomi (13. Baskı)*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Kemal, İktisada Giriş, Ed. Kemal Yıldırım, 4. Baskı, Ankara, Pelikan Yayıncılık, 2011.
- Zengin, A. (2000), “Twin Deficits Hypothesis (The Turkish Case)”, First International Joint Symposium On Business Administration, Gökçeada Çanakkale, Bildiri Kitabı, 217-228.
- Zellner, A., Kmenta, J., & Dreze, J. (1966). Specification and estimation of Cobb-Douglas production function models. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 784-795.